

რელიგიისა და რწმენის თავისუფლება საქართველოში

თავისუფლების დამცავი ინსტიტუტი

ანგარიში

2010-2019

რელიგიისა და რწმენის თავისუფლება საქართველოში

ანგარიში
2010-2019

ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი (TDI)
2020 წელი

ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი

ანგარიში მომზადებულია ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტის მიერ აღმოსავლეთ-დასავლეთის მართვის ინსტიტუტის „კანონის უზენაესობის მხარდაჭერა საქართველოში“ (PROLoG) პროექტის ფარგლებში, რომელიც დაფინანსებულია აშშ-ის საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID) მიერ. ანგარიში გამოიცა ღია საზოგადოების ფონდის (OSGF) ფინანსური მხარდაჭერით.

ანგარიშის შინაარსზე პასუხისმგებელია ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი და ის შესაძლოა არ ასახავდეს ამერიკის შეერთებული შტატების საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID), ამერიკის შეერთებული შტატების მთავრობის, აღმოსავლეთ-დასავლეთის მართვის ინსტიტუტის (EWMI), ან ღია საზოგადოების ფონდის (OSGF) შეხედულებებს.

USAID
ამერიკელი ხალხისგან

EAST • WEST
MANAGEMENT
INSTITUTE
კანონის უზენაესობის მხარდაჭერა
საქართველოში (PROLoG)

ანგარიშზე მუშაობდნენ: მარიამ ღავთაძე, ეკა ჭითანავა, ანზორ ხატიაშვილი, მარიამ ჭიქია, შოთა თუთბერიძე, გვანცა ლომაია

პროექტის ხელმძღვანელი: მარიამ ღავთაძე

რედაქტირება და კორექტურა: ქეთევან ჩოლოყაშვილი

დიზაინი: თორნიკე ლორთქიფანიძე

ყდა: Shutterstock

აკრძალულია აქ მოყვანილი მასალის გადაბეჭდვა, გამრავლება ან გავრცელება კომერციული მიზნით, ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტის (TDI) წერილობითი ნებართვის გარეშე.

© ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი (TDI), 2020

ვებგვერდი: www.tdi.ge

სარჩევი

შესავალი	8
მეთოდოლოგია	10
ანგარიშის რეზიუმე და ძირითადი მიგნებები	12
თავი I. სახელმწიფო და რელიგია.....	24
1.1. სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთგამიჯვნის პრობლემა საქართველოში.....	24
სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთგამიჯვნის პრინციპი	
კანონმდებლობაში	24
საქართველოს საპატრიარქოს გავლენა პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებსა	
და საკანონმდებლო ინიციატივებზე	28
სახელმწიფოს რეაგირება მართლმადიდებელი სასულიერო პირების	
მიერ რელიგიის სახელით ჩადენილ ძალადობაზე.....	32
საქართველოს საპატრიარქოს ფინანსური და ქონებრივი პრივილეგიები	33
სახელმწიფოს მიერ არადამოწმადი რელიგიური ორგანიზაციების	
ავტონომიაში ჩარევის მცდელობა	34
1.2. რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მანდატისა	
და საქმიანობის შეფასება	35
1.3. რელიგიური ორგანიზაციების რეგისტრაცია.....	47
1.4. საჯარო სივრცის შეზღუდვა არადომინანტი რელიგიური გაერთიანებებისთვის	51
1.5. სახელმწიფო საზღვრის კვეთისა და რელიგიური ლიტერატურის	
შემოტანისას გამოვლენილი პრობლემები.....	54
1.6. რელიგიური ორგანიზაციების სახელმწიფო დაფინანსების	
პოლიტიკა და პრაქტიკა	57
საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის გადაცემული	
მატერიალური სიკეთე და მიზნობრიობა	58
სხვა რელიგიური ორგანიზაციებისთვის მატერიალური სიკეთის გადაცემა	66
თავი II. რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვის საკანონმდებლო ინიციატივები.....	72
2.1. საქართველოს კონსტიტუციაში განხორციელებული ცვლილებები	
და რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვის რისკები	72

2.2. რელიგიის შესახებ კანონის მიღების ინიციატივა	74
2.3. დისკრიმინაციული ინიციატივა სასულიერო პირების მიმართ	77
2.4. „რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფისათვის“ პასუხისმგებლობის ინიციატივები	78

თავი III. უთანასწორობა საქართველოს კანონმდებლობაში

და საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები	84
3.1. სახელმწიფო ქონების შეძენის დისკრიმინაციული კანონმდებლობა	87
საკონსტიტუციო სასამართლო სახელმწიფო ქონების კანონში დისკრიმინაციის შესახებ	91
3.2. საგადასახადო უთანასწორობა	93
საკონსტიტუციო სასამართლო საგადასახადო უთანასწორობის შესახებ	96
3.3. საპატრიარქოს პრივილეგიები უმაღლესი განათლების კანონმდებლობაში	98
3.4. უქმე დღეებისა და რელიგიური დღესასწაულების აღნიშვნის დისკრიმინაციული პოლიტიკა	100

თავი IV. რელიგიური შეუწყნარებლობით მოტივირებული დანაშაული

და სახელმწიფოს პოლიტიკა	103
4.1. ზოგადი მიმოხილვა	103
4.2. 2012-2016 წლებში მუსლიმთა უფლებების დარღვევის ფაქტების გამოძიება	105
4.3. მუსლიმთა სამმართველოს ყოფილი შეიხის, ვაგიფ აქპეროვის საქმე	116
4.4. იეპოვას მონშეთა დევნისა და უფლებების დარღვევის ფაქტების ანალიზი	118
4.5. სასამართლო სტატისტიკა რელიგიური შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილ დანაშაულებზე	123
4.6. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებები	125

თავი V. რელიგიური გაერთიანებების საკუთრებასთან

დაკავშირებული პრობლემები	130
5.1. საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული ქონების რესტიტუციის პრობლემა	130
სომეხთა სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესია	133
კათოლიკე ეკლესია	139
ევანგელურ-ლუთერული ეკლესია	141
მუსლიმები	143
იუდაური თემი	145

5.2. ახალი საკულტო ნაგებობების მშენებლობასთან დაკავშირებული დაბრკოლებები	146
მაცხოვრის ბიბლიური ეკლესიის საქმე	147
ბათუმში ახალი მეჩეთის მშენებლობის საკითხი	150
კათოლიკე ეკლესიისთვის ქალაქ რუსთავში ტაძრის მშენებლობისას შექმნილი სირთულეები	154
იჰოვას მოწმეებისთვის შექმნილი დაბრკოლებები თერჯოლაში	156
თავი VI. რელიგია საჯარო სკოლებში	158
6.1. რელიგიური ნეიტრალობის დარღვევა და დისკრიმინაცია საჯარო სკოლებში	158
განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტის მუშაობის ხარვეზები	159
სოფელ მოხეში მუსლიმი მოსწავლის სავარაუდო დისკრიმინაციისა და უფლებების დარღვევის ფაქტი	161
6.2. სკოლის მასწავლებლების მონაწილეობა „ღვთისმშობლის წილხვდომილობის“ შესახებ ლექციებში	164
6.3. სასკოლო სახელმძღვანელოებში რელიგიური / კულტურული მრავალფეროვნების ასახვის პრობლემა და არატოლერანტული განწყობები	166
მოქმედი სასკოლო სახელმძღვანელოების შინაარსი	166
სასკოლო სახელმძღვანელოების გრიფირების პროცესი	169
„მე და საზოგადოება“: საგნის სტანდარტის განხილვა და მასში შესული ცვლილებები	170
რეკომენდაციები	172

შესავალი

ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტის (TDI) მიერ მომზადებულ ანგარიშში შეფასებულია საქართველოში რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების კუთხით 2010-2019 წლებში არსებული მდგომარეობა და სახელმწიფო პოლიტიკა, ასევე წარმოდგენილია შესაბამისი რეკომენდაციები.

ანგარიშში მიმოხილულია სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთგამიჯვნის პრობლემა; რელიგიური შეუწყნარებლობით ჩადენილი დანაშაულები და მათზე სახელმწიფოს რეაგირების საკითხი, მათ შორის მუსლიმთა უფლებების დარღვევის ფაქტები და გამოძიება, ასევე იეჰოვას მოწმეთა დევნისა და უფლებების დარღვევის ფაქტების ანალიზი; რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვის საკანონმდებლო ინიციატივები; ანგარიშში შეფასებულია რელიგიის თავისუფლებასთან მიმართებით საქართველოს კანონმდებლობა და საკონსტიტუციო სასამართლოს მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებები საგადასახადო კოდექსისა და სახელმწიფო ქონების შესახებ კანონის იმ ნორმებთან დაკავშირებით, რომლებიც არათანაბარ პირობებს ქმნიდა რელიგიური ორგანიზაციებისთვის; კონფესიების სახელმწიფო დაფინანსება და მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის მინიჭებული პრივილეგიები; საჯარო სკოლებში რელიგიური ნეიტრალობის დარღვევისა და დისკრიმინაციის პრობლემა; რელიგიური გაერთიანებების საკუთრებასთან დაკავშირებული საკითხები, მათ შორის, საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული ქონების დაბრუნება და ახალი საკულტო ნაგებობების მშენებლობის ნებართვების მოპოვებასთან დაკავშირებული სირთულეები; რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს პრობლემური მანდატი და სახელმწიფოს მიერ არადომინანტი რელიგიური ორგანიზაციების ავტონომიაში ჩარევის პრაქტიკა.

საქართველოში რელიგიის თავისუფლებასთან დაკავშირებული პრობლემების დიდი ნაწილი სისტემური ხასიათისაა. სახელმწიფო პოლიტიკის ანალიზი აჩვენებს, რომ საქართველოს კონსტიტუციით დაცული რელიგიისა და სახელმწიფოს ურთიერთგამიჯვნის პრინციპი ხშირად ირღვევა საქართველოს საპატრიარქოსთვის ფინანსური, სამართლებრივი და სოციალური პრივილეგიების მინიჭებისა და სხვა რელიგიური გაერთიანებების მიმართ დიფერენცირებული მოპყრობის გამო. მეორე მხრივ, სახელმწიფო თვითნებურად ერევა რელიგიური ორგანიზაციების ავტონომიაში. 2017 წელს სახელმწიფო შეეცადა კონსტიტუციური რე-

ფორმის ფარგლებში რელიგიის თავისუფლება შეეზღუდა ისეთი არაგანჯვრეტადი და საერთაშორისო სტანდარტებთან შეუსაბამო კრიტერიუმით, როგორიცაა „სახელმწიფო უსაფრთხოება“. რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს დეკლარირებული პოლიტიკა და პრაქტიკა ასევე მიმართულია არა რელიგიის თავისუფლებისა და რელიგიური გაერთიანებების თანასწორუფლებიანობის დაცვის, არამედ მათი დიფერენციაციისა და სახელმწიფო კონტროლის გაზრდისკენ.

2019 წელს აქტიურად განიხილებოდა რელიგიისა და რელიგიური გაერთიანებების შესახებ სპეციალური კანონის მიღების საკითხი. საქართველოს პარლამენტის ადამიანის უფლებების დაცვისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის კომიტეტი, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო, და სახელმწიფოსთან დაახლოებული რელიგიური ორგანიზაციები სპეციალურ „რეგულაციებზე“ საუბრობდნენ, მაშინ როდესაც კანონმდებლობაში რელიგიური ორგანიზაციების საქმიანობის დამატებით რეგულირების საჭიროება არ არსებობს და სახელმწიფო არ უნდა განსაზღვრავდეს „რელიგიისა“ და „რელიგიური გაერთიანებების“ ცნებებს. საქართველოს კონტექსტისა და სახელმწიფოს რელიგიურ ორგანიზაციებთან ურთიერთობის გათვალისწინებით, არსებობს მაღალი რისკი, რომ მსგავსი კანონმდებლობის არსებობა გამოიწვევს კონფესიების იერარქიზაციასა და მათ დაყოფას სხვადასხვა ნიშნით.

TDI წინამდებარე ანგარიშით შეეცადა, საზოგადოებისთვის საქართველოში რელიგიის თავისუფლების კუთხით არსებული სისტემური პრობლემების სრული სურათი წარმოედგინა. სახელმწიფო პოლიტიკის, პრაქტიკის, კანონმდებლობისა და მიმოხილული საქმეების ანალიზი დაეხმარება რელიგიურ გაერთიანებებს საკუთარი უფლებების სრულყოფილად რეალიზებაში, ხოლო უფლებათა დაცვის სფეროში მომუშავე ადგილობრივ და საერთაშორისო ორგანიზაციებს მიაწვდის სისტემატიზებულ ინფორმაციას საქართველოში რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების კუთხით არსებული კომპლექსური პრობლემების შესახებ. ამასთან, ანგარიში და მასში წარმოდგენილი რეკომენდაციები სახელმწიფოს მისცემს საშუალებას, ადეკვატურად შეაფასოს რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების მდგომარეობა და საკუთარი პოლიტიკა დაათუქნოს ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებებს.

მეთოდოლოგია

წინამდებარე ანგარიშის მიზანია, საქართველოში რელიგიისა და რწმენის თავისუფლებასთან დაკავშირებული მდგომარეობის სამართლებრივი და პოლიტიკური ასპექტების მიმოხილვა და ანალიზი.

ანგარიში მიმოხილავს, ძირითადად, 2010-2019 წლების მდგომარეობას და ყურადღებას ამახვილებს მოცემული დროის იმ კონკრეტულ მონაკვეთებზე, სადაც რელიგიური გაერთიანებები განსაკუთრებით რთული პრობლემების წინაშე აღმოჩნდნენ. აღნიშნული მიდგომა საშუალებას გვაძლევს, შევაფასოთ უფლებების დარღვევის ფაქტების რაოდენობრივი და თვისებრივი მაჩვენებლები გარკვეულ პოლიტიკურ პროცესებთან, სახელმწიფოს რელიგიური პოლიტიკის ცვლილებასთან მიმართებით. მაგალითად, მუსლიმების უფლებების დარღვევის სისტემურობის საჩვენებლად მიმოხილულია 2012-2016 წლებში მათი უფლებების დარღვევისა და დისკრიმინაციის შემთხვევები, რომლებზეც სახელმწიფოს არ მოუხდენია ადეკვატური და ეფექტიანი რეაგირება. რელიგიისა და სახელმწიფოს ურთიერთგამიჯვნის პრობლემის ანალიზისთვის შესწავლილია რელიგიური ორგანიზაციების სახელმწიფო დაფინანსების პოლიტიკა და პრაქტიკა, დამუშავებული მონაცემები ეყრდნობა 2013-2019 წლებში ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლებისგან გამოთხოვილ საჯარო ინფორმაციას. სახელმწიფოს რელიგიური პოლიტიკის შეფასების ერთ-ერთ ინდიკატორს წარმოადგენს სახელმწიფო სტრუქტურის, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მუშაობა, რომელიც 2014 წელს შეიქმნა. ანგარიშში ასევე თავს იყრის მოცემული დროის მონაკვეთში ყველა მნიშვნელოვანი საკანონმდებლო თუ პოლიტიკური ინიციატივა, ტენდენციები და სასამართლო გადაწყვეტილებები, რომლებიც რელიგიის თავისუფლებას უკავშირდება.

ანგარიშში მიმოხილული საკითხების ნაწილი ეხება პრობლემებს, რომლებიც რელიგიურ გაერთიანებებს ექმნებათ კანონმდებლობაში არსებული დისკრიმინაციის, კანონის აღსრულების, სახელმწიფოს მიერ ხელოვნურად შექმნილი ბარიერებისა და დომინანტი ჯგუფისთვის მინიჭებული პრივილეგიების გამო. შესაბამისად, აღნიშნული საკითხების დოკუმენტირებისა და ანალიზისთვის არ არის გამოყენებული მკვეთრად განსაზღვრული დროის ჩარჩო.

ანგარიშის მომზადების პროცესში ემპირიული მასალის მოპოვებისა და დამუშავებისთვის გამოყენებულია სხვადასხვა კვლევითი ინსტრუმენტი: სამაგიდო კვლევა, საქართველოს კანონმდებლობის, სახელმწიფო დოკუმენტების, საერთაშორისო და ადგილობრივი ორგანიზაციების, სახალხო დამცველის ანგარიშების, ადგილობრივი და ცენტრალური ხელისუფლებისგან გამოთხოვილი საჯარო ინფორმაციის, TDI-ის მიერ განხორციელებული სამართალწარმოების შედეგების, სასამართლო გადაწყვეტილებებისა და რელიგიურ გაერთიანებებთან ჩაწერილი ინტერვიუების ანალიზი.

რელიგიის თავისუფლების კუთხით სახელმწიფოს პოლიტიკა და პრაქტიკა შეფასებულია ადამიანის უფლებების დაცვის კონსტიტუციურ და საერთაშორისო სტანდარტებთან მიმართებით.

ანგარიშის რეზიუმე და ძირითადი მიზნები

სახელმწიფო და რელიგია

- ▶ სახელმწიფო პოლიტიკის ანალიზი აჩვენებს, რომ საქართველოს კონსტიტუციით დაცული რელიგიისა და სახელმწიფოს ურთიერთგამიჯნვის პრინციპი ხშირად ირღვევა საქართველოს საპატრიარქოსთვის ფინანსური, სამართლებრივი და სოციალური პრივილეგიების მინიჭებისა და სხვა რელიგიური გაერთიანებების მიმართ დიფერენცირებული მოპყრობის გამო.
- ▶ დომინანტი რელიგიური ჯგუფის გავლენა სახელმწიფოს საკანონმდებლო საქმიანობაზე გამოჩნდა 2013 წლის დეკემბერში, ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსზე მუშაობისას; 2014 წელს „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ კანონის განხილვისა და მიღების პროცესში; 2018 წელს „მცენარე კანაფის კონტროლის შესახებ“ საკანონმდებლო ინიციატივის განხილვისას. 2019 წელს კი, საქართველოს საპატრიარქოს ინიციატივის საპასუხოდ, საქართველოს პარლამენტმა 12 მაისი ღვთისმშობლისადმი საქართველოს წილხვდომილობის დღედ რიგგარეშე სხდომაზე დააქარებულ ნესით გამოაცხადა.
- ▶ საქართველოს საპატრიარქოს პრივილეგირებული მდგომარეობა ვლინდება ეკლესიის დაფინანსების სახელმწიფო პოლიტიკასა და პრაქტიკაშიც. ამის საპირისპიროდ, სახელმწიფო უხეშად ერევა ზოგიერთი სხვა რელიგიური ორგანიზაციის ავტონომიაში.
- ▶ 2014 წელს შეიქმნა სამთავრობო სტრუქტურა, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო. მისი შექმნის, მანდატისა და დებულების შემუშავების პროცესში არ იყვნენ ჩართულნი ადამიანის უფლებებზე მომუშავე ორგანიზაციები და რელიგიურ უმცირესობათა გაერთიანებები. სააგენტოს პოლიტიკა და რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების შესახებ მისი ხედვა აისახა 2015 წელს გამოქვეყნებულ დოკუმენტში „საქართველოს სახელმწიფოს რელიგიური პოლიტიკის განვითარების სტრატეგია“. მისმა შინაარსმა და დასახულმა მიზნებმა აჩვენა, რომ სახელმწიფოს პრიორიტეტი არა რელიგიის თავისუფლებისა

და რელიგიური ორგანიზაციების უფლებების დაცვა, არამედ მათზე კონტროლის მექანიზმების გაძლიერებაა. სააგენტომ ყურადღება არა „უფლებებზე“, არამედ „უსაფრთხოებაზე“ გაამახვილა.

- ▶ მიუხედავად ამისა, ადამიანის უფლებათა დაცვის 2016-2017 წლების სამთავრობო სამოქმედო გეგმაში არაერთ მნიშვნელოვან სფეროზე პასუხისმგებელ ორგანოდ სწორედ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო იყო დასახელებული, თუმცა სააგენტომ უმთავრესი ვალდებულებები არ შეასრულა. სააგენტოს არ გამოუხატავს თავისი პოზიცია რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების დაცვის კუთხით ისეთ კრიტიკულად მნიშვნელოვან საკითხზე, როგორიცაა 2017 წელს საკონსტიტუციო რეფორმის ფარგლებში რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების შეზღუდვის მცდელობა.
- ▶ მნიშვნელოვანია, როგორ თანამშრომლობს სააგენტო რელიგიურ გაერთიანებებთან. ეროვნული უმცირესობების დაცვის შესახებ ევროპული ჩარჩო კონვენციის (FCNM) მესამე მონიტორინგის (2019) ანგარიშში აღნიშნულია, რომ რელიგიური გაერთიანებები უნდობლობას გამოხატავენ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მიმართ და ნდობას უცხადებენ სახალხო დამცველთან არსებულ რელიგიათა საბჭოს.
- ▶ რელიგიური გაერთიანებებისთვის ერთ-ერთ პრობლემას წარმოადგენს საჯარო სივრცის მონოპოლიზება დომინანტი რელიგიური გაერთიანების მიერ. დამკვიდრებული პრაქტიკით, რელიგიურ უმცირესობებს აქვთ არსებობის უფლება, თუმცა საჯარო სივრცეში მათი ხილვადობა შეზღუდულია.
- ▶ ბოლო წლების განმავლობაში, სხვადასხვა აგრესიული და ძალადობრივი ჯგუფის წევრები საჯარო სივრცეში ხშირად ჩნდებიან და თავს ესხმიან განსხვავებული ეროვნებისა თუ იდენტობის მქონე ადამიანებს. მათ რიგებში არიან მართლმადიდებელი სასულიერო პირებიც, ან საქართველოს საპატრიარქოსთან ასოცირებული ორგანიზაციები და მათი წარმომადგენლები. სახელმწიფოს მსგავს ქმედებებზე არ აქვს შესაბამისი მკაცრი და დროული რეაგირება.
- ▶ რელიგიური უმცირესობების წარმომადგენლები, განსაკუთრებით საქართველოს მოქალაქე მუსლიმები, ხშირად აწყდებიან სხვადასხვა პრობლემას

სახელმწიფო საზღვრის კვეთისას, მათ შორის, რელიგიური ლიტერატურის შემოტანისას. ასევე, სამგზავრო დოკუმენტების შემოწმებისას მათ სახელმწიფო საზღვარზე არაგონივრული ვადით აყოვნებენ. ზოგ შემთხვევაში, დაუსაბუთებელი ეჭვის საფუძველზე ათვალთვრებენ მათ ბარგს. 2017 წელს საქართველოს სახალხო დამცველმა მუსლიმების მიმართ საზღვრის კვეთისას, საბაჟო-გამშვებ პუნქტებზე პირდაპირი დისკრიმინაცია დაადგინა.

- ▶ საქართველოში რელიგიური ორგანიზაციების დაფინანსების არსებული სისტემა რელიგიასა და სახელმწიფოს შორის კონსტიტუციური ურთიერთგამიჯნის პრინციპის დარღვევად შეიძლება შეფასდეს. 2002 წლიდან 2019 წლის ჩათვლით, საქართველოს საპატრიარქომ ცენტრალური სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ჯამში დაახლოებით 276,5 მილიონი ლარი მიიღო. საქართველოს თვითმმართველი თემები და ქალაქები ასევე გადასცემენ საქართველოს საპატრიარქოს მატერიალურ სიკეთეს (ყოველწლიურად, დაახლოებით ოთხიდან ხუთ მილიონამდე ლარს).
- ▶ საქართველოს საპატრიარქო სახელმწიფოსგან იღებს ასევე დიდი მასშტაბის უძრავ ქონებას – მიწის ნაკვეთებსა და შენობა-ნაგებობებს. TDI-სა და სხვა არასამთავრობო ორგანიზაციების მონაცემებზე დაყრდნობით, დღემდე სახელმწიფოს მიერ საპატრიარქოსთვის გადაცემული ქონება 64 კვ. კმ-მდე ფართობს მოიცავს.
- ▶ სახელმწიფოს პოლიტიკა დისკრიმინაციულია რელიგიური ორგანიზაციების სახელმწიფო დაფინანსების საკითხშიც. 2014 წლიდან მთავრობის დადგენილების საფუძველზე, ოთხ რელიგიურ გაერთიანებას (მუსლიმ, იუდეურ, რომაულ-კათოლიკურ და სომეხთა სამოციქულო ქრისტიანულ თემებს) საბჭოთა პერიოდში მიყენებული ზიანის სიმბოლური ანაზღაურების მიზნით ყოველწლიურად გამოეყოფა დაფინანსება. რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტომ რელიგიური გაერთიანებები სამი კრიტერიუმის მიხედვით შეარჩია: მრევლის, სასულიერო პირებისა და საკულტო-რელიგიური შენობა-ნაგებობების რაოდენობა. ამ სიაში ვერ მოხვდნენ სხვა რელიგიური გაერთიანებები, რომლებსაც ასევე მიადგათ ზიანი საბჭოთა რეპრესიების დროს.

რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვის საკანონმდებლო ინიციატივები

- ▶ 2017 წელს განხორციელებული კონსტიტუციური რეფორმის ფარგლებში, საქართველოს პარლამენტმა კონსტიტუციის ცვლილებების პროექტში რელიგიის თავისუფლების დაცულ სფეროში ჩარევის საფუძვლებს დაამატა ისეთი არაგანჯვრებადი კრიტერიუმები, როგორებიცაა „სახელმწიფო უსაფრთხოება“, „დანაშაულის თავიდან აცილება“ და „მართლმსაჯულების განხორციელება“. ვენეციის კომისიამ აღნიშნა, რომ მოცემული საფუძვლები ადამიანის უფლებათა კონვენციის მე-9 მუხლის (აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება) გაგებით არ წარმოადგენს უფლებაში ჩარევის ლეგიტიმურ მიზნებს.
- ▶ რელიგიური გაერთიანებების, არასამთავრობო ორგანიზაციების, იურისტების და საერთაშორისო ორგანიზაციების კრიტიკული შეფასებების შედეგად, 2017 წელსვე საქართველოს კონსტიტუციაში შევიდა ახალი ცვლილებები, რომლის შედეგადაც რელიგიის თავისუფლებაში ჩარევის საფუძვლებს შორის აღარ გვხვდება პრობლემური კრიტერიუმები.
- ▶ 2019 წელს აქტიურად განიხილებოდა რელიგიისა და რელიგიური გაერთიანებების შესახებ სპეციალური კანონის მიღების ან სხვადასხვა კანონში რეგულაციების დამატების საკითხი. სახალხო დამცველთან არსებულმა რელიგიათა საბჭომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ კანონის მიღება რელიგიის თავისუფლებისა და რელიგიური ორგანიზაციების თანასწორუფლებიანობის შეზღუდვის არაერთ რისკს შეიცავს.
- ▶ 2019 წელს დღის წესრიგში დადგა ასევე არადომინანტური რელიგიური გაერთიანებების სასულიერო პირებისათვის სამხედრო სავალდებულო სამსახურის გადავადების უფლების შეზღუდვის საკითხი. პარლამენტის თავდაცვისა და უშიშროების კომიტეტის ინიციატივა უარყოფითად შეაფასეს რელიგიურ გაერთიანებათა დიდმა უმრავლესობამ და არასამთავრობო ორგანიზაციებმა.
- ▶ ბოლო წლების განმავლობაში საქართველო არაერთხელ დადგა სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის საფრთხის წინაშე. მათ შორის, არაერ-

თი ინიციატივა უკავშირდება „მკრეხელობისა“ და „რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფის“ დასჯადობას. ამ ინიციატივების ავტორები არიან საქართველოს მთავრობა და პარლამენტის წევრები. საქართველოს საპატრიარქო წლებია, აქტიურად ითხოვს „რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფის“ კრიმინალიზებას.

უთანასწორობა საქართველოს კანონმდებლობაში და საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები

- ▶ 2018 წლის 3 ივლისს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ ორი პრეცედენტული გადაწყვეტილება მიიღო და რელიგიური გაერთიანებების სარჩელები დააკმაყოფილა. მოსარჩეელების პოზიციით, საქართველოს საგადასახადო კოდექსისა და სახელმწიფო ქონების შესახებ კანონის ნორმები არღვევდა კონსტიტუციის მე-14 მუხლს (თანასწორობის უფლება) და რელიგიური გაერთიანებებისთვის დისკრიმინაციულ გარემოს ქმნიდა.
- ▶ საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვეტილებებში აღნიშნა, რომ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული როლის აღიარება დაკავშირებულია მის ისტორიულ ღვაწლთან და არ ემსახურება მართლმადიდებელი ქრისტიანული რელიგიისთვის პრივილეგირებული სამართლებრივი მდგომარეობის შექმნას ანმყოში. დიფერენცირება და ეკლესიისთვის სამართლებრივად უპირატესი მდგომარეობის შექმნა არ არის და არ შეიძლება იყოს კონსტიტუციის მიზანი.
- ▶ საქართველოს კანონმდებლობაში არსებულ ერთ-ერთ პრობლემას, რომელიც მართლმადიდებელი ეკლესიისგან განსხვავებულ პირობებს უწესებს სხვა რელიგიურ გაერთიანებებს, „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის ნორმებში ვხვდებით. კერძოდ, საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსით რეგისტრირებული რელიგიური გაერთიანებები, გარდა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა, მოკლებული არიან შესაძლებლობას, პირდაპირი მიყიდვის წესით შეიძინონ სახელმწიფო ქონება ან მიიღონ ის უსასყიდლოდ.
- ▶ რელიგიური გაერთიანებების მიმართ არსებული დისკრიმინაციული მიდგომის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითი საგადასახადო სამართლის

სფეროში არსებული ნორმებია. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი გადასახადისგან, რიგ შემთხვევებში, ათავისუფლებს მხოლოდ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქოს, აყენებს მას პრივილეგირებულ მდგომარეობაში, მაშინ როდესაც მსგავსი შეღავათებით სხვა რელიგიურ ორგანიზაციები ვერ სარგებლობენ.

- ▶ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია არაერთი პრივილეგიით სარგებლობს უმაღლესი განათლების სფეროშიც. მსგავს პრივილეგიებსა და თანამშრომლობას სახელმწიფო არ ითვალისწინებს სხვა რელიგიურ გაერთიანებებთან.
- ▶ საქართველოს კანონმდებლობით, უქმე დღეებად განსაზღვრულია საერო და რელიგიური დღესასწაულები. რელიგიური უქმე დღეები მხოლოდ მართლმადიდებლური საეკლესიო დღესასწაულებია. საქართველოში მცხოვრები სხვა რელიგიური და ეთნიკური უმცირესობების კულტურული და რელიგიური დღესასწაულები კი უგულებელყოფილია. ნებისმიერ სექტორში დასაქმებული რელიგიური უმცირესობის წარმომადგენლებისთვის, მოსწავლეებისთვის და სტუდენტებისთვის პრობლემურია საკუთარი რელიგიური დღესასწაულებითა და უქმე დღეებით სარგებლობა.

რელიგიური შეუწყნარებლობით მოტივირებული დანაშაული და სახელმწიფო პოლიტიკა

- ▶ რელიგიური უმცირესობებისათვის საქართველოში რელიგიური ნიშნით დევნა, ფიზიკური და სიტყვიერი ძალადობა, რელიგიური წესის აღსრულებისთვის უკანონოდ ხელის შეშლა ერთ-ერთი ყველაზე მწვავე და სისტემური პრობლემაა. თუკი წლების განმავლობაში დისკრიმინაციას და დევნას ძირითადად იეჰოვას მოწმეები განიცდიდნენ, ბოლო წლებში ეს პრობლემა შეეხო მუსლიმი თემის წარმომადგენლებსაც.
- ▶ მიუხედავად იმისა, რომ 2012 წელს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსს დაემატა მუხლი, რომლის მიხედვითაც დანაშაულის დამამძიმებელ გარემოებად განისაზღვრა შეუწყნარებლობის მოტივი, სასამართლოების მიერ

ამ მუხლის გამოყენების პრაქტიკა მწირია. უმცირესობის წარმომადგენლებში დაუცველობის განცდას ამძაფრებს და სამართალდამცავი უწყებების მიმართ ნდობას ამცირებს სიძულვილის მოტივით მოქმედი პირების დაუსჯელობა, ქმედებათა არასწორი კვალიფიკაცია და გამოძიების გაჭიანურება.

- ▶ 2012-დან 2016 წლის ჩათვლით, საქართველოს სხვადასხვა გეოგრაფიულ არეალში მცხოვრები მუსლიმების წინააღმდეგ რელიგიური ნიშნით ძალადობის და უფლებების დარღვევის რვა მასშტაბური შემთხვევა გამოვლინდა. აქედან შვიდ შემთხვევაში პასუხისმგებლობა არავის დაკისრებია, ზოგ საქმეზე კი გამოძიება ამ დრომდე უშედეგოდ გრძელდება. მუსლიმების წინააღმდეგ მართლმადიდებელი ქრისტიანების და/ან ხელისუფლების დაპირისპირების ძირითად მიზეზად იქცა ლოცვა, საკულტო ნაგებობის, რელიგიური სასწავლებლის ფუნქციონირება თუ სხვა ფორმით რელიგიური იდენტობის საჯარო სივრცეში გამოხატვა.
- ▶ სახელმწიფოს მიერ რელიგიური გაერთიანებების საქმიანობაში ჩარევის აშკარა მაგალითია „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს“ ყოფილი შეიხის, ვაგიფ აქპეროვის თანამდებობიდან იძულებით გადაყენების შემთხვევა. 2013 წელს იგი დაიბარეს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ერთ-ერთ შენობაში სადაც, აქპეროვის განცხადებით, შინაგან საქმეთა სამინისტროს თანამშრომლები მას დაემუქრნენ და მოითხოვნდნენ დაეწერა თანამდებობიდან გადადგომის შესახებ განცხადება. 2020 წლის იანვრის მდგომარეობით, ვაგიფ აქპეროვი არ არის ცნობილი დაზარალებულად, არ დაწყებულა სისხლის სამართლებრივი დევნა კონკრეტული პირების მიმართ, ხოლო გამოძიება კვლავ უშედეგოდ გრძელდება.
- ▶ იეჰოვას მოწმეების უფლებების დარღვევის, დევნისა და ძალადობის ფაქტების რაოდენობა და მათზე სახელმწიფოს რეაგირება ნათლად წარმოაჩენს საქართველოში რელიგიის თავისუფლების სფეროში არსებულ ვითარებას. სხვა მიზეზებს შორის, სახელმწიფოს არაეფექტიანი პოლიტიკის, საზოგადოებაში დამკვიდრებული სტერეოტიპებისა და იეჰოვას მოწმეთა აქტიური რელიგიური საქმიანობის გამო, ამ რელიგიური გაერთიანების წევრები ხშირად ხდებიან სიძულვილით მოტივირებული სამართალდარღვევების მსხვერპლნი.

- ▶ იეჰოვას მოწმეების წინააღმდეგ ჩადენილ სამართალდარღვევებს შორის ხშირია ფიზიკური ძალადობა, რელიგიური რიტუალების შესრულებისათვის ხელის შეშლა, საკულტო ნაგებობების, ქონებისა და რელიგიური ლიტერატურის დაზიანება. ხშირად გამოძიება საერთოდ არ იწყება, დანაშაულის შემთხვევაში კი, ჭიანჭყაობა არაგონივრული ვადით. პრობლემურია პროკურატურის მიერ დაზარალებულის სტატუსის მინიჭების, ასევე დამნაშავეების მიმართ ბრალის წარდგენის საკითხი.
- ▶ რელიგიის თავისუფლების ჭრილში საინტერესოა საქართველოს წინააღმდეგ არსებული ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებები. დღეისათვის არსებული ყველა გადაწყვეტილება იეჰოვას მოწმეების უფლებების დარღვევას შეეხება. სამ საქმეში ევროსასამართლომ დაადგინა მომჩივანთა უფლებების დარღვევა, ხოლო ერთი საქმე, რომელშიც საქართველოს სახელმწიფომ აღიარა უფლებების დარღვევა, მორიგებით დასრულდა.
- ▶ მისასალმებელია, რომ 2018 წელს შინაგან საქმეთა სამინისტროში შეიქმნა ადამიანის უფლებათა დაცვის და გამოძიების ხარისხის მონიტორინგის დეპარტამენტი. დეპარტამენტის ერთ-ერთი ამოცანაა დისკრიმინაციის ნიშნით შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაულის ფაქტებზე დროული რეაგირებისა და მიმდინარე გამოძიების ეფექტიანობის უზრუნველყოფა. თუმცა, დეპარტამენტის უფლებამოსილება მხოლოდ გამოძიების მიმდინარეობის მონიტორინგითა და სარეკომენდაციო ხასიათის დოკუმენტის გამოცემით შემოიფარგლება და არ გააჩნია უშუალოდ საგამოძიებო ფუნქცია. ევროპული კომისია რასიზმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ (ECRI) საქართველოს მოუწოდებდა, შეექმნა საგამოძიებო ფუნქციის მქონე სპეციალური დანაყოფი, რომელიც სიძულვილის მოტივით ჩადენილი დანაშაულების გამოძიებაზე იმუშავებდა. ვინაიდან ახლად შექმნილ დეპარტამენტს საგამოძიებო ფუნქცია არ აქვს, 2019 წელს გამოქვეყნებულ ანგარიშში ECRI-მ ეს რეკომენდაცია მხოლოდ ნაწილობრივ შესრულებულად მიიჩნია.

რელიგიური გაერთიანებების საკუთრებასთან დაკავშირებული პრობლემები

- ▶ არადომინანტი რელიგიური გაერთიანებებისთვის ერთ-ერთ უმთავრეს პრობლემას ქონებასთან და რელიგიური დანიშნულების ნაგებობებთან დაკავშირებული საკითხები წარმოადგენს. ისინი დაბრკოლებებს აწყდებიან როგორც საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული რელიგიური ქონების დაბრუნების, ისე ახალი საკულტო ნაგებობების მშენებლობის პროცესში. დისკრიმინაციულია კანონმდებლობაც, რომელიც განსხვავებით მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქოსგან, სხვა რელიგიურ ორგანიზაციებს უზღუდავს ქონების დაბრუნებისა და შეძენის უფლებას.
- ▶ XX საუკუნეში, საბჭოთა კავშირის პერიოდში, რელიგიურ გაერთიანებებს ჩამოერთვათ რელიგიური დანიშნულების ნაგებობები და ყველა ტიპის ქონება. 1991 წელს, საბჭოთა კავშირის დაშლისა და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, მხოლოდ საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ შეძლო ქონების რესტიტუცია. ეკლესიას, მისი საკუთრების გარდა, გადაეცა სხვა რელიგიური გაერთიანებების ისტორიული ქონებაც, რომლებითაც დღემდე სარგებლობს და უარს აცხადებს მათ დაბრუნებაზე. სხვა კონფესიებს კი ჩამორთმეული ქონების დიდი ნაწილი არ დაუბრუნდა. ჩამორთმეული ქონების დაბრუნების საკითხი ყველაზე მწვავედ სომეხთა სამოციქულო, კათოლიკე, ევანგელურ-ლუთერული ეკლესიების, მუსლიმი და იუდეური თემების წინაშე დგას.
- ▶ საკულტო ნაგებობების დიდი ნაწილი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლია. იმ პირობებში, როდესაც ქონება ისტორიულ და კონფესიურ მესაკუთრეს არ უბრუნდება, ის განადგურების პირას არის, მიუხედავად იმისა, რომ მათი მოვლა-პატრონობის ვალდებულება სახელმწიფოს აკისრია. რელიგიური გაერთიანებების ის ისტორიული ნაგებობები კი, რომლებიც საქართველოს საპატრიარქოს გადაეცა, კარგავს ავთენტურობას და პირველად სახეს, რადგან ადგილი აქვს შენობების ისტორიული და კონფესიური წარმომავლობის დამადასტურებელი მახასიათებლების განადგურებას და ნაშლას.
- ▶ არადომინანტი რელიგიური ჯგუფების წარმომადგენლები ხშირად დისკრიმინაციას განიცდიან ახალი რელიგიური დანიშნულების ნაგებობების მშენებლო-

ბის პროცესშიც. მშენებლობის ნებართვებს ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები გასცემენ. პრობლემურია რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს როლიც რელიგიური უმცირესობებისთვის საკულტო ნაგებობების მშენებლობის ნებართვის მოპოვებისას. სააგენტო ლეგიტიმური მიზნისა და სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე არამართლზომიერად ერევა ადგილობრივი თვითმმართველობის კომპეტენციაში.

- ▶ 2016 წელს რელიგიურ ორგანიზაციას თბილისის მუნიციპალიტეტის არქიტექტურის სამსახურმა უარი უთხრა მშენებლობის ნებართვის გაცემაზე. მან განცხადების განხილვის გასაგრძელებლად რელიგიურ ორგანიზაციას რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მიერ გაცემული რეკომენდაცია მოსთხოვა. სასამართლომ დაადგინა, რომ თბილისის არქიტექტურის სამსახურს არ ჰქონდა განმცხადებლისთვის ამგვარი დოკუმენტის წარდგენის დავალდებულების უფლება; ადმინისტრაციული ორგანო არ იყო უფლებამოსილი მოეთხოვა განმცხადებლისგან, წარედგინა სხვა რაიმე დამატებითი საბუთი ან ინფორმაცია (მათ შორის, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს რეკომენდაცია), გარდა კანონით გათვალისწინებული საბუთისა ან ინფორმაციისა.
- ▶ მუსლიმები მრავალი წელია ქალაქ ბათუმში ახალი მეჩეთის საჭიროებაზე საუბრობენ. ქალაქში არსებული ერთადერთი მეჩეთი მლოცველებს ვერ იტევს და მათ ხშირად გარეთ, ქუჩაში უწევთ რელიგიური რიტუალების აღსრულება. „ბათუმში ახალი მეჩეთის მშენებლობის ფონდმა“ საკუთარი სახსრებით მიწის ნაკვეთი შეისყიდა და მეჩეთის მშენებლობის ნებართვის მოთხოვნით ბათუმის მუნიციპალიტეტის მერიას მიმართა. 2017 წლის 5 მაისს ადგილობრივმა თვითმმართველობამ მუსლიმებს უარი უთხრა მშენებლობის ნებართვის გაცემაზე. 2019 წლის 30 სექტემბერს, ბათუმის საქალაქო სასამართლომ მერიის მხრიდან მუსლიმების მიმართ დისკრიმინაცია დაადგინა. მოსამართლემ აღნიშნა, რომ მერიის მიდგომა ორი სხვადასხვა რელიგიური ჯგუფის მიმართ უთანასწოროა, რადგან იგივე საცხოვრებელ ზონაში შვიდი მართლმადიდებლური ეკლესიაა აშენებული, მათ შორის რამდენიმე მუნიციპალიტეტის საკუთრებაში არსებულ მიწაზე. სასამართლომ ასევე ბათილად ცნო ბათუმის მერიის გადაწყვეტილება მშენებლობის ნებართვის პირველი სტადიის გაცემაზე უარის შესახებ და საქმე ხელახლა განსახილველად ბათუმის მერიას დაუბრუნა. სასამართლომ არ დააკმაყოფილა მოსარჩელე მხარის მოთხოვნა.

ნა, პირდაპირ დავალებოდა ბათუმის მერიას მშენებლობის ნებართვის პირველი სტადიის დაკმაყოფილების შესახებ აქტის გამოცემა.

რელიგია საჯარო სკოლებში

- ▶ 2005 წელს მიღებულმა კანონმა ზოგადი განათლების შესახებ საჯარო სკოლის ერთ-ერთ მთავარ პრინციპად რელიგიური ნეიტრალობა და არადისკრიმინაციულობა განსაზღვრა. კანონი მიზნად ისახავს ყველა მოსწავლისათვის სეკულარული და თანასწორობის პრინციპზე დაფუძნებული სასწავლო გარემოს შექმნას. ამის მიუხედავად, საჯარო სკოლებში რელიგიური ინდოქტრინაცია და პროპაგანდაში დღემდე პრობლემად რჩება.
- ▶ რელიგიური უმცირესობების ნაწილისათვის პრობლემურია შაბათ დღეს ცენტრალიზებული გამოცდებისა და ოლიმპიადების ჩატარება. „მეშვიდე დღის ქრისტიან-ადვენტისტთა ეკლესიის“ წარმომადგენლები აღნიშნავენ, რომ ადვენტისტი მოსწავლეებისთვის დაბრკოლებას ქმნის შაბათობით ღონისძიებების, სასკოლო ტურებისა და დამამთავრებელი კლასის მოსწავლეთათვის გამოსაშვები გამოცდების დანიშვნა. იმავე პრობლემას აწყდებიან იუდაური თემის წარმომადგენლები.
- ▶ 2016-2017 წლებში ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ მოხეში გამოვლინდა მუსლიმი მოსწავლის დისკრიმინაციისა და უფლებების დარღვევის სავარაუდო ფაქტი, რომელსაც განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს ადეკვატური შეფასება არ მოჰყოლია. სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტმა ინსპექტირების დასკვნით, ფაქტობრივად, გაამართლა სკოლის ადმინისტრაციის მიერ მუსლიმი მოსწავლისთვის თავსაბურავის (ჰიჯაბი) ტარების აკრძალვის მცდელობა.
- ▶ 2019 წლის 8 ივნისს, მედიასა და სოციალური ქსელებში გავრცელდა ინფორმაცია, რომ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში საჯარო სკოლების ასეულობით მასწავლებელს ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღესასწაულის შესახებ თეოლოგიური ლექციები ჩაუტარეს. გავრცელებული ინფორმაციით, პედაგოგების ნაწილს ლექციაზე დასწრება დაავალეს და განსახილველი თე-

მის შესახებ წინასწარ არ შეატყობინეს. ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღესთან დაკავშირებულ ღონისძიებებში პედაგოგების ჩართვა, ეწინააღმდეგება სახელმწიფოსა და რელიგიის გამიჯვნის კონსტიტუციურ პრინციპს. ასევე ირღვევა „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მოთხოვნები.

- ▶ საჯარო სკოლებში არატოლერანტული გარემოს ჩამოყალიბებას, მასწავლებლებისა თუ ადმინისტრაციული პერსონალის არადამაკმაყოფილებელი კვალიფიკაციისა და რელიგიური ნეიტრალობის დაცვაში განათლების სამინისტროს არაეფექტიანი პოლიტიკის გარდა, ხელს უწყობს სასკოლო სახელმძღვანელოებიც. სახელმძღვანელოების ტექსტების ანალიზით ირკვევა, რომ უმეტესწილად ისინი დაწერილია ეთნიკური და რელიგიური უმრავლესობის პოზიციიდან. განსაკუთრებით თვალშისაცემია, რომ საქართველოს ისტორიის ნაწილი გააზრებულია უმთავრესად მონორელიგიურ და ეთნოცენტრისტულ კონტექსტში.
- ▶ მისასალმებელია, რომ 2019 წელს განათლების სამინისტრომ საბაზო საფეხურის VII კლასის ყველა სახელმძღვანელოს გრიფირების პროცესში, კონკურსში წარმოდგენილი სახელმძღვანელოების შეფასებისას, დარგობრივ სპეციალისტებთან ერთად, საქართველოს სახალხო დამცველის კოორდინაციით, ჩართო ადამიანის უფლებების ექსპერტები. ადამიანის უფლებებისა და დისკრიმინაციის აკრძალვის კრიტერიუმი ითვალისწინებდა სახელმძღვანელოების შინაარსის შეფასებას ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების კულტურის ასახვის კუთხითაც.

თავი I. სახელმწიფო და რელიგია

1.1. სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთგამიჯვნის პრობლემა საქართველოში

სეკულარობის პრინციპი გულისხმობს სახელმწიფოსა და რელიგიის ინსტიტუციურ ურთიერთგამიჯვნასა და სახელმწიფოს ნეიტრალურ დამოკიდებულებას რელიგიური ჯგუფების მიმართ. კონსტიტუციური სეკულარიზმი არ ზღუდავს რელიგიურ გაერთიანებებს, ისევე, როგორც სხვა საზოგადოებრივ და ინტერესთა ჯგუფებს, მონაწილეობა მიიღონ პოლიტიკური საკითხების განხილვასა და საჯარო დებატებში, თუმცა მათი არგუმენტები არსებით გავლენას არ უნდა ახდენდეს სამართლებრივ და პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებზე. თავის მხრივ, სახელმწიფოც არ უნდა ერეოდეს რელიგიური გაერთიანებების ავტონომიაში.

სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთგამიჯვნის პრინციპი კანონმდებლობაში

სეკულარობის პრინციპი ასახულია საქართველოს კონსტიტუციაში, რომელიც განსაზღვრავს სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის მოდელს, ასევე ადგენს რწმენის თავისუფლების გარანტიებს.

კონსტიტუციის მე-11 მუხლი აღიარებს კანონის წინაშე თანასწორობის პრინციპს, მიუხედავად რელიგიური კუთვნილებისა, ხოლო მე-16 მუხლი უზრუნველყოფს ადამიანის რწმენის, აღმსარებლობისა და სინდისის თავისუფლებების დაცვას.

რწმენისა და აღმსარებლობის სრული თავისუფლება გარანტირებულია კონსტიტუციის მე-8 მუხლითაც. მეორე მხრივ, მე-8 მუხლი სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობის მოდელს განსაზღვრავს – სახელმწიფო აღიარებს „საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში და მის დამოუკიდებლობას სახელმწიფოსაგან“.

აღნიშნული ნორმა არ აწესებს რაიმე პრივილეგიას რომელიმე რელიგიური ჯგუფისთვის და მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიული როლის აღნიშვნით შემოიფარგლება, ასევე ადგენს სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთგამიჯნის, მათი ერთმანეთისგან დამოუკიდებელ სუბიექტებად არსებობის გარანტიებს.

სახელმწიფოსა და ეკლესიის სეპარაციის პრინციპი გათვალისწინებული იყო ჯერ კიდევ საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუციაში. მისი დებულებები აცხადებდა რწმენისა და აღმსარებლობის თავისუფლებასა და სახელმწიფოს სრულ დისტანცირებას რელიგიური გაერთიანებისგან. ამასთან, ძირითადი კანონი კრძალავდა სახელმწიფო, ან ადგილობრივი თვითმმართველობის ბიუჯეტიდან რელიგიური მიზნებით რესურსების გამოყოფას. კონსტიტუციის თანახმად, არც ერთ სარწმუნოებას არ ჰქონდა უპირატესობა და ყველა რელიგიური მიმდინარეობა თანაბარი სამართლებრივი სტატუსით სარგებლობდა¹.

საქართველოს პირველი კონსტიტუციის მოქმედება საბჭოთა ოკუპაციის გამო, მიღებიდან რამდენიმე დღეში შეჩერდა და დამოუკიდებელი საქართველოს უზენაესი კანონის იდეებიც აღარ განხორციელებულა. სეკულარობისა და რელიგიური ნეიტრალიტეტის პრინციპები საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებულ, დღეს მოქმედ 1995 წლის 24 აგვისტოს კონსტიტუციაშიც აისახა.

2001 წელს საქართველოს კონსტიტუციის მე-9 მუხლში (დღეს მოქმედი რედაქციით მე-8 მუხლი) შევიდა ცვლილება² და მას დაემატა მე-2 პუნქტი, რომლის თანახმადაც, საქართველოს სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის ურთიერთობა უნდა დარეგულირებულიყო კონსტიტუციური შეთანხმებით.

2002 წლის 22 ოქტომბერს კი საქართველოს პარლამენტმა დაამტკიცა კონსტიტუციური შეთანხმება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის³.

1 იხ. საქართველოს 1921 წლის 21 თებერვლის კონსტიტუცია, მუხ. 31, 142, 143, 144, ხელმისაწვდომია: http://constcentre.gov.ge/failebi/1921_clis_konstitucia_33442.pdf

2 იხ. 2001 წლის 30 მარტის კონსტიტუციური კანონი (N826-სსმI, N9, 10.04.2001 წ.) მუხ. 33.

3 იხ. საქართველოს პარლამენტის 2002 წლის 22 ოქტომბრის დადგენილება N1697-ის „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის“ კონსტიტუციური შეთანხმების დამტკიცების შესახებ, ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/41626?publication=0>

მართლმადიდებელი ეკლესია, ერთი მხრივ არ წარმოადგენს საერთაშორისო სამართლის სუბიექტს, მას არ გააჩნია საერთაშორისო უფლებაუნარიანობა, ხოლო მეორე მხრივ, კონსტიტუციური შეთანხმება სწორედ საერთაშორისო ხელშეკრულებებისთვის გათვალისწინებული წესით დაიდო და მას აქვს კანონზე უპირატესი ძალა. სახელმწიფოს მხრიდან მას ხელი მოაწერა საქართველოს პრეზიდენტმა და პარლამენტმა შეთანხმების დამტკიცების შესახებ დადგენილება მიიღო⁴.

2002 წლის კონსტიტუციურმა შეთანხმებამ აღიარა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია, როგორც „ისტორიულად ჩამოყალიბებული საჯარო სამართლის იურიდიული პირი“⁵. ამ დროისთვის არც ერთ სხვა რელიგიურ გაერთიანებას არ ჰქონდა სამართლებრივი სტატუსი, რადგან 2005 წლამდე ისინი ვერ რეგისტრირდებოდნენ იურიდიულ პირთათვის გათვალისწინებული ვერც ერთი ფორმით⁶.

ამასთან, კონსტიტუციური შეთანხმებით სახელმწიფომ იკისრა გარკვეული ვალდებულებები მხოლოდ მართლმადიდებელი ეკლესიის წინაშე და დომინანტ რელიგიურ ჯგუფს მთელი რიგი პრივილეგიები მიანიჭა, მათ შორის, აღიარა მის მიერ შესრულებული ჯვრისწერა კანონმდებლობით დადგენილი წესით, გაათავისუფლა სასულიერო პირები სამხედრო ვალდებულებისგან, ეკლესიასთან შეთანხმებით უზრუნველყო სამხედრო-საჯარისო ფორმირებებში, საპატიმროებსა და თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მოძღვრის ინსტიტუტის შექმნა, ეკლესიის საგანმანათლებლო დაწესებულებების ფუნქციონირების ხელშეწყობა, ასევე საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი გამოაცხადა, როგორც „ხელშეუვალი“ პირი.

კონსტიტუციური შეთანხმებით მხოლოდ ერთი რელიგიური ჯგუფისთვის მინიჭებული უპირატესობები ქმნის დისკრიმინაციულ გარემოს. მაგალითად შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-5 ნაწილით, საქართველოს საპატრიარქოს მიერ წარმოებული საღვთისმსახურო პროდუქცია – მისი დამზადება, შემოტანა, მიწოდება და შემონირულობა, ასევე არაეკონომიკური მიზნით არსებული ქონება და მიწა გათავისუფლებულია გადასახადებისაგან, ხოლო მე-7 მუხლის პირველი ნაწი-

4 აღსანიშნავია, რომ სწორედ მართლმადიდებელი ეკლესიის საერთაშორისო უფლებაუნარიანობის არარსებობის გამო, მცდარია ყველა ის თეზისი, რომლებიც საქართველოს სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელი ეკლესიის კონსტიტუციურ შეთანხმებას განიხილავს, როგორც იტალიასა და რომის წმინდა საყდარს შორის დადებული შეთანხმების (კონკორდატის) ანალოგს. ვატიკანი საერთაშორისო სამართლის სუბიექტია.

5 იხ. კონსტიტუციური შეთანხმების პირველი მუხლის მე-3 პუნქტი.

6 დაწვრილებით, აღნიშნულ საკითხზე, იხ. თავი I: სახელმწიფო და რელიგია, ქვეთავი: რელიგიური ორგანიზაციების რეგისტრაცია.

ლის თანახმად, ყველა მოქმედი და არამოქმედი მართლმადიდებლური ტაძარი, მონასტრები, მათი ნანგრევები, მიწის ნაკვეთების ჩათვლით, გამოცხადდა მართლმადიდებელი ეკლესიის საკუთრებად.

კონსტიტუციური შეთანხმებით მინიჭებული პრივილეგიების გარდა, საქართველოს საპატრიარქო სარგებლობს სხვა არაერთი უპირატესობით, მაგალითად საქართველოს მთავრობის 2015 წლის 20 აპრილის დადგენილების თანახმად⁷, მართლმადიდებელი ეკლესიის უმაღლეს სასულიერო იერარქებსა და საპატრიარქოს ადმინისტრაციის თანამდებობის პირებს აქვთ დიპლომატიური პასპორტის მიღებისა და გამოყენების უფლება⁸.

რასიზმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ ევროპული კომისია (ECRI) აღნიშნავს, რომ სხვა რელიგიურ გაერთიანებებთან მსგავსი ხელშეკრულება არ დადებულა, და რეკომენდაციას უწევს სახელმწიფოს მოქმედი კანონმდებლობით, მათ შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით და პრაქტიკით, არ მოახდინოს რელიგიური უმცირესობების პირდაპირი, ან ირიბი დისკრიმინაცია⁹.

ნორვეგიის ადამიანის უფლებათა ცენტრთან არსებული ოსლოს კოალიციის მიერ მომზადებულ კვლევაში, რომელიც საქართველოს კონსტიტუციურ შეთანხმებას მიმოიხილავს, აღნიშნულია, რომ 1921 და 1995 წლების კონსტიტუციებისგან განსხვავებით, კონსტიტუციური შეთანხმება საერთოდ არ იყენებს ტერმინებს „თანასწორობა“, „საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები“, ან „ადამიანის უფლებები“. საპირისპიროდ, შეთანხმება ხაზს უსვამს ისეთ ცნებებს, როგორიცაა სახელმწიფოსა და ეკლესიის „ერთობლივი ინტერესები“ და „სახელმწიფოს მხარდაჭერა“ მართლმადიდებელი ეკლესიის მიმართ¹⁰.

7 საქართველოს მთავრობის 2015 წლის 20 აპრილის დადგენილება (N176) სამსახურებრივი სარგებლობის პასპორტის გაცემის წესის დამტკიცების შესახებ.

8 იხ. გიორგი მელაძე, გიორგი მუმლაძე, „საკონსტიტუციო შეთანხმება: ისტორია, საჯარო განხილვები და გავლენა რელიგიურ უმცირესობათა უფლებების დაცვაზე საქართველოში“, „საკონსტიტუციო სამართლის მიმოხილვა“, N10, სექტემბერი, 2016, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://conlaw.iliauni.edu.ge/sakonstitutsio-samarthlis-mimokhilva-nomeri-10/>

9 იხ. მეორე ანგარიში საქართველოს შესახებ, რასიზმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ ევროპული კომისია (ECRI), 30 ივნისი, 2006 წ. პარ.55.

10 იხ. T. Jeremy Gunn in cooperation with Dag Nygaard, „Georgian Constitutional Values versus Political and Financial Interests, The Constitutional Agreement's Departure from the Georgian Principle of Equality“, Norwegian Centre for Human Rights, the Oslo Coalition on Freedom of Religion or Belief, 2015. ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: https://www.jus.uio.no/smr/english/about/programmes/oslocoalition/news/report_georgia_til_nett.pdf

მნიშვნელოვანია 2018 წელს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ გაცემებული განმარტება რელიგიური ორგანიზაციების თანასწორუფლებიანობასთან დაკავშირებით. სასამართლომ განმარტა, რომ მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული როლის აღიარება დაკავშირებულია მის ისტორიულ ღვაწლთან და არ ემსახურება მისთვის პრივილეგირებული სამართლებრივი მდგომარეობის შექმნას ანმყოში. დიფერენცირება და სამართლებრივად უპირატესი მდგომარეობის შექმნა არ არის კონსტიტუციის თვითმიზანი.¹¹

საქართველოს საპატრიარქოს გავლენა პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებსა და საკანონმდებლო ინიციატივებზე

სახელმწიფო პოლიტიკის ანალიზი აჩვენებს, რომ საქართველოს კონსტიტუციით დაცული რელიგიისა და სახელმწიფოს ურთიერთგამიჯნის პრინციპი ხშირად ირღვევა საქართველოს საპატრიარქოსთვის ფინანსური, სამართლებრივი და სოციალური პრივილეგიების მინიჭებისა და სხვა რელიგიური გაერთიანებების მიმართ დიფერენცირებული მოპყრობის გამო. სახელმწიფო, ერთი მხრივ, პოლიტიკური ლეგიტიმაციის მოპოვებისთვის იყენებს მართლმადიდებელ ეკლესიას, მეორე მხრივ ხშირად თავად საპატრიარქო ცდილობს პოლიტიკურ და სამართლებრივ საკითხებში ჩარევასა და გადაწყვეტილებების მიღებაზე გავლენის მოხდენას.

საპატრიარქო შეენიანაღმდეგა 2011 წელს საპარლამენტო უმრავლესობის მიერ სამოქალაქო კოდექსში ინიცირებულ ცვლილებასაც, რომლის მიხედვით, სხვა რელიგიურ გაერთიანებებსაც უნდა მისცემოდათ საჯარო სამართლის იურიდიულ პირად რეგისტრაციის შესაძლებლობა. სასულიერო პირებმა და მრევლმა მასშტაბური საპროტესტო აქციები გამართეს თბილისის ქუჩებში და უმცირესობების მიმართ სიძულვილის ენას იყენებდნენ. თუმცა, ეკლესიის წინააღმდეგობის მიუხედავად, პარლამენტმა კანონი დაიქარებული წესით მაინც მიიღო.

დომინანტი რელიგიური ჯგუფის გავლენა სახელმწიფოს საკანონმდებლო საქმიანობაზე გამოჩნდა 2013 წლის დეკემბერში, ადგილობრივი თვითმმართვე-

11 იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 3 ივლისის გადაწყვეტილებები, კონსტიტუციური სარჩელები N671 და N811.

ლობის კოდექსზე მუშაობისას. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა განაცხადა, რომ „თვითმმართველობის შესახებ“ კანონპროექტი საქართველოს დანაწევრების საფრთხეს ქმნიდა და ეკლესია ამ ფაქტს არ შეეგუებოდა¹². აღნიშნული შეფასების შემდეგ, ხელისუფლების წარმომადგენლები კონსულტაციების გასამართად საპატრიარქოში მივიდნენ, ხოლო კონსულტაციების შემდეგ განაცხადეს, რომ „რამდენიმე ნორმა დაიხვეწა“¹³. საბოლოოდ, კანონპროექტმა საპატრიარქოსთვის მისაღები ფორმა მიიღო, რომლის თანახმადაც, თვითმმართველობის კოდექსში არსებული მუნიციპალიტეტთა რეგიონული გაერთიანებები სამხარეო საკონსულტაციო საბჭოებად უნდა გარდაქმნილიყო.

საქართველოს საპატრიარქო 2014 წელსაც აქტიურად მონაწილეობდა საქართველოს პარლამენტის მიერ „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ კანონის განხილვისა და მიღების პროცესში, რამაც გავლენა მოახდინა კანონის საბოლოო რედაქციის ჩამოყალიბებაზე¹⁴. მართლმადიდებელი სასულიერო პირი, დეკანოზი დავით ისაკაძე, ადამიანის უფლებათა დაცვისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის კომიტეტის სხდომის მიმდინარეობისას რელიგიური ხასიათის სანქციების გამოყენებით დაემუქრა პარლამენტის იმ წევრებს, რომლებიც მხარს დაუჭერდნენ კანონის მიღებას¹⁵. კანონის განხილვის გადადება მოითხოვა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმაც. მისი თქმით, საქართველოს კანონმდებლობა ისედაც იცავდა ყველა ადამიანის უფლებას და კანონის მიღება საზოგადოებაში ვნებათაღელვის გამონვევის რისკს შეიცავდა¹⁶.

ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანია, თუ რა პოზიცია ჰქონდათ ხელისუფლების წარმომადგენლებს. პარლამენტის წევრმა, ადამიანის უფლებათა დაცვისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილე გედევან ფოფხაძემ

12 „პატრიარქი: თვითმმართველობის რეფორმა საქართველოს დაშლისკენაა მიმართული“, 04.12.2013, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://netgazeti.ge/news/27702/>

13 „თვითმმართველობის კოდექსის პროექტი გადახედვას ექვემდებარება“. 05.12.2013, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://www.radiotavisupleba.ge/a/tvitmartvelobis-kodeksi/25190590.html>

14 საპატრიარქო განსაკუთრებით აპროტესტებდა დისკრიმინაციის სავარაუდო სამიზნე ჯგუფების ჩამონათვალში სექსუალური ორიენტაციის და გენდერული იდენტობის ნიშნებს, რომლებიც საქართველოს პარლამენტმა საბოლოოდ არ გაიზიარა. თუმცა, უფლების შემზღუდვის ლეგიტიმურ საფუძვლებს შორის დაამატა „საზოგადოებრივი წესრიგისა და ზნეობის დაცვა“.

15 „დავით ისაკაძე დეპუტატებს ანათემით დაემუქრა“, 16.04.14, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://netgazeti.ge/news/31009/>

16 „ილია მეორე აცხადებს, რომ არც ერთი მორწმუნე არ მიიღებს ანტიდისკრიმინაციულ კანონს“, 06.05.2014, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://netgazeti.ge/news/31500/>

განაცხადა, რომ მხარს არ დაუჭერდა კანონპროექტს იმ შემთხვევაში, თუ მართლმადიდებელი ეკლესიის სინოდი იქნებოდა კანონის მიღების წინააღმდეგი¹⁷.

საბოლოო ჯამში, სახელმწიფომ დომინანტ რელიგიურ გაერთიანებასთან გამართა კონსულტაციები¹⁸, რომლის შედეგადაც კანონპროექტის ნორმათა შინაარსი ნაწილობრივ შეიცვალა.

2016 წლის 18 მაისს საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტრომ ერთწლიანი განხილვის შემდეგ დაამტკიცა სასკოლო საგნის „მე და საზოგადოება“ სტანდარტი. დოკუმენტის თავდაპირველ სამუშაო ვერსიაში შედიოდა თავი, სათაურით „რისი მწამს და რისი მჯერა“, ასევე, სადისკუსიო თემები „რატომ არ შეიძლება რელიგიის სახელით ძალადობა, რატომ უნდა ვცეთ პატივი განსხვავებული რწმენის ადამიანს“ და ა. შ., აგრეთვე ტერმინები, „ტოლერანტობა“, „უმცირესობა“, „გენდერი“. თუმცა საქართველოს საპატრიარქოს მოთხოვნით, მასთან გამართული კონსულტაციების შედეგად, სამინისტრომ დოკუმენტიდან მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ უარყოფითად შეფასებული ზოგიერთი საკითხი და ტერმინი ამოიღო. 2017 წლის დეკემბერში კი საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის პატრიარქმა ილია მეორემ განაცხადა, რომ საჯარო სკოლებში უნდა ისწავლებოდეს რელიგიის ისტორია და ამაზე ხელისუფლებამ უნდა იზრუნოს. საპატრიარქოს ინიციატივას 2018 წლის იანვარში გამოეხმაურა განათლებისა და მეცნიერების მინისტრი მიხეილ ჩხენკელი: „მიმაჩნია, რომ რელიგიის ისტორია, როგორც არჩევითი საგანი ყველა სკოლაში უნდა იყოს და მივდივართ აქეთვე“. საკითხს არაერთი განხილვა და დისკუსია მოჰყვა¹⁹. 2020 წლის იანვრის მდგომარეობით, რელიგიის სწავლების შესახებ გადანაცვტილება არ არის მიღებული.

2018 წლის 18 სექტემბერს, წინასაარჩევნო კამპანიის პერიოდში, საპრეზიდენტო კანდიდატმა სალომე ზურაბიშვილმა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის გაფორმებული კონსტიტუციური შეთანხ-

17 „ფოფხაძე: მე ახლა დეპუტატობას მართლმადიდებლობა მირჩევნია“, 16.04.2014, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://netgazeti.ge/news/31018/>

18 „საპატრიარქო: არასწორია აზრი თითქოს შეცვლილი ანტიდისკრიმინაციული კანონპროექტი მისაღები გახდა ეკლესიისთვის“, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://old.civil.ge/geo/article.php?id=28141>

19 იხ. TDI-ის მიერ ორგანიზებული დისკუსია „რელიგია და საჯარო სკოლა“, 06.02.2018, ხელმისაწვდომია: <http://tdi.ge/ge/news/521-diskusia-sajaro-skola-da-religia>

მეზის დარღვევაში დაადანაშაულა.²⁰ ზურაბიშვილი მის წინააღმდეგ რამდენიმე სასულიერო პირის მიერ გაკეთებულ კომენტარს²¹ გამოეხმაურა და გააკრიტიკა სასულიერო პირების აქტიური მონაწილეობა წინასაარჩევნო კამპანიაში. მიუხედავად ამისა, საპრეზიდენტო არჩევნების მეორე ტურის დანიშვნის შემდეგ სალომე ზურაბიშვილი არჩევნების წინა დღეს საქართველოს პატრიარქს შეხვდა²².

2018 წელს საქართველოს მთავრობამ პარლამენტს საკანონმდებლო ინიციატივის წესით წარუდგინა საქართველოს კანონის პროექტი „მცენარე კანაფის კონტროლის შესახებ“, რომელიც სამედიცინო მიზნით მცენარე კანაფის დათესვას, მოყვანას და კულტივაციას ითვალისწინებდა²³. პროექტი საქართველოს საპატრიარქომ გააპროტესტა²⁴. პატრიარქთან შეხვედრის შემდეგ, წინასაარჩევნოდ მთავრობამ კანაფის კონტროლის შესახებ კანონპროექტი პარლამენტიდან გაიწვია²⁵.

საქართველოს საპატრიარქოს ინიციატივის საპასუხოდ²⁶, საქართველოს პარლამენტმა 12 მაისი ღვთისმშობლისადმი საქართველოს წილხვდომილობის დღედ 2019 წლის 8 მაისს რიგგარეშე სხდომაზე²⁷ დაჩქარებული წესით გამოაცხადა²⁸. შრომით კოდექსში შეტანილ ცვლილებებს პარლამენტში 96-

20 იხ. სალომე ზურაბიშვილის განცხადება 19.09.2018, ხელმისაწვდომია: <https://1tv.ge/news/salome-zurabishvili-ar-mesmis-rogor-sheidzleba-eklesia-doneze-ighebdes-monawileobas-saarchevno-kampaniashi/>

21 იხ. ჭყონდიდის მიტროპოლიტ პეტრეს განცხადება 19.09.2018, <https://bit.ly/2KMZt2V> და პატრიარქის ქორეპისკოპოს იაკობის განცხადება 17.09.2018, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2Zh95qH>

22 „არჩევნების წინა დღეს პატრიარქმა სალომე ზურაბიშვილი პირადად მიიღო“, 27.11.2018, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2R9RZXY>

23 საქართველოს მთავრობის კანონის პროექტი „მცენარე კანაფის კონტროლის შესახებ“. <https://bit.ly/34jX XO2>

24 „მარიხუანას კანონპროექტს საპატრიარქო ხვალ სამეზისკენ მსვლელობით გააპროტესტებს“ 16.09.2018, ხელმისაწვდომია: <http://www.tabula.ge/ge/story/136907-marixuanas-kanonproeqls-sapatraroqo-xval-samebtsken-msvlelobit-gaaprotestebts>

25 „პატრიარქთან შეხვედრის შემდეგ მთავრობამ კანაფის კანონპროექტის პარლამენტიდან განვევა გადანყვია“ 02.11.2018, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2S52PD1>

26 „12 მაისი საქართველოს ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღედ დადგინდა და ეროვნულ დღესასწაულად გამოცხადდა“, 28.12.2018, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2K56dKA>

27 საქართველოს პარლამენტი, რიგგარეშე სხდომა, 06.05.2019, ხელმისაწვდომია: <http://parliament.ge/ge/saparlamento-saqmianoba/biuro/biuros-sxdomebi/8-maiss-parlamentis-riggareshe-sxdomagaimearteba.page>

28 „96 მომხრე, 0 წინააღმდეგი – პარლამენტმა 12 მაისი ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღედ გამოაცხადა“ 08.05.2019, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2Qx0mj7>

მა დეპუტატმა დაუჭირა მხარი, წინააღმდეგ არავინ წასულა.²⁹ ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღესასწაულის აღსანიშნავად და სხვადასხვა ღონისძიების ორგანიზებისთვის მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან 900 ათასამდე ლარი გამოიყო³⁰. მთავრობის კიდევ ერთი განკარგულებით კი დღესასწაულთან დაკავშირებით დაგეგმილი ღონისძიებების განხორციელების სამოქმედო გეგმა დამტკიცდა, რომლის მიხედვითაც, თბილისსა და რეგიონებში აღნიშნულ თემატიკაზე ლექციები, ლიტერატურული საღამოები, კონფერენციები, კინოჩვენებები, სპექტაკლები, ფოლკლორული ანსამბლების ტურნეები დაიგეგმა.

სახელმწიფოს რეაგირება მართლმადიდებელი სასულიერო პირების მიერ რელიგიის სახელით ჩადენილ ძალადობაზე

საპატრიარქოსადმი სახელმწიფოს ლოიალური დამოკიდებულების გამო, მართლმადიდებელი სასულიერო პირების მიერ ჩადენილი სავარაუდო დანაშაულები სახელმწიფოს ადეკვატური რეაგირების გარეშე რჩება.

2013 წლის 17 მაისს, სასულიერო პირების ორგანიზებითა და მათი აქტიური მონაწილეობით, მოძალადეთა ჯგუფმა დაარბია ჰომოფობიისა და ტრანსფობიასთან ბრძოლის საერთაშორისო დღისადმი მიძღვნილი მშვიდობიანი აქცია.

იმის მიუხედავად, რომ სასულიერო პირთა მიერ ფიზიკური და სიტყვიერი შეურაცხყოფის ფაქტები დოკუმენტირებული იყო და დასტურდებოდა მონმეთა ჩვენებებით, დარბევაში მონაწილე სასულიერო და სხვა პირებს სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობა არ დაჰკისრებიათ. სასამართლომ ჩათვალა, რომ არ არსებობდა პირთა დამნაშავედ ცნობისთვის საკმარისი მტკიცებულებები.

მართლმადიდებელ სასულიერო პირთა მიერ რელიგიური უმცირესობის წინააღმდეგ ძალადობრივი ქმედებების არაეფექტიანი გამოძიებისა და სამართალდამრღვევთა მართლმსაჯულების წინაშე წარდგენის ვალდებულებისგან

29 პირველი არხი, 12 მაისი საქართველოს ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღედ დადგინდა და ეროვნულ დღესასწაულად გამოცხადდა, 28.12.2018, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2K56dKA>

30 „მთავრობამ ღვთისმშობლის წილხვდომილობის სადღესასწაულო ღონისძიებებისთვის 694 000 ლარი გამოყო“, 10.05.2019, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2XuqKiU>

თავის არიდების პრობლემა³¹ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადანაცვეტილებებშიც აისახა³².

საქართველოს საპატრიარქოს ფინანსური და ქონებრივი პრივილეგიები

საქართველოს საპატრიარქოს პრივილეგირებული მდგომარეობა ვლინდება ეკლესიის დაფინანსების სახელმწიფო პოლიტიკასა და პრაქტიკაშიც. 2002 წლიდან ყოველწლიურად სახელმწიფო ბიუჯეტიდან საპატრიარქოსთვის მნიშვნელოვანი თანხა გამოიყოფა, ასევე, საპატრიარქო იღებს დიდი მასშტაბის უძრავ და მოძრავ ქონებას. იმის მიუხედავად, რომ სახელმწიფო დაფინანსების ამგვარ პრაქტიკას საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის მიყენებული ზიანის ნაწილობრივი ანაზღაურების არგუმენტით ამართლებს, ფორმალურად, საპატრიარქოს ფინანსურ უზრუნველყოფას პირდაპირი დაფინანსების სახე აქვს. მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის გადაცემული მატერიალური სიკეთე უმრავლეს შემთხვევაში რელიგიური საქმიანობისა და მიზნებისთვის გამოიყენება და შესაბამისად, არღვევს სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთგამიჯნვის კონსტიტუციურ პრინციპს. 2014 წლიდან სახელმწიფომ, ზიანის კომპენსაციის მიზნით, დაიწყო დამატებით ოთხი რელიგიური გაერთიანების დაფინანსებაც, თუმცა ისევე, როგორც საქართველოს საპატრიარქოს შემთხვევაში, სახელმწიფოს არ ჩამოუყალიბებია ზიანის კომპენსაციის სამართლებრივი კრიტერიუმები და ანაზღაურების წესი.³³

სახელმწიფოს მიკერძოებული დამოკიდებულება ვლინდება რელიგიური გაერთიანებებისთვის საბჭოთა რეჟიმის მიერ ჩამორთმეული ქონების მესაკუთრეთათვის დაბრუნების საკითხშიც. სახელმწიფომ მხოლოდ ერთ, დომინანტ რელიგიურ გაერთიანებას დაუბრუნა არამართლზომიერად ჩამორთმეული ქონება და, მათ შორის, ამავე გაერთიანებას, უპირობოდ, საკითხის განხილვის გარეშე, გადასცა ის ქონებაც, რომელიც ისტორიულად სხვა რელიგიურ გაერთიანებებს ეკუთვნოდა.

31 იხ. T. Jeremy Gunn in cooperation with Dag Nygaard, „Georgian Constitutional Values versus Political and Financial Interests, The Constitutional Agreement's Departure from the Georgian Principle of Equality“, 2015, The Oslo Coalition on Freedom of Religion or Belief, ხელმისაწვდომია: https://www.jus.uio.no/smr/english/about/programmes/oslocoalition/news/report_georgia_til_nettpdf

32 იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს 2007 წლის 3 მაისის გადანაცვეტილება საქმეზე „ბედელური და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ,“ (no. 71156/01).

33 იხ. თავი I, სახელმწიფო და რელიგია, ქვეთავი, რელიგიური ორგანიზაციების სახელმწიფო დაფინანსების პოლიტიკა და პრაქტიკა.

სახელმწიფოს მიერ არადამონინატი რელიგიური ორგანიზაციების ავტონომიაში ჩარევის მცდელობა

დომინანტი რელიგიური ჯგუფისთვის პრივილეგიების მინიჭების საპირისპიროდ, სახელმწიფო უხეშად ერევა ზოგიერთი სხვა რელიგიური ორგანიზაციის ავტონომიაში და მათზე კონტროლის დამყარებას ცდილობს.

მაგალითად, სახელმწიფომ, სამართალდამცავი ორგანოების გამოყენებით, 2013 წელს, სავარაუდოდ, აიძულა მუსლიმი რელიგიური ლიდერი, უარი ეთქვა დაკავებულ სასულიერო თანამდებობაზე³⁴. 2011 წელს სახელმწიფოს უშუალო ჩარევით შეიქმნა მუსლიმთა რელიგიური ორგანიზაცია „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველო“, რომლის რეორგანიზაციასა და სასულიერო პირებისა თუ ხელმძღვანელის არჩევის წესის შეცვლას მუსლიმი თემის ნაწილი დიდი ხანია ითხოვს. აღსანიშნავია, რომ 2019 წლის დეკემბერში ჩატარდა სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს მეფტის (ორგანიზაციის სუნიტური მიმართულების ლიდერი) მორიგი არჩევნები. მუსლიმი თემის წარმომადგენლების თქმით, სახელმწიფო ისევ უხეშად ჩაერია რელიგიური ორგანიზაციის ავტონომიაში და არჩევნები უსაფრთხოების სამსახურის აქტიური მონაწილეობით ჩატარდა³⁵.

დღეს სახელმწიფო ექსკლუზიურად თანამშრომლობს აღნიშნულ ორგანიზაციასთან, გადასცემს უძრავ ქონებასა და ფინანსურ რესურსს. საგულისხმოა, რომ 2014 წელს რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტომ მუსლიმთა სამმართველოსთან გაფორმებულ ხელშეკრულებაში რელიგიურ ორგანიზაციას იმ თანხის ხარჯვის მიზნობრიობა დაუდგინა, რომელიც ფორმალურად საბჭოთა პერიოდში მიყენებული ზიანის კომპენსაციას გულისხმობს. მაგალითად, გაცემული თანხის ნახევარზე მეტი „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს“ სასულიერო პირების ანაზღაურებებზე უნდა დახარჯულიყო.

მუსლიმი თემის წარმომადგენლების თქმით, სააგენტოს უშუალო ჩარევის შედეგად, „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველომ“ უარი თქვა მუსლი-

34 იხ. თავი IV. რელიგიური შეუწყნარებლობით მოტივირებული დანაშაული და სახელმწიფოს პოლიტიკა.

35 „მუფთად ადამ შანთაძე აირჩია სუსმა და არა მეჭლისმა“, ბათუმელები, 2019 წლის 25 დეკემბერი, ხელმისაწვდომია: <https://batumelebi.netgazeti.ge/news/246680/>

მი თემის მრავალწლიან თხოვნაზე, ბათუმში ახალი მეჩეთის აშენების შესაძლებლობა მისცემოდათ. სანაცვლოდ, სამმართველომ ძველი მეჩეთის გაფართოება და ორგანიზაციისთვის რეზიდენციისა და მედრესეს მშენებლობისთვის სივრცის გამოყოფა ითხოვა, რაც სახელმწიფომ დააკმაყოფილა³⁶.

როგორც განხილულიდან ჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ კონსტიტუცია სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთგამიჯნისა და თანასწორობის პრინციპებს აღიარებს, სახელმწიფო დომინანტ რელიგიურ ჯგუფს აშკარა პრივილეგიებს ანიჭებს, არაერთ შემთხვევაში აძლევს საშუალებას, ჩაერიოს და გავლენა მოახდინოს კანონმდებლობასა და პოლიტიკურ პროცესებზე. მეორე მხრივ, იკვეთება სახელმწიფოს მიერ არადომინანტური რელიგიური ორგანიზაციების ავტონომიაში ჩარევის ნიშნები.

1.2. რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მანდატისა და საქმიანობის შეფასება

2013 წლის 29 ნოემბერს, საქართველოს მთავრობის გადაწყვეტილებით, რელიგიურ გაერთიანებებთან დაკავშირებული ცალკეული საკითხების შემსწავლელი უწყებათაშორისი კომისია შეიქმნა³⁷. კომისია დაკომპლექტებული იყო მინისტრების პირველი მოადგილეებით და მას შერიგებისა და სამოქალაქო თანასწორობის საკითხებში სახელმწიფო მინისტრი ხელმძღვანელობდა. კომისიის ძირითადი ამოცანები იყო რელიგიურ გაერთიანებებთან დაკავშირებული სამართლებრივი აქტების ანალიზი, რელიგიური დანიშნულების შენობა-ნაგებობების მშენებლობის მარეგულირებელი სამართლებრივი ნორმების შემუშავება, რელიგიური გაერთიანებების დაფინანსების, საკუთრების, საჯარო ღვთისმსახურების საკითხების შესწავლა, რელიგიური გაერთიანებების საგანმანათლებლო საქმიანობის შესწავლა და ა.შ. კომისიას სარეკომენდაციო ხასიათი ჰქონდა და მიზნად ისახავდა მის ძირითად ამოცანებთან შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებების შემუშავებას. კომისიის დებულება ითვალისწინებდა თავმჯდომარის მოწვევით მის საქმიანობაში რელიგიურ საკითხებზე მომუშავე არასამთავრობო თუ საერთაშორისო ორგანიზა-

36 დაწვრილებით აღნიშნულ საკითხზე, იხ. თავი V, რელიგიური გაერთიანებების საკუთრებასთან დაკავშირებული პრობლემები, ქვეთავი: ახალი საკულტო ნაგებობების მშენებლობასთან დაკავშირებული დაბრკოლებები.

37 ნორმატიული აქტი ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/2096865?publication=0>

ციების წარმომადგენლებისა და შესაბამისი ექსპერტების/სპეციალისტების ჩართვასაც კენჭისყრაში მონაწილეობის უფლების გარეშე.

TDI-მ თავიდანვე კრიტიკულად შეაფასა³⁸ კომისიის მანდატი და დასახული ამოცანების ფორმულირება. TDI მიიჩნევდა, რომ კომისიის ამოცანები არ იყო განჭვრეტადი, იძლეოდა ორაზროვანი ინტერპრეტირების საშუალებას და ქმნიდა დომინანტი რელიგიური გაერთიანებისთვის მეტი სამართლებრივი უპირატესობის მინიჭების რისკს. შესაბამისად, ბუნდოვანი იყო, ემსახურებოდა თუ არა აღნიშნული კომისიის შექმნა რელიგიური უმცირესობებისთვის თანასწორუფლებიანი გარემოს უზრუნველყოფას.

კომისიის ფარგლებში 2013 წლის 29 ნოემბრიდან 2014 წლის 10 თებერვლამდე ჩატარდა 5 სხდომა და შემუშავდა ორი ნორმატიული აქტის პროექტი: „საქართველოში არსებული რელიგიური გაერთიანებებისთვის საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივ ანაზღაურებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების განხორციელების წესის დამტკიცების თაობაზე“ საქართველოს მთავრობის დადგენილების პროექტი (2014 წლის 27 იანვარი) და საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს შექმნისა და დებულების დამტკიცების შესახებ საქართველოს მთავრობის დადგენილების პროექტი“ (2014 წლის 19 თებერვალი).

უწყებათაშორისმა კომისიამ ფუნქციონირება, ფაქტობრივად, 2014 წლის თებერვალში შეწყვიტა, ხოლო 2014 წლის 30 ივნისს ძალადაკარგულად გამოცხადდა³⁹.

საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 19 თებერვლის N177-ე დადგენილების საფუძველზე შეიქმნა საჯარო სამართლის იურიდიული პირი, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო (შემდგომში „სააგენტო“) და დამტკიცდა მისი დებულება⁴⁰. დებულების თანახმად, სააგენტოს საქართველოს მთავრობისა და საქართველოს პრემიერ-მინისტრისათვის რელიგიის სფეროში საინფორმაციო, კვლევითი, სამეცნიერო-საგანმანათლებლო და სარეკომენდაციო საქმიანობა

38 „ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტის“ (TDI) განცხადება, 09.12.2013, <https://www.tdi.ge/ge/statement/tdi-religiuri-sakitxebis-shemscavleli-komisiis-shesaxeb>

39 ნორმატიული აქტი ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2384242>

40 საქართველოს მთავრობის დადგენილება #177, <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/4021166?publication=0>

ევალეზა. სააგენტოს თავმჯდომარეს თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს საქართველოს პრემიერ-მინისტრი. შესაბამისად, საქართველოში რელიგიური პოლიტიკის განსაზღვრა და წარმოება არა რომელიმე წარმომადგენლობითი ორგანოს, არამედ პრემიერ-მინისტრის დაქვემდებარებაში არსებული სააგენტოს ხელში აღმოჩნდა, რამაც სახელმწიფოს მიერ რელიგიის თავისუფლების დაცვისა და თანასწორუფლებიანი გარემოს დამკვიდრების ნაცვლად, რელიგიურ გაერთიანებებზე კონტროლის დაწესების დამატებითი რისკები წარმოშვა.

სააგენტომ, დებულების თანახმად, საინფორმაციო, კვლევითი, სამეცნიერო-საგანმანათლებლო და სარეკომენდაციო საქმიანობა უნდა განახორციელოს რელიგიის სფეროში. ასევე, მისი მანდატი ითვალისწინებს რეკომენდაციების შემუშავებას რელიგიური გაერთიანებებისათვის პრობლემურ საკითხებზე, კონსტიტუციური შეთანხმებით განსაზღვრული მიზნებისა და ამოცანების შესრულებასთან დაკავშირებით, საკულტო დანიშნულების ნაგებობების მშენებლობის, მათი ადგილმდებარეობის განსაზღვრისა და სხვადასხვა შენობა-ნაგებობის რელიგიურ-საკულტო დანიშნულების შენობად გარდაქმნის თაობაზე; სამოქალაქო საზოგადოებაში, განსაკუთრებით კი ახალგაზრდობაში, ტოლერანტული გარემოს მხარდაჭერას.

რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს შექმნის, მისი მანდატისა და დებულების შემუშავების პროცესში არ იყვნენ ჩართულნი ადამიანის უფლებებზე მომუშავე ორგანიზაციები და რელიგიურ უმცირესობათა გაერთიანებები. შესაბამისად, სახელმწიფოს არ გაუთვალისწინებია რელიგიური უმცირესობების საჭიროებები, ინტერესები თუ მოსაზრებები და არ აუსახავს პოლიტიკასა და პრაქტიკაში. აღნიშნული უარყოფითად შეაფასა ევროპულმა კომისიამ რასიზმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ (ECRI)⁴¹: „ახალშექმნილ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს არა აქვს ცხადი მანდატი რელიგიურ უმცირესობათა უფლებების დასაცავად და მათი რელიგიური პოლიტიკის შემუშავების სტრატეგია, საუკეთესო შემთხვევაში, ძალიან ორაზროვანი და ბუნდოვანია“.

რელიგიის საკითხებზე ექსკლუზიურად მომუშავე სამთავრობო სტრუქტურის ჩამოყალიბება გახდა რელიგიური გაერთიანებების და ადამიანის უფლებების

41 მოხსენება საქართველოს შესახებ, მონიტორინგის მეხუთე ციკლი, ევროპული კომისია რასიზმისა და შეუწყნარებლობის შესახებ, პარ. 97.

საკითხებზე მომუშავე ორგანიზაციების დიდი ნაწილის კრიტიკის საგანიც. მათი თქმით, იგი საბჭოთა კავშირის დროს არსებული რელიგიურ საქმეთა საბჭოს ისტორიულ ასოციაციას იწვევს⁴².

სააგენტომ 2015 წელს თავის ოფიციალურ ვებგვერდზე გამოაქვეყნა დოკუმენტი „საქართველოს სახელმწიფოს რელიგიური პოლიტიკის განვითარების სტრატეგია“⁴³. დღემდე უცნობია დოკუმენტის სამართლებრივი ბუნება და ვინ უნდა დაამტკიცოს ის, ვინაიდან, როგორც სააგენტოს წარმომადგენლები მიუთითებენ, აქტი მხოლოდ სტრატეგიის პროექტია და მისი გამოქვეყნების მიზანი დოკუმენტის საბოლოო ტექსტის მოსამზადებლად დაინტერესებული მხარეების ჩართვა იყო.

დოკუმენტის შემუშავებაში მონაწილეობა არ მიუღიათ რელიგიური უმცირესობების წარმომადგენლებს და არც ამ თემით დაინტერესებულ არასამთავრობო ორგანიზაციებს. შესაბამისად, დოკუმენტის შექმნის პროცესი აბსოლუტურად გაუმჭვირვალე და დახურული იყო საზოგადოებისათვის. სტრატეგიის შინაარსმა და მასში დასახულმა მიზნებმა აჩვენა, რომ სახელმწიფოს პრიორიტეტი არა რელიგიის თავისუფლებისა და რელიგიური ორგანიზაციების უფლებების დაცვა, არამედ მათზე კონტროლის მექანიზმების გაძლიერებაა. სააგენტომ ყურადღება არა „უფლებებზე“, არამედ „უსაფრთხოებაზე“ გაამახვილა.

სააგენტომ მიუთითა საქართველოს საზღვრისპირა რეგიონებში მცხოვრებ რელიგიურ ჯგუფებზე, რომლებიც შეიძლება საფრთხეს წარმოადგენდნენ ქვეყნის საშინაო და საგარეო უსაფრთხოებისათვის: „აღნიშნული მდგომარეობა საქართველოს სახელმწიფოს განსაკუთრებულ გეოპოლიტიკურ ამოცანებს უყენებს, კერძოდ: თავიდან აირიდოს მეზობელი, რეგიონის ქვეყნების მხრიდან საქართველოს მოსახლეობის ეთნიკურ-რელიგიური მრავალფეროვნების გამოყენებით საქართველოს სახელმწიფოს შიდა პოლიტიკაში საკუთარი ინტერესების დაფიქსირების მცდელობა“. მოყვანილი ჩანაწერი წარმოადგენს სახელმწიფოს დეკლარირებულ რელიგიურ პოლიტიკას, რომელიც მიმართულია არა რელიგიური უმცირესობების

42 საბჭო 1965 წელს შეიქმნა რუსეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის საკითხთა საბჭოსა და რელიგიური კულტების საკითხთა საბჭოს გაერთიანების გზით. სტრუქტურის ჩამოყალიბება განიხილებოდა, როგორც სახელმწიფო პოლიტიკის გადასვლა რელიგიური ორგანიზაციების საქმიანობის ზედამხედველობიდან მათ კონტროლზე.

43 დოკუმენტი ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://bit.ly/2UN8Y7x>

წინაშე არსებული პრობლემების მოგვარებისკენ, არამედ მიზნად ისახავს მათზე კონტროლის გაძლიერებას. აღნიშნული დამოკიდებულება კარგად ჩანს მუსლიმი თემის წარმომადგენლების მიერ სახელმწიფო საზღვრის კვეთის პროცესში. მუსლიმები უკანასკნელი წლების განმავლობაში საზღვარზე არაერთხელ გამხდარან დაუსაბუთებელი დაყოვნებისა და ჩხრევის მსხვერპლი. მათ ხშირად საზღვარზე რელიგიური ლიტერატურის შემოტანის შესაძლებლობაც არ ეძლევათ⁴⁴.

რასიმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ ევროპული კომისიის (ECRI) მეხუთე ციკლის ანგარიში საქართველოს შესახებ აღნიშნავს, რომ რელიგიის თავისუფლებისა და რელიგიურ უმცირესობათა უფლებების სახელმწიფო უშიშროების პერსპექტივაში განხილვა საზიანოა უფლებათა დაცვის, დისკრიმინაციისა და შეუწყნარებლობის პრევენციის თვალსაზრისით⁴⁵. ECRI-მ რეკომენდაცია მისცა მთავრობას, შეცვალოს რელიგიური პოლიტიკის განვითარების სტრატეგია ისე, რომ იგი ფოკუსირდეს რელიგიურ უმცირესობათა უფლებებზე, დისკრიმინაციის აკრძალვის პრინციპებსა და რელიგიური შეწყნარებლობის ხელშეწყობაზე ინტეგრაციის პერსპექტივიდან.

სააგენტოს მიერ წარმოდგენილი სახელმწიფო პოლიტიკის სტრატეგიის პროექტი ასევე შეიცავს კონფესიების ძირითად და არაძირითად, ტრადიციულ და არატრადიციულ ჯგუფებად დიფერენცირებისა და იერარქიზაციის საფრთხეს, რაც რელიგიური გაერთიანებების ნაწილის სტიგმატიზაციასა და მარგინალიზაციას კიდევ უფრო უწყობს ხელს და აღრმავებს მათ მიმართ შეუწყნარებლობას.

როგორც სტრატეგიიდან გაირკვა, სახელმწიფოს მიზანი რელიგიის შესახებ კანონის მიღებაა. ეს მოსაზრება არგუმენტირებულია იმით, რომ „არსებული ნორმები ან კერძო ხასიათისაა და ვერ მოიცავს უფლებებისა და ურთიერთობების მთელ სპექტრს, ან უსისტემოდაა გაბნეული და ვერ ქმნის ერთიან კანონმდებლობას“. „რელიგიის შესახებ“ კანონის მიღებით გაჩნდება საფრთხე, შეიქმნას სპეციალური საკანონმდებლო ჩარჩო, რომელიც განსაზღვრავს „რელიგიური გაერთიანების“ ცნებასა და შინაარსს, მოხდება მისი საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირება, განისაზღვრება რელიგიურ გაერთიანებათა რეგისტრაციის

44 დაწვრილებით, აღნიშნულ საკითხზე, იხ. თავი I, სახელმწიფო და რელიგია, ქვეთავი: სახელმწიფო საზღვრის კვეთისა და რელიგიური ლიტერატურის შემოტანისას გამოვლენილი პრობლემები.

45 მოხსენება საქართველოს შესახებ, მონიტორინგის მეხუთე ციკლი, ევროპული კომისია რასიმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ (ECRI), პარ.99.

წესი, სამართლებრივი სტატუსები, უფლება-მოვალეობები, საქმიანობის წესი, ქონებრივი და ფინანსური საკითხები, რელიგიისა და განათლების საკითხები და სხვ. რეალურად, საკანონმდებლო ჩარჩოსა და რელიგიის თავისუფლების დაცვის კუთხით სახელმწიფო პრაქტიკის ანალიზი აჩვენებს, რომ რელიგიური უმცირესობების მწვავე პრობლემები ძირითადად განპირობებულია არა ნორმატიული აქტების არასისტემატიზებულით, არამედ ამ აქტების დისკრიმინაციული აღსრულების წესით. შესაბამისად, ასეთი კანონის ინიცირება, სავარაუდოდ, მიმართული იქნება არა რელიგიური უმცირესობებისთვის თანასწორუფლებიანი გარემოს შექმნისკენ, არამედ გააღრმავებს მათ ავტონომიაში სახელმწიფოს ჩარევის რისკებს.

რელიგიის კანონის ინიციატივა კიდევ ერთხელ გახდა ფართო მსჯელობის საგანი 2018–2019 წლებში, როდესაც საქართველოს პარლამენტში შექმნილ სამუშაო ჯგუფში არაერთხელ დაისვა რელიგიის თავისუფლების სფეროში საჭირო რეგულაციების მიღების საკითხი⁴⁶.

სააგენტოს სტრატეგიის დოკუმენტში ასევე საუბარია საკულტო-რელიგიური დანიშნულების შენობა-ნაგებობების აშენებისა და ფლობის წესის განსაზღვრაზე. პრაქტიკაში გამოვლინდა, რომ ადმინისტრაციული ორგანოები რელიგიური უმცირესობებისთვის საკულტო ნაგებობების მშენებლობის ნებართვის გაცემამდე, სავალდებულოდ მიიჩნევენ რელიგიის საქმეთა სახელმწიფო სააგენტოს მიერ გაცემულ რეკომენდაციას კონკრეტული რელიგიური გაერთიანების მიერ მშენებლობის მიზანშეწონილობაზე. აღნიშნული პრაქტიკა ცალსახად ეწინააღმდეგება მშენებლობის მარეგულირებელ ნორმატიულ აქტებს და განმცხადებელთათვის ქმნის დამატებით ბიუროკრატიულ საფეხურსა და ხელოვნურ დაბრკოლებას.⁴⁷

რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს ნეგატიური როლი გამოჩნდა რელიგიური გაერთიანებების წინაშე არსებული სხვა ქონებრივი პრობლემების განხილვის პროცესშიც. ბათუმში მუსლიმი მრევლის მრავალწლიანი თხოვნა

46 დანვრილებით, აღნიშნულ საკითხზე, იხ. თავი II, რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვის საკანონმდებლო ინიციატივები, ქვეთავი: რელიგიის შესახებ კანონის მიღების ინიციატივა.

47 დანვრილებით, აღნიშნულ საკითხზე, იხ. თავი V, რელიგიური გაერთიანებების საკუთრებასთან დაკავშირებული პრობლემები, ქვეთავი: ახალი საკულტო ნაგებობების მშენებლობასთან დაკავშირებული დაბრკოლებები.

მინის ნაკვეთის გამოყოფისა და მეჩეთის მშენებლობის უფლების მოპოვების საკითხზე საბოლოოდ დასრულდა შეთანხმებით, რომლის პირობებსაც ადგილობრივი მრევლის უმრავლესობა არ იზიარებდა. სახელმწიფომ „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს“ რეზიდენციისა და მედრესეს ფუნქციონირებისთვის გადასცა ქონება და მოსახლეობას არსებული მეჩეთის გაფართოება შესთავაზა. აღნიშნული გადაწყვეტილებით, მუსლიმ მოქალაქეებს სახელმწიფომ ახალი მეჩეთის მშენებლობის შესაძლებლობაზე ფაქტობრივად უარი უთხრა⁴⁸. ადგიენის მუნიციპალიტეტის სოფელ მოხეში კი, სადაც 2014 წელს ადგილობრივი მუსლიმები სახელმწიფოსგან ძველი მეჩეთის დემონტაჟის შეჩერებას და ნაგებობის თემისათვის გადაცემას მოითხოვდნენ, სააგენტომ სპეციალური კომისია შექმნა. კომისიის ორწლიანმა მუშაობამ ცხადყო, რომ სააგენტოს ინტერესებში არ იყო მუსლიმების წინაშე არსებული პრობლემის მოგვარება, შენობის წარმომავლობის დადგენა და მისი ისტორიული მესაკუთრისთვის გადაცემის საკითხის გადაწყვეტა.⁴⁹

სააგენტოს პოლიტიკა დისკრიმინაციულია რელიგიური უმცირესობების სახელმწიფო დაფინანსების საკითხში. „რელიგიური გაერთიანებებისათვის საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივ ანაზღაურებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების განხორციელების წესის დამტკიცების თაობაზე“ საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 27 იანვრის (#117) დადგენილების საფუძველზე, ოთხ რელიგიურ გაერთიანებას (მუსლიმ, იუდეურ, რომაულ-კათოლიკურ და სომეხთა სამოციქულო ქრისტიანულ თემებს) ზიანის ანაზღაურების მიზნით ყოველწლიურად გამოეყოფა დაფინანსება. რელიგიური გაერთიანებების შერჩევის კრიტერიუმები და დაფინანსების ოდენობის განსაზღვრა ეწინააღმდეგება სამართლებრივ პრინციპებს.

ნორვეგიის ადამიანის უფლებათა ცენტრთან არსებული ოსლოს კოალიციის მიერ მომზადებულ კვლევაში უარყოფითად არის შეფასებული სააგენტოს საქმიანობა და ხაზგასმულია სამი მთავარი პრობლემა: სააგენტოს მანდატი და უფლებამოსილების ფარგლები; რელიგიური გაერთიანებების იერარქიზაცია თანასწორობის

48 დაწვრილებით, აღნიშნულ საკითხზე, იხ. თავი V, რელიგიური გაერთიანებების საკუთრებასთან დაკავშირებული პრობლემები, ქვეთავი: ბათუმში მეჩეთის მშენებლობის საკითხი.

49 დაწვრილებით, აღნიშნულ საკითხზე, იხ. თავი V, რელიგიური გაერთიანებების საკუთრებასთან დაკავშირებული პრობლემები, ქვეთავი: სოფელ მოხეში სადავო ნაგებობის დაბრუნების პრობლემა.

პრინციპის საპირისპიროდ, გამჭვირვალე და სამართლებრივად დასაბუთებული პროცედურების არარსებობა თანხისა და ქონების გადაცემის საკითხში⁵⁰.

2018 წელს სააგენტომ 2016-2017 წლების საქმიანობის ანგარიში⁵¹ წარმოადგინა. საყურადღებოა სააგენტოს საქმიანობა და პოზიცია რელიგიური გაერთიანებებისათვის ქონების გადაცემის, რელიგიური შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაულების, კანონმდებლობის რევიზიისა და საბჭოთა ოკუპაციის დროს მიყენებული ზიანის ანაზღაურების შესახებ.

სააგენტო მუდმივად საუბრობს, რომ უწყების დახმარებით საკულტო ნაგებობები გადაეცემა სხვადასხვა რელიგიურ გაერთიანებას. მსგავს საკითხებს სააგენტოსთან არსებული რელიგიურ გაერთიანებათა ქონებრივი და ფინანსური საკითხების შემსწავლელი სარეკომენდაციო კომისია განიხილავს. თუმცა, უნდა აღნიშნოს, რომ სააგენტო მისი დაფუძნების დღიდან, თავს არიდებს ისეთი საკითხების შესწავლას და გადაჭრას, რომლებიც არადომინანტი რელიგიური გაერთიანებებისთვის საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული საკულტო ნაგებობების ისტორიული მესაკუთრეებისთვის დაბრუნებას უკავშირდება. არცერთი საკულტო ნაგებობა, რომელიც სააგენტომ არადომინანტ რელიგიურ ჯგუფებს გადასცა, არ განეკუთვნება საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეულ, უფუნქციო და/ან ე.წ. სადაო ნაგებობებს, რომლების დაბრუნებას სომეხთა სამოციქულო, კათოლიკე, ევანგელურ-ლუთერული, მუსლიმი და იუდაური თემები საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენიდან მოყოლებული ითხოვენ.

გარდა ამისა, ანგარიშში წარმოდგენილია იმ რელიგიური გაერთიანებების ჩამონათვალი და საკულტო ნაგებობების რაოდენობა, რომლებიც ზემოხსენებული კომისიის რეკომენდაციის საფუძველზე გადაეცათ რელიგიურ ჯგუფებს. უნდა აღინიშნოს, როდესაც სააგენტო ქონების გადაცემაზე საუბრობს იგი არ აკონკრეტებს, რომ ამ ნაგებობის გადაცემა ხდება დროებითი სარგებლობის

50 იხ. T. Jeremy Gunn in cooperation with Dag Nygaard, „Georgian Constitutional Values versus Political and Financial Interests, The Constitutional Agreement's Departure from the Georgian Principle of Equality“, Norwegian Centre for Human Rights, the Oslo Coalition on Freedom of Religion or Belief., 2015, ხელმისაწვდომია: https://www.jus.uio.no/smr/english/about/programmes/oslocoalition/news/report_georgia_til_net.pdf

51 რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს წლიური ანგარიში 2016-2017, ხელმისაწვდომია: <https://religion.gov.ge/wliuri-angarisebi/religiis-sakitxta-saxelmwifo-saagentos-2016-2017-wlebis-angarisi>

და არა საკუთრების უფლებით, განსხვავებით დომინანტი რელიგიური ჯგუფის, – საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქოსგან – რომელიც, როგორც აქამდე არსებულ, ისე ახლად მიღებულ ქონებას საკუთრების უფლებით ფლობს. შესაბამისად, „დაბრუნებული“ ქონება, რომლის მესაკუთრე კვლავ სახელმწიფო რჩება, როგორც წესი, ის ნაგებობებია, რომლებიც რელიგიურ გაერთიანებათა ფაქტობრივ მფლობელობაში იყო და რომლებშიც ისედაც აღესრულებოდა რელიგიური მსახურება.

ამასთან, საკულტო-რელიგიური ნაგებობების კონკრეტული ვადით სარგებლობის და არა საკუთრების უფლებით გადაცემით რელიგიური გაერთიანებები ვერ შეძლებენ შენობა-ნაგებობების სრულფასოვნად განკარგვასა და გამოყენებას. რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, ამგვარი ფორმით, სახელმწიფო იტოვებს რელიგიური გაერთიანებების გაკონტროლების და მათზე ზემოქმედების შესაძლებლობას – სახელმწიფოს მხრიდან მოთხოვნის შემთხვევაში, რელიგიურ ორგანიზაციებს მოუწევთ სარგებლობის შეწყვეტაც.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ისლამური საკულტო ნაგებობების შემთხვევაში, ისინი გადაეცა ერთადერთ ორგანიზაციას – „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს“, რომელიც არ სარგებლობს მუსლიმი თემის დიდი ნაწილის ნდობით და, შესაძლოა, ხშირ შემთხვევაში არ გამოხატავდეს თემის ჭეშმარიტ ინტერესებს. შესაბამისად, კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას, თუ რა საფუძვლითა და მიზნით გადაეცემა მხოლოდ ერთ რელიგიურ გაერთიანებას საკულტო ნაგებობები, როცა მუსლიმი თემი საქართველოში არაერთი ორგანიზაციით არის წარმოდგენილი.

სააგენტოს ანგარიშში, ისე როგორც საჯარო განცხადებებსა და გამოსვლებში, სრულად იგნორირებულია რელიგიური შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაულების პრობლემა. გარდა იმისა, რომ რელიგიური უმცირესობები ხშირად ხდებიან შეუწყნარებლობის მსხვერპლი, პრობლემურია ამგვარ ქმედებებზე სახელმწიფოს მხრიდან რეაგირების საკითხიც. ხშირ შემთხვევაში საგამოძიებო ორგანოების მხრიდან დანაშაულებს არ ენიჭებათ სწორი კვალიფიკაცია, ასევე ადგილი აქვს გამოძიების გაჭიანურებას, რაც სამართალდამრღვევთა მიერ პასუხისმგებლობის თავიდან არიდებას იწვევს. 2012-2016 წლებში მუსლიმთა წინააღმდეგ განხორციელებული ძალადობის, შეჭარის, რელიგიური წესის აღს-

რულებისათვის ხელის შეშლისა და დევნის არცერთი ფაქტი არ გამოძიებულა, არც ერთ პირს არ მინიჭებია დაზარალებულის, ან ბრალდებულის სტატუსი.⁵²

ადამიანის უფლებათა დაცვის 2016-2017 წლების სამთავრობო სამოქმედო გეგმის⁵³ რელიგიის თავისუფლების თავის მიხედვით, არაერთ მნიშვნელოვან სფეროზე პასუხისმგებელ ორგანოდ სწორედ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო იყო დასახელებული. მის კომპეტენციაში შევიდა: რელიგიური შეუწყნარებლობით ჩადენილი დანაშაულების პრევენციისა და მათზე რეაგირების მონიტორინგი, შესაბამისი კანონმდებლობის გადახედვა და დახვეწა, რელიგიისა და რწმენის თავისუფლებით დაცული ინდივიდუალური უფლებებით სრულყოფილად სარგებლობის მიზნით სათანადო კანონმდებლობის გადახედვა და საჭიროების შემთხვევაში, მთავრობისთვის რეკომენდაციების წარდგენა, უთანასწორო საგადასახადო რეჟიმის აღმოფხვრა, რომლის მიხედვითაც სხვა რელიგიური გაერთიანებები მართლმადიდებელი ეკლესიისგან განსხვავებული წესით იბეგრება, საკულტო-რელიგიური დანიშნულების შენობა-ნაგებობების ისტორიული (კონფესიური) მესაკუთრის განსაზღვრა და შენობა-ნაგებობის გადაცემა, ასევე, საკულტო-რელიგიური დანიშნულების შენობა-ნაგებობების საკუთრებასთან არსებული დავების სწრაფი, გამჭვირვალე და სამართლიანი გადანწყვეტა.

სააგენტომ აღნიშნული ვალდებულებები არ შეასრულა. ის გარემოება, რომ სააგენტოს საერთოდ არ უცდია კანონმდებლობაში არსებული არცერთი დისკრიმინაციული და პრობლემური ნორმის გამოსწორება ცხადყოფს, რომ მის ინტერესს რელიგიის თავისუფლების და თანასწორუფლებიანობის დაცვა და უზრუნველყოფა არ წარმოადგენს. 2018–2020 წლების სამთავრობო გეგმით⁵⁴ კი სააგენტო (სხვა უწყებებთან ერთად) პასუხისმგებელ უწყებად განისაზღვრა შემდეგ ღონისძიებებში: „მასმედიის წარმომადგენლებში ცნობიერების ამაღლება რელიგიის თავისუფლების, ტოლერანტობის, თანასწორობისა და რელიგიური ნეიტრალიტეტის საკითხებზე“ ; რელიგიის საკითხებში კვლევაზე დაფუძნებული

52 დაწვრილებით აღნიშნულ საკითხზე იხ. თავი IV: რელიგიური შეუწყნარებლობით მოტივირებული დანაშაული და სახელმწიფო პოლიტიკა.

53 საქართველოს ადამიანის უფლებების დაცვის სამთავრობო სამოქმედო გეგმის (2016-2017 წლებისთვის) დამტკიცების შესახებ <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3350412?publication=0>

54 საქართველოს ადამიანის უფლებების დაცვის სამთავრობო სამოქმედო გეგმა 2018–2020 წლებისთვის, <http://myrights.gov.ge/ka/plan/Action%20Plan%202020?sphere=901&goal=902&task=948>

პოლიტიკის წარმოების მიზნით ანგარიშებში გამოვლენილი პრობლემების მიზეზების კვლევა; „რელიგიური გაერთიანებების წარმომადგენლების (სასულიერო პირების) ცნობიერების ამაღლება რელიგიის თავისუფლების და ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების კუთხით, ასევე, რელიგიური შემწყნარებლობისა და ტოლერანტობის კულტურის გაძლიერება“; რელიგიის, ან რწმენის ნიშნით დისკრიმინაციასთან დაკავშირებით კვალიფიკაციის მინიჭების შესახებ შსს-ს და პროკურატურის თანამშრომლების გადამზადება; სკოლის სახელმძღვანელოების რევიზია და გრიფირების სტანდარტში ასახვა; მასწავლებლების და დირექტორების გადამზადების პროგრამებში რელიგიური ნეიტრალიტეტის პრინციპების გათვალისწინება; საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული სადავო ისტორიული საკულტო შენობა-ნაგებობების კონფესიური წარმომადგენლობის და დავების გადაწყვეტის პოლიტიკის კონცეფციისა და სამოქმედო გეგმის შემუშავება.

მნიშვნელოვანია, როგორ თანამშრომლობს სააგენტო რელიგიურ გაერთიანებებთან. მეხუთე მონიტორინგის ციკლის ანგარიშში, ევროპულმა კომისიამ რასიზმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ (ECRI) მოუწოდა საქართველოს ხელისუფლებას, გაზარდოს მხარდაჭერა და ითანამშრომლოს სახალხო დამცველთან არსებულ რელიგიათა საბჭოსთან, ასევე დაავალოს პრემიერ-მინისტრის დაქვემდებარებაში მოქმედ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს, ითანამშრომლოს რელიგიათა საბჭოსთან და გაითვალისწინოს მისი გამოცდილება და რეკომენდაციები რელიგიურ შეუწყნარებლობასთან დაკავშირებული პრობლემების გადასაჭრელად. 2019 წლის 5 მარტს ECRI-მ გამოაქვეყნა დასკვნა⁵⁵ 2016 წელს გაცემული რეკომენდაციების შესრულების შესახებ და აღნიშნა, რომ საქართველოს ხელისუფლებამ ეს რეკომენდაცია არ შეასრულა.

იგივეს ურჩევს სახელმწიფოს ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი. საქართველოს მიერ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებების აღსრულებასთან დაკავშირებით 2019 წელს მიღებულ გადაწყვეტილებაში⁵⁶

55 საქართველოს მიერ შუალედური რეკომენდაციების შესრულების შეფასება, ევროპული კომისია რასიზმის და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ (ECRI), 2019 წლის 5 მარტი, ხელმისაწვდომია: <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendations-in-respe/1680934a7e>

56 ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი, გადაწყვეტილება CM/Del/Dec(2019)1355/H46-8, 2019 წლის 25 სექტემბერი. ხელმისაწვდომია: [http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=CM/Del/Dec\(2019\)1355/H46-8E](http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=CM/Del/Dec(2019)1355/H46-8E)

კომიტეტმა ხელისუფლებას მოუწოდა, შეასრულოს ECRI-ის რეკომენდაცია და მიიღოს ზომები რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოსა და რელიგიათა საბჭოს შორის თანამშრომლობის გასაღრმავებლად, რელიგიური შეუწყნარებლობის დაძლევის მიზნით.

ეროვნული უმცირესობების დაცვის შესახებ ევროპული ჩარჩო კონვენციის (FCNM) მესამე მონიტორინგის (2019) ანგარიშში⁵⁷ აღნიშნულია, რომ რელიგიური გაერთიანებები უნდობლობას გამოხატავენ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მიმართ და ნდობას უცხადებენ სახალხო დამცველთან არსებულ რელიგიათა საბჭოს. შესაბამისად, დადებითად უნდა შეფასდეს ამ დამოუკიდებელი, ჰორიზონტალური პლატფორმის არსებობა, რომელშიც 33 რელიგიური ორგანიზაციაა გაერთიანებული.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს 2017 წელს საქართველოს კონსტიტუციაში რწმენისა და რელიგიის თავისუფლებასთან დაკავშირებულ მუხლში განხორციელებული ცვლილების საკითხი, რომლითაც რელიგიის თავისუფლების დაცვის სტანდარტის გაუარესებისა და უფლებაში გაუმართლებელი ჩარევის მაღალი რისკი წარმოიშვა. აღნიშნულ ცვლილებას მოჰყვა რელიგიური გაერთიანებების დიდი ნაწილის, არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და ვენეციის კომისიის არაერთი კრიტიკული შეფასება.⁵⁸ მიუხედავად ამისა, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს, რომელსაც ხელისუფლებაში რელიგიის თავისუფლების საკითხებზე მთავარი სათათბირო ფუნქცია აკისრია, აღნიშნულ ცვლილებასთან დაკავშირებით საკუთარი პოზიცია საერთოდ არ გამოუხატავს. ამასთან დაკავშირებით, ECRI აღნიშნავს, რომ ამ დამოკიდებულებამ ადამიანის უფლებების საკითხებზე მომუშავე და რელიგიურ ჯგუფებს შორის კიდევ ერთხელ გაამყარა წარმოდგენა, რომ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო არის არა მიუკერძოებელი ინსტიტუცია, არამედ რელიგიური უმცირესობების კონტროლის მექანიზმი⁵⁹.

57 ეროვნული უმცირესობების დაცვის შესახებ ევროპული ჩარჩო კონვენციის (FCNM) საკონსულტაციო კომიტეტის საქართველოზე მესამე მონიტორინგის ანგარიში, ხელმისაწვდომია: <https://rm.coe.int/3rd-op-georgia-en/1680969b56?fbclid=IwAR0Hzmw9vtSyyIlg-54T9muRaAnA4xybJFh1fTVKrQvROxqS7lGX3a0dybqA>

58 განცხადება კონსტიტუციაში რელიგიის თავისუფლების შემღუფასთან დაკავშირებით, ხელმისაწვდომია: <http://www.tdi.ge/ge/news/463-gancxadeba-konstituciashi-religiis-tavisuplebis-shezgudvastan-dakavshirebit>

59 საქართველოს მიერ შუალედური რეკომენდაციების შესრულების შეფასება, ევროპული კომისია რასიზმის და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ (ECRI), 2019 წლის 5 მარტი, ხელმისაწვდომია: <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendations-in-respe/1680934a7e>

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს დეკლარირებული პოლიტიკა და პრაქტიკა მიმართულია არა რელიგიის თავისუფლებისა და რელიგიური გაერთიანებების თანასწორუფლებიანობის დაცვის, არამედ მათი დიფერენციაციის, კონფესიების ავტონომიაში ჩარევისა და მათზე სახელმწიფო გავლენის გაზრდისკენ.

1.3. რელიგიური ორგანიზაციების რეგისტრაცია

2005 წლამდე რელიგიურ გაერთიანებებს, არსებული კანონმდებლობისა და სახელმწიფოს მანკიერი პრაქტიკის გამო, არ ჰქონდათ რეგისტრაციის საშუალება. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსში 2005 წლის აპრილში შეტანილი ცვლილებებით, არადომინანტ რელიგიურ გაერთიანებებს მიეცათ არაკომერციულ (არასამეწარმეო) იურიდიულ პირებად (ასევე კავშირის, ან ფონდის სახით) რეგისტრირების შესაძლებლობა. მოგვიანებით, 2006 წელს გაუქმდა კავშირისა და ფონდის ცნებაც და რელიგიური გაერთიანებები პირდაპირ არასამეწარმეო (არაკომერციული) პირების ფორმით რეგისტრირდებოდნენ.

ამ შესაძლებლობის მიუხედავად, რელიგიური გაერთიანებების ნაწილისთვის არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირის სტატუსით საქმიანობა მიუღებელი იყო და ისინი წლების განმავლობაში საჯარო სამართლის იურიდიული პირის (სსიპ) სტატუსით რეგისტრაციის შესაძლებლობას ითხოვდნენ. ამ სტატუსით მხოლოდ მართლმადიდებელი ეკლესია სარგებლობდა, რომელიც სახელმწიფომ, კონსტიტუციური შეთანხმების საფუძველზე, ისტორიულად ჩამოყალიბებულ საჯარო სამართლის იურიდიულ სუბიექტად ჯერ კიდევ 2002 წელს აღიარა.

რელიგიური გაერთიანებების მრავალწლიანი მოთხოვნის შედეგად, 2011 წლის 5 ივლისს, საქართველოს პარლამენტმა სამოქალაქო კოდექსში შეიტანა ცვლილება,⁶⁰ რომლის მიხედვითაც მათ საშუალება მიეცათ რეგისტრაცია გაიარონ როგორც საჯარო სამართლის იურიდიულმა პირებმა. საკანონმდებლო ცვლილება არ ზღუდავს რელიგიურ გაერთიანებებს სურვილისამებრ დარეგისტრირდნენ კერძო სამართლის იურიდიულ პირებად, ან რეგისტრაციის გარეშე იარსებონ.

60 საქართველოს სამოქალაქო კოდექსს დაემატა 1509¹ მუხლი.

იმისათვის, რომ გაერთიანებამ შეძლოს სსიპ ფორმით რეგისტრაციის გავლა, კანონის მიხედვით იგი უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგი კრიტერიუმებიდან ერთ-ერთს: 1. ჰქონდეს ისტორიული კავშირი საქართველოსთან, ან 2. ევროპის საბჭოს წევრ ქვეყნებში მიჩნეული იყოს რელიგიად.

მნიშვნელოვანია, რომ სამოქალაქო კოდექსში განხორციელებული ცვლილებით რელიგიური გაერთიანებები არსებითად კერძო სამართლის კანონმდებლობით რეგულირებულ სამართლებრივ სივრცეში დარჩნენ, რადგან საჯარო სამართლის იურიდიულ პირად რეგისტრირებულ რელიგიურ გაერთიანებებზე არ ვრცელდება „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის შესახებ“ საქართველოს კანონი⁶¹, ხოლო რელიგიური გაერთიანებების რეგისტრაციის მიმართ მოქმედებს არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირების რეგისტრაციისათვის დადგენილი წესი. ამასთან მათი უფლებამოსილება განისაზღვრება საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის იმ ნორმებით,⁶² რომლებიც არაკომერციული იურიდიული პირების უფლება-მოვალეობებს აწესრიგებს.⁶³

ამგვარი ნორმატიული მოწესრიგების მიზანი რელიგიური გაერთიანებებისთვის საჯარო სამართლის იურიდიული პირის ფორმით რეგისტრაციის შესაძლებლობის მინიჭება იყო, რაც არსებითად დეკლარაციულ ხასიათს ატარებს. მისი მიზანი რელიგიური ორგანიზაციების მიმართ მეტნაკლებად თანასწორი მოპყრობის უზრუნველყოფა და არა მათი საჯარო სამართლებრივი ვალდებულებებით დატვირთვა იყო. მიუხედავად ამისა, 2014 წლიდან სახელმწიფომ სხვადასხვა ნორმატიულ აქტში საჯარო სამართლის იურიდიულ პირებთან დაკავშირებული ნორმების რელიგიურ გაერთიანებებზე გავრცელების პრაქტიკა დაამკვიდრა.

2014 წელს, ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს სისტემაში შემავალმა საჯაროს სამართლის იურიდიულმა პირმა, „სახელმწიფო ქონების ეროვნულმა სააგენტომ“ ევანგელურ-პროტესტანტულ ეკლესიას, მისივე მფლობელობაში არსებული ქონების საკუთრებაში გადაცემაზე უარი უთხრა იმ მოტივით, რომ „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად, სახელმწიფო ქონების გასხვისებისას, ქონების შემძენი ვერ იქნება

61 იხ. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1509¹ მუხლის მე-5 ნაწილი.

62 საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, კარი პირველი, თავი მეორე.

63 საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მუხ.1509¹, ნაწ. 6 .

საჯარო სამართლის იურიდიული პირი⁶⁴. შესაბამისად, სახელმწიფომ „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ კანონის მიზნებისთვის რელიგიური გაერთიანება კლასიკურ საჯარო სამართლის სუბიექტად მიიჩნია და მასზე საჯაროსამართლებრივი შეზღუდვები გაავრცელა, რითაც შელახა რელიგიურ ორგანიზაციათა უფლებები.

საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს მიერ კანონის გამოყენების პრაქტიკა არასწორხაზოვანი და ბუნდოვანია. გაურკვეველია რა სტანდარტი გამოიყენება რელიგიური გაერთიანების საქართველოსთან ისტორიული კავშირის გამოსავლენად, ან იმის დასადგენად, მიიჩნევა თუ არა ესა თუ ის რელიგიური მიმდინარეობა ევროპის საბჭოს წევრ ქვეყნებში რელიგიად. სწორედ აღნიშნული პროცედურის და სახელმწიფოს მიდგომის პრობლემა გამოიკვეთა, როცა რამდენიმე პირმა, 2016 წელს, საჯარო რეესტრის ეროვნულ სააგენტოს „მფრინავი სპაგეტის მონსტრის ავტოკეფალური ეკლესიის“⁶⁵ საჯარო სამართლის იურიდიული პირის ფორმით რელიგიურ გაერთიანებად რეგისტრაციის მოთხოვნით მიმართა. ადმინისტრაციულმა ორგანომ რეგისტრაციაზე უარი განაცხადა რადგან მიიჩნია, რომ არ დგინდებოდა ევროპის საბჭოს წევრ ქვეყნებში რელიგიური მიმდინარეობის არსებობა. ამასთან, ტერმინი „ავტოკეფალური“, რომელიც გამოყენებული იყო განმცხადებელთა მიერ წარდგენილ სადამფუძნებლო დოკუმენტაციაში, „საქართველოს სახელმწიფოსა და სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის“ გაფორმებული კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-6 პუნქტისა და ამავე შეთანხმების ტერმინთა განმარტების 24-ე პუნქტის საფუძველზე, არის მართლმადიდებელი ეკლესიის ოფიციალური ტერმინოლოგია და მისი გამოყენებისთვის აუცილებელი იყო სახელმწიფოს თანხმობა, რომელიც, თავის მხრივ, მართლმადიდებელი ეკლესიისგან მიღებულ ნებართვას უნდა დაფუძნებოდა.⁶⁶

64 დანვრილებით, აღნიშნულ საკითხზე იხ. თავი III, უთანასწორობა საქართველოს კანონმდებლობაში და საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები, ქვეთავი: სახელმწიფო ქონების შეძენის დისკრიმინაციული კანონმდებლობა.

65 პასტაფარიანიზმი (მფრინავი სპაგეტის მონსტრის ეკლესია) დაფუძნდა აშშ-ში ბობი ჰენდერსონის მიერ 2005 წელს. იგი ეწინააღმდეგებოდა აშშ-ის საჯარო სკოლებში ევოლუციის ნაცვლად კრეაციონიზმის სწავლებას. ჰენდერსონმა კანზასის შტატის განათლების საბჭოს გაუგზავნა წერილი, რომელშიც სატირულად აღწერდა კრეაციონიზმის მეცნიერულ საფუძველს.

66 კონსტიტუციური შეთანხმების ტერმინთა განმარტებების 24-ე პუნქტის მიხედვით: „ეკლესიის ოფიციალური ტერმინოლოგიაა შემდეგი სიტყვები: „საქართველოს სამოციქულო“; „ავტოკეფალური“; „მართლმადიდებელი“, „კათოლიკოს-პატრიარქი“; „წმინდა სინოდი“, ხოლო მე-6 მუხლის მე-6 პუნქტის თანახმად, მართლმადიდებელი ეკლესიის ოფიციალური ტერმინოლოგიის გამოყენებაზე ნებართვას, ან ლიცენზიას გასცემს სახელმწიფო, ეკლესიის თანხმობით.

აღსანიშნავია, რომ საკონსტიტუციო სასამართლომ განჩინებაში „მოქალაქე ზურაბ აროშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“ განმარტა, რომ კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-6 პუნქტში „საუბარია მხოლოდ საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის და არა ნებისმიერი სხვა რელიგიური მიმდინარეობის ოფიციალური ტერმინოლოგიის და სიმბოლიკის გამოყენებაზე...“. განჩინების მიხედვით კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-6 პუნქტი არ გულისხმობს სხვა რელიგიური ორგანიზაციების მიერ მათი ტერმინოლოგიის თუ სიმბოლიკის გამოყენებაზე ლიცენზიის აუცილებლობას. „ნებისმიერ რელიგიურ ორგანიზაციას საქართველოს ეკლესიის თანაბრად აქვს უფლება ყოველგვარი ნებართვის გარეშე გამოიყენოს საკუთარი სიმბოლიკა, ტერმინოლოგია, საღვთისმსახურო პროდუქცია“⁶⁷.

საკონსტიტუციო სასამართლოს ზემოთ აღნიშნული პრეცედენტული განმარტების მიუხედავად, როგორც განხილულ საქმეში გამოვლინდა, პრობლემურია საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს პოლიტიკა, რომელიც საქართველოს სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის დადებული კონსტიტუციური შეთანხმების პირობებს პირთა სხვა გაერთიანებებზეც ავრცელებს, რამაც შესაძლოა გამოიწვიოს რელიგიის თავისუფლების, თანასწორობისა და გაერთიანების თავისუფლების კონსტიტუციური პრინციპების შეზღუდვა.

ეუთოს მიერ გამოცემული სახელმძღვანელო პრინციპები რელიგიური ორგანიზაციების სამართლებრივი სტატუსის შესახებ დეტალურად აღწერს იმ რისკებს, რაც სახელმწიფოს მხრიდან რელიგიური ორგანიზაციების რეგისტრაციის შეზღუდვას ახლავს და მოუწოდებს სახელმწიფოებს, მკაცრად დაიცვან რელიგიისა და რწმენის თავისუფლება და საერთაშორისოდ აღიარებული უფლებები.⁶⁸ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართლის მიხედვით, გაერთიანებისათვის რეგისტრაციაზე უარის თქმა უთანაბრდება რწმენისა და რელიგიის თავისუფლების და გაერთიანების თავისუფლების შეზღუდვას.⁶⁹

67 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს განჩინება N2/18/206, „მოქალაქე ზურაბ აროშვილი საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ“, 2002 წლის 22 ნოემბერი, ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=182>

68 სახელმძღვანელო რელიგიური გაერთიანებების სამართლებრივი სტატუსის შესახებ, ეუთოს დემოკრატიული ინსტიტუტებისა და ადამიანის უფლებების ოფისი (OSCE/ODIHR), 2014, ხელმისაწვდომია: <https://www.osce.org/odihr/139046?download=true>

69 ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, 2009 წლის 1 ოქტომბერი, Kimlya and others v. Russia., #76836/01 და 32782/03, პარა. 84.

1.4. საჯარო სივრცის შიგთავსი არადომინანტი რელიგიური გაერთიანებებისთვის

რელიგიური გაერთიანებებისთვის ერთ-ერთ პრობლემას წარმოადგენს საჯარო სივრცის მონოპოლიზება დომინანტი რელიგიური გაერთიანების მიერ. დამკვიდრებული პრაქტიკით, რელიგიურ უმცირესობებს აქვთ არსებობის უფლება, თუმცა საჯარო სივრცეში მათი ხილვადობა შეზღუდულია.

რელიგიურ გაერთიანებებს სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელი სასულიერო პირებისა და მრევლის მხრიდან წინააღმდეგობები და ხელოვნური ბარიერები ექმნებათ საკულტო ნაგებობების მშენებლობისთვის ნებართვების მოპოვებისას, დღესასწაულების თუ ფესტივალების ღია სივრცეში აღნიშვნისას, ან ნებისმიერი ისეთი ღონისძიების ჩატარებისას, რომელიც საჯარო სივრცეში მათ ხილვადობას გულისხმობს.

ბოლო წლების განმავლობაში, სხვადასხვა აგრესიული და ძალადობრივი ჯგუფის წევრები საჯარო სივრცეში ხშირად ჩნდებიან და თავს ესხმიან განსხვავებული ეროვნებისა თუ იდენტობის მქონე ადამიანებს. მათ რიგებში არიან მართლმადიდებელი სასულიერო პირებიც, ან საქართველოს საპატრიარქოსთან ასოცირებული ორგანიზაციები და მათი წარმომადგენლები. აღნიშნული ჯგუფების აქტიურობა 2017 წლიდან გაიზარდა. მაგალითად, 2018 წელს, საქართველოს საპატრიარქოს ინიციატივით დაარსებული „ოჯახის სინმინდის დღე“ ფაშისტური სიმბოლიკის თანხლებით, საჯარო მსვლელობით აღინიშნა. ეს ჯგუფები ეწინააღმდეგებიან მოქალაქეთა თანასწორუფლებიანობასა და სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპს, გაუმართლებლად ზღუდავენ გამოხატვისა და შეკრების თავისუფლებას, თავს ესხმიან თანამოქალაქეებს და მათზე რელიგიის სახელით ძალადობენ. საზოგადოებაში შეუწყნარებლობის გაღვივებასა და ძალადობის მასშტაბის ზრდას ხელს უწყობს სახელმწიფოს შემგუებლური და არაეფექტიანი პოლიტიკა.

აღნიშნული პრობლემის საილუსტრაციო მაგალითები წინა წლებშიც გვხვდება. მაგალითად, საყურადღებოა თბილისში 2014 წლის ივნისში **„იმედის საერთაშორისო ფესტივალთან“** დაკავშირებით განვითარებული მოვლენები. ღონისძიება, რომელშიც ადგილობრივი და საერთაშორისო ქრისტიანულ-ევანგელური გაერთიანებები და მრავალი სხვა სტუმარი მონაწილეობდა, სპორტის

სასახლეში 2014 წლის 6-8 ივნისს უნდა გამართულიყო. ღონისძიებისთვის ფესტივალის ორგანიზატორები ერთი წლის განმავლობაში ემზადებოდნენ. სპორტის სასახლის დირექციასთან ორგანიზატორებმა დიდი ხნით ადრე გააფორმეს ხელშეკრულება და გადაიხადეს მომსახურების თანხა. ფესტივალის გამართვას საპროტესტო განცხადებებით გამოეხმაურნენ სხვადასხვა საზოგადოებრივი ჯგუფები და მართლმადიდებელი სასულიერო პირები⁷⁰. ფესტივალისთვის მზადების პროცესში, საქართველოს სახარების რწმენის ეკლესიის წარმომადგენლებს დაბრკოლებები შეექმნათ ქალაქში სარეკლამო ბანერებისა და დროშების განთავსებისას. მაგალითად, ფესტივალის გამართვამდე რამდენიმე დღით ადრე სარეკლამო კომპანია „აუთდორ.ჯიმ“, შეთანხმების მიუხედავად, ჩამოხსნა გარე რეკლამის დიდი ნაწილი.

ღონისძიებამდე ერთი კვირით ადრე საქართველოს საპატრიარქო ფესტივალის ჩატარების საკითხს გამოეხმაურა. განცხადებაში ნათქვამი იყო, რომ მართლმადიდებელი ეკლესია ემიჯნება „ორმოცდაათიანელთა რელიგიური მიმდინარეობის მიერ მოწყობილ ღონისძიებას“ და მასთან „არანაირი კავშირი“ არ აქვს.⁷¹

2014 წლის 3 ივნისს, ფესტივალის საზეიმო გახსნამდე სამი დღით ადრე, ბუნდოვან ვითარებაში, სპორტის სასახლის ერთ-ერთი ფლიგელის სახურავზე გაჩნდა ხანძარი, რომელიც უმოკლეს დროში ჩააქრეს. სპორტის სასახლის დირექტორმა ორგანიზატორებს განუცხადა, რომ შენობის უსაფრთხოების რისკების გამო, სასახლეში ღონისძიებას ვერ გამართავდნენ. ხანძრის შედეგისა და უსაფრთხოების პირობების შესაფასებლად, ორგანიზატორებს დამოუკიდებელი ექსპერტიზის ჩატარებაზე უარი უთხრეს. იმის ფონზე, რომ ხანძარის მასშტაბი მცირე იყო და ორგანიზატორები, ისევე როგორც სახალხო დამცველისა და არასამთვრობო ორგანიზაციების წარმომადგენლები ხანძრის მომდევნო დღეებში შეუზღუდავად შედიოდნენ შენობაში, ადმინისტრაციის დამოუკიდებულება აძლიერებდა ეჭვს, რომ ღონისძიების გამართვას ხელოვნურად შექმნილი ბარიერები აბრკოლებდა.

70 „ექსტრემისტები სპორტის სასახლეში დაგეგმილი იმედის ფესტივალის ჩაშლას გეგმავენ“, ტაბულა, 2.06.2014, ხელმისაწვდომია: <http://www.tabula.ge/ge/story/83905-eqstremistebi-sportis-sasaxleshi-dagegmili-imedis-festivalis-chashlas-gegmaven>

71 საპატრიარქო: თბილისში დაგეგმილ „იმედის ფესტივალთან“ კავშირი არ გვაქვს, 30.05.2014, ხელმისაწვდომია: <http://www.tabula.ge/ge/story/83833-sapatrjarqo-tbilisshi-dagegmil-imedis-festivaltan-kavshiri-argvaqvs>

მოგვიანებით, შპს „სპორტის სასახლის“ მიმართვის საფუძველზე, სსიპ ლევან სამხარაულის სახელობის სასამართლო ექსპერტიზის ეროვნული ბიუროს⁷² მიერ ჩატარებული ექსპერტიზის 2014 წლის 30 ივნისის დასკვნით დადასტურდა, რომ გაჩენილმა ხანძარმა არ იქონია გავლენა „რკინაბეტონის კონსტრუქციების მდგრადობასა და მზიდუნარიანობაზე“, შესაბამისად, ამ სივრცეში ღონისძიების ჩატარება უსაფრთხოებასთან დაკავშირებით, არანაირ რისკებს არ წარმოშობდა.

ორგანიზატორებმა ფესტივალის გასამართად ალტერნატიული სივრცის მოძიება სცადეს და თბილისში არსებულ ყველა დიდ ობიექტს მიმართეს, თუმცა ღონისძიების ჩატარების საშუალება არავინ მისცა. საბოლოოდ, ორგანიზატორები იძულებული გახდნენ, ფესტივალი, რომელშიც 150 ქრისტიანული კონფესია და უამრავი სტუმარი მონაწილეობდა, სახარების რწმენის ეკლესიის ეზოში, შეზღუდულ სივრცეში აღენიშნათ.

რელიგიური უმცირესობებისთვის საჯარო სივრცის შეზღუდვას ჰქონდა ადგილი 2013 წლის 4 დეკემბერს **ხანუქას დღესასწაულზე** მომხდარი ინციდენტის დროსაც. სადღესასწაულო შეკრებისას, რომელსაც საქართველოს პრეზიდენტი, ისრაელის ელჩი და რაბინი მეორე კოზლოვსკი ესწრებოდნენ, ორმა მოქალაქემ ჩამოხია პლაკატები წარწერით „ებრაელი თემი გისურვებთ მხიარულ ხანუქას“ და დამონტაჟებული ტრიბუნა დააზიანა.

იმავე საღამოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მღვდლებისა და მრევლის ჯგუფმა საპროტესტო აქცია გამართა ისრაელის საელჩოსთანაც. მართლმადიდებელი სასულიერო პირი დავით ისაკაძე შეურაცხყოფას აყენებდა ებრაელ ხალხს, იუდაურ რელიგიას და აცხადებდა, რომ ხანუქას აღნიშვნა მათთვის, როგორც ქართველი მართლმადიდებლებისთვის, მიუღებელია.⁷²

რელიგიური წესის აღსრულების ხელშეშლასთან ერთად, რელიგიური უმცირესობებისთვის საჯარო სივრცის შეზღუდვას ჰქონდა ადგილი **სოფელ ნიგზ-ზიანში, წინწყაროსა და სამთაწყაროში**. ყველა ამ რეგიონში კონფლიქტის დროს მართლმადიდებლები ამბობდნენ, რომ მუსლიმებს შეეძლოთ ელოცათ პრივატულად, საკუთარ სახლებში, მაგრამ საჯარო სივრცის დაკავებას ისინი

72 რადიო თავისუფლება, 05.12.2013, ხელმისაწვდომია: <https://www.radiotavisupleba.ge/a/antisemitizmi/25190584.html>

ვერ შეძლებდნენ.⁷³ იმ მოცემულობაში, როცა საჯარო სივრცე მთლიანად მონო-პოლიზებული და ათვისებული აქვს საქართველოს საპატრიარქოს, სხვა რელი-გიური გაერთიანებები ხშირად ამ სივრცის მიღმა რჩებიან.

1.5. სახელმწიფო საზღვრის კმითისა და რელიგიური ლიბერატორის შემოტანისას გამოვლენილი პრობლემები

არადომინანტი რელიგიური გაერთიანებების წარმომადგენლები, განსაკუთრე-ბით მუსლიმები, ხშირად აწყდებიან სხვადასხვა პრობლემას სახელმწიფო საზღ-ვრის კვეთისას, მათ შორის, რელიგიური ლიტერატურის შემოტანისას. ასევე, სამგზავრო დოკუმენტების შემოწმებისას მათ სახელმწიფო საზღვარზე არაგო-ნივრული ვადით აყოვნებენ. ზოგ შემთხვევაში, დაუსაბუთებელი ეჭვის საფუძ-ველზე ათვალთვრებენ მათ ბარგს.

დამკვიდრებული პრაქტიკის მიხედვით, ზოგ შემთხვევაში, რელიგიური ლიტე-რატურის შემოტანაზე უარის თქმისას რელიგიურ უმცირესობათა ორგანიზაციებს სთხოვენ წარმოადგინონ საქართველოს საპატრიარქოს, ან მუსლიმების შემთხ-ვევაში, ერთ-ერთი მუსლიმური ორგანიზაციის – სსიპ „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს“ წერილობითი ნებართვა. აღსანიშნავია, რომ „სრუ-ლიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს“ ან რომელიმე სხვა რელიგი-ური ორგანიზაციის მონაწილეობა მუსლიმური წიგნების განბაჟების პროცესში არ არის, და არც შეიძლება იყოს გათვალისწინებული კანონმდებლობით. სა-ქართველოს კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს ნებართვის, ლიცენზიის, ან სერტიფიკატის წარდგენის ვალდებულებას საზღვარზე ბეჭდური პროდუქციის შემოტანისას. შესაბამისად, საბაჟო-გამშვებ პუნქტზე არსებული პრაქტიკა უკა-ნონო და დაუსაბუთებელია, ხოლო საჯარო მოხელეების მიერ მუსლიმთა სამ-მართველოს წერილობითი ნებართვის მოთხოვნა არალეგიტიმური.

ზოგ შემთხვევაში, შემოსავლების სამსახურის წარმომადგენლები აღნიშნავენ, რომ რელიგიური ლიტერატურა უნდა შემოწმდეს შინაარსობრივად, რადგან მათ

73 დაწვრილებით აღნიშნულ საკითხზე იხ. თავი IV: რელიგიური შეუწყნარებლობით მოტივირებული დანაშაული და სახელმწიფო პოლიტიკა, ქვეთავი: 2012-2016 წლებში მუსლიმთა უფლებების დარღვევის ფაქტების გამოძიება.

მიერ იმპორტირებული ლიტერატურა აღიქმება საფრთხედ. შემოსავლების სამსახურის წარმომადგენლებს რელიგიური ლიტერატურის შინაარსის შემოწმების არც უფლებამოსილება და არც კომპეტენცია გააჩნიათ. მსგავსი მიდგომა, სავარაუდოდ, ემსახურება რელიგიური გაერთიანებების წარმომადგენლებისათვის ხელოვნური დაბრკოლებების შექმნას.

არის შემთხვევები, როდესაც რელიგიური ლიტერატურის შემოტანისას, არადომინანტურ რელიგიურ ორგანიზაციებს სთხოვენ იმპორტის გადასახადის გადახდას. საქართველოს საგადასახადო კოდექსის თანახმად კი, წიგნების იმპორტი გათავისუფლებულია გადასახადისგან.

ამასთან, TDI-ის მიერ საქართველოსა და თურქეთის სახელმწიფო საზღვარზე, კონკრეტულად, სარფის საბაჟო-გამშვებ პუნქტზე ჩატარებულმა კვლევამ, რომელიც 2016 წლის თებერვლიდან 2017 წლის თებერვლამდე მიმდინარეობდა, რამდენიმე სახის დარღვევა გამოავლინა.

TDI-ის მიერ გამოკითხული საქართველოს მოქალაქე მუსლიმები უთითებდნენ, რომ საქართველოდან თურქეთის ტერიტორიაზე გადასვლამდე, სამგზავრო დოკუმენტების შემოწმებისას, მათ სახელმწიფო საზღვარზე დაუსაბუთებლად და არაგონივრული ვადით – ნახევარი საათიდან ხუთ საათამდე აყოვნებენ. ზოგჯერ მებაჟე ოფიცრები მიზეზად ასახელებენ, რომ მგზავრის დოკუმენტაციას „თბილისში გზავნიან“ და ვერ გაატარებენ, სანამ არ მიიღებენ გადანყვეტილებას მისი საზღვარზე დაშვება/არდაშვების თაობაზე. მეორე პრობლემა ბარგის დაუსაბუთებელი ეჭვის საფუძველზე დათვალიერებაა.

ახსნა-განმარტებებში მუსლიმები მიუთითებენ, რომ თურქულ, ან არაბულ ენაზე დაწერილი წიგნები საბაჟო-გამშვებ პუნქტზე განსაკუთრებულად საფრთხის შემცველად აღიქმება⁷⁴. ასეთი წიგნების ქონის შემთხვევაში, ხდებოდა ბარგის/ხელბარგის დათვალიერება და წიგნების დასურათება. სასაზღვრო პოლიციის თანამშრომლები ამბობდნენ, რომ ფოტოები უნდა გაიგზავნოს „შესაბამის უწყებაში“, რომლის სახელსაც არ აკონკრეტებდნენ.

74 ა. ო. და ი. გ. TDI-ისთვის 2017 წელს მიცემულ ახსნა-განმარტებაში წერენ, რომ თუ წიგნებს საზღვარზე არ დატოვებდნენ, „შავ სიაში“ შეყვანა ემუქრებოდათ.

შემოსავლების სამსახურის უფროსის ბრძანების მიხედვით, საბაჟო კონტროლისას⁷⁵ პირადი დათვალიერებისა და ბარგის/ხელბარგის დათვალიერების გადანყვეტილება მიიღება იმ შემთხვევაში, თუ საჯარო სამსახურში დასაქმებულ საბაჟო საქმის სპეციალისტს გაუჩნდება საფუძვლიანი ეჭვი, რომ საზღვრის გადამკვეთი ფიზიკური პირი (მგზავრი)⁷⁶ ბარგში, სხეულში, ან სხეულზე მალავს აკრძალულ, ან არადეკლარირებულ საბაჟო კონტროლს დაქვემდებარებულ საქონელს⁷⁷.

თუმცა, მუსლიმების თქმით, საჯარო მოხელეები მათ ბარგს ათვალიერებდნენ არა საფუძვლიანი ეჭვის, არამედ ადგილზე მყოფი გაურკვეველი უწყების/თანამდებობის პირის სიტყვიერი მითითებების საფუძველზე, რაც ეწინააღმდეგება როგორც საქართველოს კანონს „პოლიციის შესახებ“, ასევე საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის #377 ბრძანებას, რომელიც ამტკიცებს პოლიციის ეთიკის კოდექსსა და ქცევის ინსტრუქციებს.

2017 წლის 25 აპრილს საქართველოს სახალხო დამცველმა „ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტის“ (TDI) და „ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრის“ (EMC) განცხადებების საფუძველზე საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროსა და ფინანსთა სამინისტროს მმართველობის სფეროში შემავალი სსიპ „შემოსავლების სამსახურის“ მხრიდან მუსლიმი თემის წარმომადგენლების მიმართ საზღვრის კვეთის პროცესში დისკრიმინაციული მოპყრობის ფაქტი დაადგინა.

სახალხო დამცველმა რეკომენდაციით მიმართა ორივე უწყებას, უზრუნველყონ საბაჟო-გამშვებ პუნქტებზე რელიგიური ნეიტრალურობის დაცვა და იმ თანამშრომლების გადამზადება, რომლებიც უშუალოდ ახორციელებენ სავიზო-საპასპორტო კონტროლს და თანმდევ საბაჟო პროცედურებს.⁷⁸

75 ფიზიკური პირების საბაჟო კონტროლის განხორციელების სამართლებრივი საფუძველი იყო იმ დროისათვის მოქმედი საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 214-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი (ამჟამად მოქმედი საქართველოს საბაჟო კოდექსის 27-ე მუხლი), ასევე „პოლიციის შესახებ“ კანონის მე-16 მუხლის მე-2 ნაწილის „ე“ ქვეპუნქტი.

76 მგზავრი – ფიზიკური პირი, რომელიც კანონიერად კვეთს საქართველოს საბაჟო საზღვარს.

77 შემოსავლების სამსახურის უფროსის ბრძანება (N12858) საქართველოს საბაჟო ტერიტორიაზე საქონლის შემოტანასთან/საქართველოს საბაჟო ტერიტორიიდან გატანასთან და დეკლარირებასთან დაკავშირებული პროცედურების განხორციელების თაობაზე, მუხლი 24.

78 საქართველოს სახალხო დამცველმა მუსლიმების მიერ საქართველოს საზღვრის კვეთისას რელიგიის ნიშნით პირდაპირი დისკრიმინაცია დაადგინა, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2xVmfly>

სახალხო დამცველმა მუსლიმების მიმართ საზღვრის კვეთისას წარმოშობილი ხელოვნური დაბრკოლებები რელიგიის, მიმოსვლის და საკუთრების უფლებაში ჩარევად შეათასა: „განმცხადებლებისა და სხვა გამოკითხული პირების საზღვრის კვეთისას დაყოვნება, რელიგიური ატრიბუტიკისა თუ ნივთების შემოტანაზე შექმნილი დაბრკოლებები, ემსახურება მათში რელიგიური აქტივობის დათრგუნვას, რასაც მომავალში შესაძლოა გამყინავი ეფექტი ჰქონდეს საქართველოში მცხოვრები მუსლიმი თემის უფლებების გაუმჯობესებისკენ სწრაფვაზე“. სახალხო დამცველის თქმით, სახელმწიფოს მხრიდან რელიგიური ლიტერატურის შემოტანის აკრძალვა „იძენს ბუნდოვან, დისკრიმინაციული პრაქტიკის წამახალისებელ სახეს“.⁷⁹

მიუხედავად სახალხო დამცველის მიერ პირდაპირი დისკრიმინაციის დადგენისა, რელიგიურ უმცირესობათა ორგანიზაციებს რელიგიური ლიტერატურის იმპორტისას დაბრკოლებები ისევ ექმნებათ.

1.6. რელიგიური ორგანიზაციების სახელმწიფო დაფინანსების კოლიტიკა და პრაქტიკა

საქართველოში რელიგიური ორგანიზაციების დაფინანსების არსებული სისტემა რელიგიასა და სახელმწიფოს შორის კონსტიტუციური ურთიერთგამიჯნის პრინციპის დარღვევად შეიძლება შეფასდეს. სახელმწიფო დაფინანსების დიდ ნაწილს საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესია და მის მიერ დაფუძნებული იურიდიული პირები იღებენ. მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო 2002 წლიდან საქართველოს საპატრიარქოსთვის გადაცემულ ფინანსურ და ქონებრივ რესურსს საბჭოთა პერიოდში მიყენებული ზიანის ანაზღაურებას უწოდებს, არსებული პრაქტიკა წარმოადგენს ეკლესიის სუბსიდირებას და არა საბჭოთა პერიოდში მიყენებული ზიანის კომპენსაციას. აღსანიშნავია, რომ სახელმწიფო არ აფასებს უძრავი ქონების ღირებულებას და შესაბამისად, გადაცემული ქონების საბჭოთა პერიოდში მიყენებული ზიანის ანაზღაურებასთან კავშირში დაანგარიშება შეუძლებელია.

⁷⁹ საქართველოს სახალხო დამცველის რეკომენდაცია რელიგიის ნიშნით დისკრიმინაციის დადგენის შესახებ, ხელმისაწვდომია: <http://www.ombudsman.ge/res/docs/2019040913483376773.pdf>

რელიგიური გაერთიანებების დაფინანსების პოლიტიკა და პრაქტიკა ავლენს, ერთი მხრივ, სახელმწიფოს ლოიალურ და მიკერძოებულ დამოკიდებულებას დომინანტი რელიგიური ორგანიზაციის მიმართ და, მეორე მხრივ რელიგიურ უმცირესობათა ავტონომიაში ჩარევის ტენდენციას აჩვენებს.

საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის გადაცემული მატერიალური სიკეთე და მიზნობრიობა

სახელმწიფოს მიერ რელიგიური ორგანიზაციებისთვის გადაცემული თანხის ყველაზე დიდი ნაწილი საქართველოს საპატრიარქოს გადაეცემა. თანხა მოიცავს ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ გამოყოფილ ფინანსურ სახსრებს და დაფინანსებაში ზრდის დინამიკა შეიმჩნევა. კერძოდ, 2013 წელს საქართველოს საპატრიარქოს დაფინანსებამ შეადგინა 29,220,350 ლარი; 2014-ში – 32,019,399 ლარი; 2015-ში – 31,153,900 ლარი; 2016 წელს, TDI-ს მონაცემებით, დაფინანსება შეადგენდა 30,201,015 ლარს⁸⁰, 2017, 2018 და 2019 წლებში, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან თითოეულ წელს დაფინანსება დაახლოებით, 28 მილიონ ლარს შეადგენს.

საქართველოს საპატრიარქო სახელმწიფოსგან იღებს ასევე დიდი მასშტაბის უძრავ ქონებას – მიწის ნაკვეთებსა და შენობა-ნაგებობებს. 2017 წლისთვის, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 62,7 კვადრატულ კილომეტრზე მეტ მიწას ფლობდა, რაც თითქმის ქალაქ ბათუმის ფართობს უტოლდება. ფართობის 96 პროცენტი საპატრიარქომ სახელმწიფოსა და კერძო პირებისგან საკუთრების უფლებით და დროებით სამართავად უსასყიდლოდ მიიღო. TDI-ს მონაცემებით, 2016-2018 წლებში სახელმწიფომ საპატრიარქოს 801 308 კვ. მ ფართობის უძრავი ქონება გადასცა. ჯამში, TDI-სა და სხვა ორგანიზაციების მიერ მიღებულ საჯარო ინფორმაციაზე დაყრდნობით⁸¹, დღემდე სახელმწიფოს მიერ საპატრიარქოსთვის გადაცემული ქონება 64 კვ. კმ-მდე ფართობს მოიცავს.

80 აღნიშნული მონაცემები არ მოიცავს ბოლნისის მუნიციპალიტეტის, თბილისის მერიის ქონების მართვის სააგენტოსა და თბილისის მუნიციპალიტეტის მერიის მთავრობის მიერ გაცემულ დაფინანსებას, რადგან აღნიშნულმა სუბიექტებმა TDI-ს არ მიაწოდეს შესაბამისი ინფორმაცია. ხონის მუნიციპალიტეტის შემთხვევაში გათვალისწინებულია ბიუჯეტის დამტკიცების შესახებ დადგენილებით გათვალისწინებული თანხა.

81 საპატრიარქოს კაპიტალი, ჟურნალ „ინდიგოს“ მულტიმედიური პროექტი, ხელმისაწვდომია: <http://sapatriarqoskapitali.documenti.ge/>; რელიგიური ორგანიზაციების სახელმწიფო დაფინანსების პოლიტიკა (2014–2015 წლების პრაქტიკა), ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტის (TDI) და ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის (EMC), 2016, ხელმისაწვდომია: <http://tdi.ge/sites/default/files/religiuri-organizaciebis-saxelmcpo-dapinansebis-politika-2014-2015.pdf>

TDI-მ საქართველოს საპატრიარქოსთვის გადაცემული ქონების მიზნობრიობა შეათვალისწინა მოწოდებული საჯარო ინფორმაციის მიხედვით. ხშირად დაფინანსების მიზნობრიობად დასახელებულია ისეთი ბუნდოვანი და ზოგადი კატეგორია, როგორიცაა „ხელშეწყობა“, „ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება“ და ა.შ. ასეთ შემთხვევაში შეუძლებელია დადგინდეს კონკრეტულად რა სამუშაოსა თუ აქტივობისთვის ითხოვს საქართველოს საპატრიარქო დაფინანსებას.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის ცენტრალური სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გადაცემული თანხები ძირითადად არასეკულარული მიზნებისთვის იხარჯება⁸².

საპატრიარქოს დაფინანსების პოლიტიკის ანალიზი აჩვენებს, რომ რელიგიური ორგანიზაციისთვის სახელმწიფოს მიერ უძრავი ქონებისა თუ სხვა ფინანსური რესურსის გადაცემის მასშტაბის ზრდა მოახლოებულ არჩევნებსა და აქტუალურ პოლიტიკურ პროცესებს უკავშირდება⁸³.

ცენტრალური საბიუჯეტო დაფინანსება

საქართველოს საპატრიარქოს დაფინანსებაში ყველაზე დიდი წილი ცენტრალური ბიუჯეტიდან ყოველწლიურ ტრანსფერზე მოდის. 2002 წლიდან 2019 წლის ჩათვლით, რელიგიურმა ორგანიზაციამ ცენტრალური სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ჯამში 276,5 მილიონი ლარი მიიღო. 2009 წლიდან 2013-მდე ყოველწლიურად გამოყოფილი თანხები 22-დან 27 მილიონამდე მერყეობდა, ხოლო 2013 წლიდან სახელმწიფო ბიუჯეტი საპატრიარქოს დაფინანსებისათვის სტაბილურად 25 მილიონს ითვალისწინებს. 2018 წელს საქართველოს საპატრიარქოს ბიუჯეტიდან გამოეყო 25,535,400 მილიონი ლარი, ხოლო 2019 და 2020 წლისთვის ბიუჯეტში კვლავ 25 მილიონი ლარია გათვალისწინებული.

---

82 იქვე.

83 ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების მიერ რელიგიური ორგანიზაციების დაფინანსების პრაქტიკა, , ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტის (TDI) და ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის (EMC), 2014, ხელმისაწვდომია: http://tdi.ge/sites/default/files/religiuri_organizaciebis_dapinansebis_kvleva_tdi.pdf გვ.11

მთავრობის მიერ გადაცემული თანხა და უძრავ-მოძრავი ქონება

2019 წელს საქართველოს საპატრიარქოს ინიციატივით, საქართველოს პარლამენტმა 12 მაისი ღვთისმშობლისადმი საქართველოს წილხვდომილობის დღედ გამოაცხადა. ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღესასწაულის აღსანიშნავად და სხვადასხვა ღონისძიების ორგანიზებისთვის მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან 900 ათასამდე ლარი გამოიყო⁸⁴.

2016-2018 წლებში საქართველოს მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან საპატრიარქოს გამოეყო 1 379 700 ლარი სამების საკათედრო ტაძარში გაჩენილი ხანძრის შედეგად დაზიანებული ინფრასტრუქტურის რესტავრაციის, აღდგენისა და მასთან დაკავშირებული ხარჯების დაფინანსების მიზნით. 2019 წლის მონაცემები საქართველოს მთავრობის კანცელარიამ TDI-ს არ მიაწოდა.

2015 წელს საქართველოს მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან საპატრიარქოს მიერ დაფუძნებულ იურიდიულ პირებს ჯამში გამოეყოთ 1,590,000 ლარი. 2014 წელს საქართველოს საპატრიარქოს სასწავლო დაწესებულებებისა და საგანმანათლებლო ცენტრების რელიგიური საგანმანათლებლო საქმიანობისთვის ჯამში 1,542,000 ლარი გამოეყო. 2013 წელს მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან პატრიარქის აღსაყდრების დღესთან დაკავშირებით 270,000 ლარი დაიხარჯა.

გარდა ფულადი დახმარებისა, საქართველოს მთავრობა მართლმადიდებელ ეკლესიას გადასცემს სხვადასხვა სახის მატერიალურ სიკეთეს: ავტომობილებს, ავტობუსებსა და სხვა ნივთებს. უმრავლეს შემთხვევაში, გადაცემული ქონების ღირებულება არ არის შეფასებული⁸⁵.

მართლმადიდებელი ეკლესია სახელმწიფოსგან საკუთრებისა და სარგებლობის ფორმით ყოველწლიურად იღებს ათეულობით უძრავ ქონებას. საპატრიარქოს სიმბოლური ერთი ლარის გადახდის სანაცვლოდ, ან სრულიად უსასყიდ-

84 ტაბულა, მთავრობამ ღვთისმშობლის წილხვდომილობის სადღესასწაულო ღონისძიებებისთვის 694 000 ლარი გამოყო, 10 მაისი, 2019, ხელმისაწვდომია <https://bit.ly/2XuqKiU>

85 დამატებითი ინფორმაციისთვის იხ. კვლევა „რელიგიური ორგანიზაციების სახელმწიფო დაფინანსების პოლიტიკა, 2014-2015 წლების პრაქტიკის ანალიზი“, ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი (EMC) და ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი (TDI), 2016, ხელმისაწვდომია: <http://tdi.ge/sites/default/files/religiuri-organizaciebis-saxelmcipo-dapinansebis-politika-2014-2015.pdf>

ლოდ საკუთრებაში გადაეცემა არა მხოლოდ ის მიწის ნაკვეთები, რომლებიც მის ისტორიულ საკუთრებას წარმოადგენდა, არამედ სახელმწიფოს საკუთრებაში რეგისტრირებული სხვა მიწის ნაკვეთები და სხვა რელიგიური გაერთიანებების ისტორიული ქონება.⁸⁶

2018 წელს საპატრიარქოს გადაეცა 22 მიწის ნაკვეთი, საერთო ფართობით 420,102 კვ.მ, მათ შორის 300,245 კვ.მ სასოფლო-სამეურნეო და 119,857 კვ.მ არასასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთი, რომელზეც განთავსებული იყო 2,750.35 კვ.მ ფართობის შენობა-ნაგებობები.

2017 წელს გადაეცა 21 არასასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთი, საერთო ფართობით 87,984 კვ.მ, რომელზეც განთავსებული იყო 3 031.8 კვ.მ ფართობის შენობა-ნაგებობები.

2016 წელს მართლმადიდებელ ეკლესიას გადაეცა 20 მიწის ნაკვეთი, საერთო ფართობით 287,222 კვმ, მათ შორის, უსასყიდლოდ, საკუთრების უფლებით – 282,550 კვმ, ხოლო სარგებლობის უფლებით (უზუფრუქტის ან აღნაგობის ფორმით) – 4,672 კვმ. ასევე, მოძრავი ქონების სახით მართლმადიდებელ ეკლესიას გადაეცა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების ტექნიკა – ტრაქტორი და 10,000 ტუფის ქვა.

2015 წელს მართლმადიდებელ ეკლესიას საკუთრების უფლებით გადაეცა 21 მიწის ნაკვეთი, საერთო ფართობით 568,060 კვმ. 2014 წელს საქართველოს საპატრიარქოს პირდაპირი მიყიდვის წესით, სიმბოლურ ფასად, ერთ ლარად, საკუთრების უფლებით გადაეცა 27 მიწის ნაკვეთი, საერთო ფართობით 345,454.83 კვმ. რაც შეეხება სარგებლობა/უზუფრუქტით გადაცემულ ქონებას, საპატრიარქოს 2015 წელს გადაეცა ერთი უძრავი ნივთი, საერთო ფართობით 11,810.00 კვმ, ხოლო 2014 წელს – უძრავი ნივთი საერთო ფართობით, 2,207 კვმ.

86 იხ. თავი V, რელიგიური გაერთიანებების საკუთრებასთან დაკავშირებული პრობლემები.

საქართველოს პრეზიდენტის სარეზერვო ფონდიდან გამოყოფილი დაფინანსება

2017, 2018 და 2019 წლებში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა და სასულიერო აკადემიისთვის, ასევე სხვა რელიგიური ორგანიზაციებისთვის საქართველოს პრეზიდენტის სარეზერვო ფონდში თანხა გათვალისწინებული არ არის⁸⁷.

2016 წელს მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის გამოიყო 40,000 ლარი. აქედან 35,000 ლარით დაფინანსდა სასულიერო აკადემიისა და სემინარიის მიერ დაგეგმილი პროექტი „ქალები ქრისტიანული საქართველოს ისტორიაში“, ხოლო 5000 ლარი გამოიყო ილია II-ის აღსაყდრების ამსახველი დოკუმენტური ფილმის ტირაჟირებისა და საქართველოსა თუ უცხოეთში არსებულ ქართულ სათვისტომოებში მისი გავრცელებისთვის საჭირო ხარჯების დაფარვის მიზნით.

2015 წელს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა და სხვა რელიგიური ორგანიზაციებისთვის პრეზიდენტის სარეზერვო ფონდს თულადი სახსრები არ გაუცია. 2014 წელს საქართველოს საპატრიარქოს იურიდიულ პირებსა და მის ბენეფიციარებს გადაეცა 108,000 ლარი. თანხა ძირითადად სოციალური პროექტებისთვის იყო განკუთვნილი.

2013 წელს სარეზერვო ფონდიდან ფოთის საკათედრო ტაძრისთვის გაიცა 339,500 ლარი. დაფინანსება მოიცავდა როგორც მშენებლობისთვის საჭირო თანხას, ასევე ფარავდა ტაძრის კურთხევასთან დაკავშირებული საღვთსახსნაულო მსახურების, საინფორმაციო-სარეკლამო რგოლის დამზადების, ტელეეთერში განთავსებისა და დაგეგმილ ღონისძიებაზე მგზავრთა ტრანსპორტირების ხარჯებს.

პრეზიდენტის სარეზერვო ფონდების ანალიზი აჩვენებს, რომ პრეზიდენტის ინსტიტუტის შესუსტების შემდეგ, ეკლესიისთვის ფონდიდან გაცემულმა თანხის ოდენობამ მნიშვნელოვნად იკლო. მაგალითად, 2007-2013 წლებში საქართველოს პრეზიდენტის სარეზერვო ფონდიდან მართლმადიდებელ ეკლესიას მთლიანობაში 10,806,207 ლარი გადაეცა, აქედან ყველაზე დიდი ოდენობის თანხა – 5,484,800 ლარი, 2008 წელს გამოიყო.

87 საქართველოს პრეზიდენტის ადმინისტრაციის მიერ TDI-თვის მიწოდებული ინფორმაცია, 2019 წლის 3 დეკემბრის წერილი N9328.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის მიერ გადაცემული მატერიალური სიკეთე

ცენტრალური მთავრობის მსგავსად, საქართველოს საპატრიარქოს სხვადასხვა რესურსს გადასცემს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობაც.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ფინანსთა და ეკონომიკის სამინისტროს ცნობით⁸⁸, 2016, 2017 და 2018 წლებში საქართველოს საპატრიარქოსთვის დაფინანსება არ გაცემულა, ხოლო 2019 წელს საპატრიარქოს წმინდა ტბელ აბუსერისძის სასწავლო უნივერსიტეტს გამოეყო 157,100 ლარი უმაღლესი საგანმანათლებლო საქმიანობის ხელშეწყობის მიზნით.

2015 წელს საქართველოს საპატრიარქოს მიერ დაფუძნებულ იურიდიულ პირს, შპს „ხარ-ფურს“, ბათუმისა და ლაზეთის მიტროპოლიტ დიმიტრის მიმართვის საფუძველზე, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის საკუთრებაში არსებული, ქ. ქობულეთში მდებარე 249 909 კვმ სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთი საინვესტიციო პირობების განხორციელების სანაცვლოდ, უსასყიდლო სარგებლობის უფლებით, 49 (ორმოცდაცხრა) წლის ვადით გადაეცა. 2014 წელს საპატრიარქოს აჭარის მთავრობისგან მატერიალური სიკეთე არ მიუღია. 2013 წელს აჭარის მთავრობამ საქართველოს საპატრიარქოს გადასცა მეორადი საოფისე ტექნიკა, რომლის საერთო ღირებულება, აუდიტის შეფასებით, 15 978 ლარს შეადგენს.

მუნიციპალური დაფინანსება და ქონების გადაცემა

საქართველოს თვითმმართველი თემები და ქალაქები ასევე გადასცემენ საქართველოს საპატრიარქოს მატერიალურ სიკეთეს. 2013-2019 წლის მონაცემებით, თანხის უდიდესი ნაწილი საქართველოს საპატრიარქოსთვის გამოიყო, სხვა რელიგიური ორგანიზაციების დაფინანსება უმნიშვნელოა⁸⁹.

88 აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ფინანსთა და ეკონომიკის სამინისტროს წერილი 01-01/637, 12/02/2020.

89 TDI-მ საჯარო ინფორმაცია გამოითხოვა საქართველოს 72 რეგიონული მუნიციპალიტეტიდან და თბილისის 10 რაიონული გამგეობიდან.

2019 წლის ბიუჯეტში გათვალისწინებული გეგმის მიხედვით, 40 მუნიციპალიტეტმა რეგიონებში საპატრიარქოსა და მის დაქვემდებარებაში არსებულ ეკლესიებს, სასულიერო პირებს, ეპარქიებს თუ იურიდიულ პირებს გადასცა 3,269,400 ლარი. დამატებით, თბილისის ათმა მუნიციპალიტეტმა საქართველოს საპატრიარქოს გადასცა 1,561,158 ლარი⁹⁰.

2018 წელს 40 მუნიციპალიტეტმა რეგიონებში საპატრიარქოსა და მის დაქვემდებარებაში არსებულ ეკლესიებს, სასულიერო პირებს, ეპარქიებს თუ იურიდიულ პირებს გადასცა 2,753 600, თბილისის მუნიციპალიტეტებში კი მართლმადიდებელ ეკლესიებს გამოეყო 1,291,084 ლარი.

2017 წელს რეგიონებში მართლმადიდებელ ეკლესიას თვითმმართველმა ორგანოებმა გამოუყვეს 2,145,350 ლარი, ხოლო თბილისის მუნიციპალიტეტებმა – 1,240,885 ლარი.

2016 წელს 51-მა მუნიციპალიტეტმა რეგიონებში და თბილისის 10-მა რაიონულმა გამგეობამ საპატრიარქოსა და მის დაქვემდებარებაში არსებულ ეკლესიებს, სასულიერო პირებს, ეპარქიებს თუ იურიდიულ პირებს გადასცა 4,423,615 ლარი (ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები რეგიონებში – 3,105,007 ლარი, თბილისის რაიონული გამგეობები – 1,318,608 ლარი).

2015 წელს 48 მუნიციპალიტეტმა რეგიონებში და თბილისის 10-მა რაიონულმა გამგეობამ საპატრიარქოსა და მის დაქვემდებარებაში არსებულ ეკლესიებს, სასულიერო პირებს, ეპარქიებს თუ იურიდიულ პირებს გადასცა 3,966,590 ლარი (რეგიონული მუნიციპალიტეტები – 2,364,829 ლარი, თბილისის რაიონული გამგეობები – 1,601,761 ლარი).

2014 წელს 40-მა მუნიციპალიტეტმა რეგიონებში და თბილისის 10-მა რაიონულმა გამგეობამ მართლმადიდებელ ეკლესიას გამოუყო 4,738,539 ლარი (რეგიონული მუნიციპალიტეტები – 2,967,578 ლარი, თბილისის რაიონული გამგეობები – 1,770,961 ლარი).

---

90 ქალაქ თბილისის მუნიციპალიტეტის მერიისა და რაიონული გამგეობების მიერ მოწოდებული ინფორმაცია – წერილი 30-0120006444, 06/01/2020; წერილი 37-01193651179, 31/12/2019.

2013 წელს მართლმადიდებელი ეკლესიებისა და ეპარქიებისთვის ადგილობრივი ბიუჯეტიდან გადარიცხული თანხა მთლიანობაში 3,864,871 ლარს შეადგენს, აქედან თბილისის რაიონულმა გამგეობებმა გამოყვეს 2,198,336 ლარი, ხოლო ადგილობრივმა თვითმმართველობებმა რეგიონებში – 1,666,534 ლარი.

გარდა ფულადი სახსრებისა, მართლმადიდებელი ეკლესია საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში ადგილობრივი თვითმმართველობისგან იღებს უძრავ ქონებასაც⁹¹.

საქართველოს საპატრიარქოს სახელმწიფო დაფინანსების პრაქტიკის სამართლებრივი შეფასება

სახელმწიფომ 2002 წლიდან მართლმადიდებელი ეკლესიის პირდაპირი დაფინანსება საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის დადებული კონსტიტუციური შეთანხმების საფუძველზე დაიწყო. მე-11 მუხლის თანახმად, სახელმწიფო ადასტურებს XIX-XX საუკუნეებში (განსაკუთრებით 1921-1990 წლებში), სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დაკარგვის პერიოდში, ეკლესიისათვის მატერიალური და მორალური ზიანის მიყენების ფაქტს და როგორც ჩამორთმეული ქონების ნაწილის ფაქტობრივი მფლობელი მატერიალური ზიანის ნაწილობრივი კომპენსაციის ვალდებულებას იღებს.

თუმცა მართლმადიდებელი ეკლესიის დაფინანსების არსებული პრაქტიკის დასაბუთება კონსტიტუციური შეთანხმებით გაუმართლებელია. კონსტიტუციური შეთანხმების მე-11 მუხლის მე-2 პუნქტი მიუთითებს, რომ მიყენებული ზიანის ანაზღაურების საკითხის შესწავლის, კომპენსაციის ფორმების, ოდენობის, ვადების, ქონების, ან მიწის გადაცემისა და სხვა დეტალების დასადგენად იქმნება კომისია, რომელიც მოამზადებს შესაბამისი ნორმატიული აქტების პროექტებს. შექმნილ კომისიას, რომელსაც ეკლესიისთვის გადასაცემი კომპენსაციის ოდენობის, ფორმების, ვადებისა და სხვა წესები უნდა დაედგინა, რეალურად არასდროს უმუშავია.

91 რელიგიური ორგანიზაციების დაფინანსების პოლიტიკა, 2014-2015 წლების პრაქტიკის ანალიზი ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი (TDI) და ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი (EMC), 2006, <http://tdi.ge/sites/default/files/religiuri-organizaciebis-saxelmcpo-dapinansebis-politika-2014-2015.pdf>

მაგალითად, საქართველოს პრეზიდენტის 2003 წლის 7 იანვარს #1 ბრძანებულებით განისაზღვრა „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებულ ღონისძიებათა უზრუნველყოფ კომისიათა“ შემადგენლობები. სულ შეიქმნა ხუთი კომისია, მათ შორის, ეკლესიისთვის მიყენებული მატერიალური ზიანის ნაწილობრივი კომპენსაციის საკითხთან დაკავშირებით. კომისიის სხდომების ოქმების შესახებ პრეზიდენტის ადმინისტრაციაში ინფორმაცია დაცული არ არის⁹².

პრეზიდენტის ბრძანებულება გაუქმდა 2012 წლის 21 თებერვალს. სანაცვლოდ, საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 21 თებერვლის #63 დადგენილებით შეიქმნა საქართველოს სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციური შეთანხმებით გათვალისწინებული საკითხების განმხილველი სამთავრობო კომისია⁹³. რვა სამუშაო ჯგუფს შორის ერთ-ერთს უნდა ემუშავა XIX-XX საუკუნეებში ეკლესიისთვის მიყენებული ზიანის დადგენაზე. თუმცა აღნიშნულ ჯგუფს რეალურად არ უფუნქციონირებია და არც რაიმე გადანაცვებილება მიუღია, რომელიც მართლმადიდებელი ეკლესიის დაფინანსების სამართლებრივი საფუძველი გახდებოდა.

შესაბამისად, სახელმწიფოს მიერ საბიუჯეტო სახსრებიდან ეკლესიის პირდაპირი დაფინანსების პრაქტიკა კომპენსაციის ფორმას არ წარმოადგენს, რადგან მიყენებული ზიანი არ დაანგარიშებულა და ყოველწლიურად მატერიალური სიკეთის გადაცემა კომპენსაციის ოდენობის, ვადებისა და პროცედურების მომწესრიგებელი ნორმატიული აქტების გარეშე დაინყო და გრძელდება.

სხვა რელიგიური ორგანიზაციებისთვის მატერიალური სიკეთის გადაცემა

სახელმწიფოს პოლიტიკა დისკრიმინაციულია რელიგიური ორგანიზაციების სახელმწიფო დაფინანსების საკითხში. „რელიგიური გაერთიანებებისათვის საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივ ანაზ-

⁹² „რელიგიური დისკრიმინაციისა და კონსტიტუციური სეკულარიზმის კვლევა“, „ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი“, 2014, გვ. 22, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://tdi.ge/sites/default/files/religiuri-diskriminaciisa-da-konstituciuri-sekularizmis-kvleva.pdf>

⁹³ საქართველოს მთავრობის 2012 წლის 21 თებერვლის #63 დადგენილება, ხელმისაწვდომია: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/1593397>

ლაურებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ღონისძიების განხორციელების წესის დამტკიცების თაობაზე“ საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 27 იანვრის (#117) დადგენილების საფუძველზე, ოთხ რელიგიურ გაერთიანებას (მუსლიმ, იუდეურ, რომაულ-კათოლიკურ და სომეხთა სამოციქულო ქრისტიანულ თემებს) ზიანის ანაზღაურების მიზნით ყოველწლიურად გამოეყოფა დაფინანსება. ჯამში, ოთხივე რელიგიური გაერთიანებისათვის 2014–2019 წლებში შემდეგი თანხები გამოიყო:

2014წ. – 1,750,000 ლარი
 2015წ. – 4,200,000 ლარი
 2016წ. – 4,500.000 ლარი
 2017წ. – 4,500,000 ლარი
 2018წ. – 4,500,000 ლარი
 2019წ. – 4,500,000 ლარი⁹⁴

რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მიერ რელიგიური გაერთიანებებისთვის ფინანსური დახმარების გაწევა რეგულირებულია, ერთი მხრივ, საქართველოს მთავრობის ზემოთ ხსენებული დადგენილებით, რომლის მე-2 მუხლის I პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტის თანახმად, მთავრობა „აცხადებს მზადყოფნას“, რელიგიურ გაერთიანებებს ნაწილობრივ აუნაზღაუროს საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანი, ხოლო ამავე პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტის თანახმად, აღნიშნული ზიანის ოდენობის დაუდგენლობის გამო, ანაზღაურება განხორციელდება „სიმბოლურად“. იმავე მსჯელობას ვხვდებით სააგენტოს მიერ რელიგიურ გაერთიანებებთან დადებულ ხელშეკრულებებში, სადაც ფულადი რესურსების გადაცემის მიზნად დასახელებულია საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივი და სიმბოლური კომპენსაცია.

ისევე, როგორც საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის შემთხვევაში, ოთხი რელიგიური გაერთიანების დაფინანსების პრაქტიკა პირდაპირი დაფინანსების მოდელში ექცევა. ზიანის ანაზღაურების აუცილებელი პირობა მისი არსებობა და მოცულობის განსაზღვრაა, ზიანის ფაქტისა და მახასიათებლების დადგენის შემდეგ კი შეიძლება გაიწეროს ანაზღაურების ვადა და წესი.

94 სსიპ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს 2020 წლის 1 იანვრის წერილი N1/26.

2015 წლის მარტში, სააგენტოს თავმჯდომარის ინიციატივით, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტომ დაადგინა კრიტერიუმები, რომელთა მიხედვითაც განილდებოდა არსებული რესურსი რელიგიურ გაერთიანებებზე. სააგენტოს მიერ დადგენილი კრიტერიუმები ეყრდნობა სამ მონაცემს: **მრევლის, სასულიერო პირებისა და საკულტო-რელიგიური შენობა-ნაგებობების რაოდენობას**. აღნიშნული კრიტერიუმების დაკავშირება საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებულ ზიანთან შეუძლებელია, რადგან არც ერთი მათგანი ითვალისწინებს მიყენებული ზიანის მოცულობას, ან/და მისი დადგენის მექანიზმებს. მაგალითად, რელიგიური გაერთიანება, რომელიც ყველაზე მეტად იყო რეპრესირებული, შეიძლება, ამჟამად ყველაზე ნაკლებ საკულტო შენობა-ნაგებობას ფლობდეს. იგივე შეიძლება ითქვას სასულიერო პირებისა და მრევლის რაოდენობაზე. შესაბამისად, შესარჩევი კრიტერიუმები არარელევანტურია ფინანსური რესურსის გადაცემის მიზანთან და ზიანის კომპენსაციის ნაცვლად, კონფესიების სუბსიდირების წესს განსაზღვრავს. თუმცა, მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის სახელმწიფო მსგავსს კრიტერიუმებს არ ადგენს და საპატრიარქოს მატერიალური სიკეთე საბჭოთა პერიოდში მიყენებული ზიანის ნაწილობრივი კომპენსაციის არგუმენტით გადაეცემა.

საბჭოთა რეპრესიების დროს ზიანი მიაღება გაცილებით მეტ რელიგიურ გაერთიანებას. მხოლოდ ოთხი რელიგიური ორგანიზაციის აღიარება დაზარალებულად ავლენს სახელმწიფოს დიფერენცირებულ და დისკრიმინაციულ მიდგომას.

რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო რელიგიურ ორგანიზაციებთან საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივი ანაზღაურების შესახებ ხელშეკრულებებს ყოველწლიურად აფორმებს. რელიგიურმა გაერთიანებებმა ხელშეკრულების დადებიდან ერთი თვის ვადაში სააგენტოს უნდა წარუდგინონ ხელშეკრულებით განსაზღვრული მიზნების შესაბამისი ხარჯთაღრიცხვის პროგრამა. მსგავსი მოთხოვნები სახელმწიფოს არ აქვს საქართველოს საპატრიარქოს მიმართ. სააგენტო ასევე უფლებამოსილია ჩაატაროს წარმოდგენილი ანგარიშების აუდიტორული შემოწმება. აღნიშნულის გათვალისწინებით, ფაქტობრივად, ადგილი აქვს არა საბჭოთა კავშირის დროს მიყენებული ზიანის კომპენსაციას, არამედ გაუმჯობესებულ პროცესის შედეგად შერჩეული რელიგიური გაერთიანებების პირდაპირი დაფინანსების პრაქტიკას, რაც რელიგიისა და სახელმწიფოს ურთიერთგამიჯნის პრინციპის დარღვევასთან ერთად, რელიგიური ორგანიზაციების ავტონომიაში ჩარევას.

იმისთვის, რომ შერჩეულმა რელიგიურმა ორგანიზაციებმა მიიღონ საბიუჯეტო რესურსები, რამდენიმე წინაპირობა უნდა დააკმაყოფილონ, მაგალითად, დადგენილების მიღებამდე უნდა იყვნენ რეგისტრირებული საჯარო სამართლის იურიდიულ პირებად. გაურკვეველია, თუ რატომ ენიჭება პრივილეგია სსიპ სტატუსის მქონე რელიგიურ გაერთიანებებს, როდესაც არასამეწარმეო (არაკომერციულ) იურიდიულ პირად რეგისტრირებულ რელიგიურ გაერთიანებებს სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, იგივე უფლებები და ვალდებულებები აქვთ.

ასევე, დაფინანსების მისაღებად, რელიგიური ორგანიზაციები 2014 წლის 5 ნოემბრამდე უნდა გაერთიანებულიყვნენ ერთ საჯარო სამართლის იურიდიულ პირად, ან შეექმნათ წარმომადგენლობითი საბჭო. ამ პირობიდან გამომდინარე, დაბრკოლება შეექმნათ მუსლიმებს. სუნიტური და შიიტური მიმდინარეობის გაერთიანებები იძულებული გახდნენ, ერთ საბჭოდ გაერთიანებულიყვნენ, მაშინ როდესაც სხვა რელიგიურ ორგანიზაციებს (იუდეური, რომაულ-კათოლიკური და სომხური სამოციქულო აღმსარებლობის მქონე გაერთიანებები) დაფინანსება ინდივიდუალურად გამოეყოთ.

შიიტური თემის წარმომადგენელმა ორგანიზაციამ, სრულიად საქართველოს მუსლიმთა უმაღლესმა სასულიერო სამმართველომ, 2014 წლის 4 ნოემბერს სააგენტოს აცნობა, რომ თანახმა იყო, მონაწილეობა მიეღო წარმომადგენლობითი საბჭოს საქმიანობაში. მიუხედავად ამისა, წარმომადგენლობით საბჭოს დაფინანსება გადაეცა მისი მონაწილეობის გარეშე.

ამ საკითხთან დაკავშირებით, „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა უმაღლესმა სასულიერო სამმართველომ“ მიმართა საერთო სასამართლოს. საბოლოოდ, საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ სარჩელი ნაწილობრივ დააკმაყოფილა⁹⁵. საკასაციო პალატამ მოცემულ საქმეზე განმარტა, რომ მოსარჩელე თავიდანვე აკმაყოფილებდა მთავრობის დადგენილების მოთხოვნებს. მას უპირობოდ შეეძლო ყოფილიყო ბენეფიციარი კომპენსაციის მისაღებად. სასამართლომ აღნიშნა, რომ ბენეფიციარუნარიანობა წარმომადგენლობითი საბჭოს შექმნასა ან ერთ სსიპ-ად ჩამოყალიბებაზე არ იყო დამოკიდებული.

95 საქართველოს უზენაესი სასამართლო, საკასაციო საჩივარი, საქმე №ს-597-556-2017, 3 ნოემბერი 2017წ.

2016 წლის მაისში სრულიად საქართველოს მუსლიმთა უმაღლესმა სასულიერო სამმართველომ საკონსტიტუციო სასამართლოსაც მიმართა და გაასაჩივრა მთავრობის დადგენილების ის ნორმები, რომლებიც რელიგიური გაერთიანებებისთვის დაფინანსების გამოყოფისა და გადაცემის წესს ადგენს.⁹⁶ მოსარჩელე დავობდა, რომ ანაზღაურების მისაღებად, შიიტებისა და სუნიტების იძულება გაერთიანდნენ ერთ იურიდიულ პირად ან წარმომადგენლობით საბჭოდ, ასევე ამ წესის გავრცელება მხოლოდ დადგენილების მიღებამდე რეგისტრირებულ საჯარო სამართლის იურიდიულ პირებზე კონსტიტუციით გარანტირებულ რელიგიისა და რწმენის თავისუფლების, გაერთიანების თავისუფლებისა და თანასწორობის პრინციპებს ეწინააღმდეგება. 2017 წლის 15 მარტს საკონსტიტუციო სასამართლომ კონსტიტუციური სარჩელი არსებითად განსახილველად მიიღო⁹⁷ იმ ნაწილში, რომელიც დაფინანსების შესაძლებლობას აძლევს მხოლოდ დადგენილების მიღებამდე საჯარო სამართლის იურიდიულ პირად რეგისტრირებულ რელიგიურ ორგანიზაციებს⁹⁸.

საკონსტიტუციო სასამართლომ არსებითად განიხილა საქმე, მაგრამ 2020 წლის იანვრის მდგომარეობით, გადაწყვეტილება არ არის გამოქვეყნებული.⁹⁹

მუნიციპალური დაფინანსება თბილისში

არადომინანტი რელიგიური ორგანიზაციების ნაწილი იღებს მუნიციპალურ დაფინანსებასაც. თბილისის მუნიციპალიტეტის მერიის ინფორმაციით, 2019 წელს სომეხთა სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის სარემონტო სამუშაოებისთვის გადაცემული თანხა შეადგენს 9, 999 ლარს; სურბ გევორქის ეკლესიას კი დამატებით გამოეყო 9,993 ლარი.

2019 წელს მართლმადიდებელი ეკლესიის გარდა, სხვა რელიგიური ორგანიზაციებისთვის მერიის მიერ გადაცემული თანხა ჯამურად შეადგენს 19,992 ლარს.

96 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, სსიპ „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა უმაღლესი სასულიერო სამმართველო“ საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ, კონსტიტუციური სარჩელი N750.

97 საკონსტიტუციო სასამართლოს 2017 წლის 15 მარტის საოქმო ჩანაწერი, N2/5/750.

98 სასამართლო განიხილავს დადგენილების პირველი მუხლის მე-3 პუნქტის კონსტიტუციურობას საქართველოს კონსტიტუციის მე-14 მუხლთან (თანასწორობა) მიმართებით.

99 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, N750, სსიპ „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა უმაღლესი სასულიერო სამმართველო“ საქართველოს მთავრობის წინააღმდეგ.

2018 წელს თბილისის მუნიციპალიტეტმა საქართველოს ევანგელურ-ლუთერულ ეკლესიას გამოუყო 7,000 ლარი. 2017 წელს თბილისის მუნიციპალიტეტმა სომეხთა სამოციქულო მართლმადიდებელ ეკლესიას სარემონტო სამუშაოებისათვის გადასცა – 9,999 ლარი; ზემო ვეძის დასახლებაში მდებარე ალი აბა ჰუსეინის სახელობის სამლოცველო სახლს 9,915 ლარი; ხოლო სურბ გევორგის ეკლესიასთან არსებულ კულტურულ-საგანმანათლებლო ცენტრს „ვერნატური“ – 4,991.56 ლარი. ჯამში, რელიგიურ ორგანიზაციებს გადაეცა 24,905 ლარი.

2016 წელს თბილისის გამგეობების მიერ არადომინანტი რელიგიური გაერთიანებებისთვის გამოყოფილი ჯამური თანხა 28,859 ლარს შეადგენდა; 2015 წელს, სხვა რელიგიურმა გაერთიანებებმა მუნიციპალური დაფინანსების სახით თბილისში მიიღეს 18, 000 ლარი; 2014 წელს კი – 34,000 ლარი.

თავი II. რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვის საკანონმდებლო ინიციატივები

2.1. საქართველოს კონსტიტუციაში განხორციელებული ცვლილებები და რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვის რისკები

2017 წელს განხორციელებული კონსტიტუციური რეფორმის ფარგლებში, საქართველოს პარლამენტმა კონსტიტუციის ცვლილებების პროექტში რელიგიის თავისუფლების დაცულ სფეროში ჩარევის საფუძვლებს დაამატა ისეთი არაგანჭვრეტადი კრიტერიუმები, როგორებიცაა „სახელმწიფო უსაფრთხოება“, „დანაშაულის თავიდან აცილება“ და „მართლმსაჯულების განხორციელება“.¹⁰⁰

2018 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებამდე მოქმედი კონსტიტუციის რედაქციით, რწმენის, სინდისის და აღმსარებლობის თავისუფლება შესაძლოა შეზღუდულიყო მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი ის არღვევდა სხვათა უფლებებს. ხელისუფლების მიერ 2017 წელს ინიცირებული ცვლილებების მიხედვით კი, რელიგიის თავისუფლებაში ჩარევის ექვსი საფუძველი გაჩნდა, რომელთაგან „სახელმწიფო უსაფრთხოება“, „დანაშაულის თავიდან აცილება“ და „მართლმსაჯულების განხორციელება“ არ შეესაბამებოდა საერთაშორისო სტანდარტს. ამგვარი კრიტერიუმებით რელიგიის თავისუფლების დაცულ სფეროში ჩარევას კატეგორიულად არ უშვებს არც ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო პაქტი და არც ევროპის ქვეყნების კონსტიტუციების აბსოლუტური უმრავლესობა.

სახელმწიფოს მიერ კონსტიტუციაში შეტანილმა ცვლილებებმა აღმსარებლობის, რწმენისა და სინდისის თავისუფლების დაცულ სფეროში არათანაბომიერი ჩარევის მაღალი რისკი წარმოშვა. ამ საფრთხეს სახელმწიფო პოლიტიკის კონტექსტიც აძლიერებს, რადგან რელიგიის თავისუფლების უკანონო შეზღუდვისა და სახელმწიფოს არასათანადო, არაეფექტური რეაგირების შემთხვევებს კვლავაც ხშირი და სისტემური ხასიათი აქვთ.

---

100 საქართველოს კონსტიტუციის მე-19 მუხლი, ახალი რედაქციით მე-16 მუხლი.

ევროპის საბჭოს ვენეციის კომისიამ 2017 წლის 22 სექტემბერს კონსტიტუციის ცვლილებების პროექტთან დაკავშირებით საქართველოს ხელისუფლებისთვის წარდგენილ მეორე მოსაზრებაში ხაზგასმით აღნიშნა, რომ მოცემული საფუძვლები ადამიანის უფლებათა კონვენციის მე-9 მუხლის (აზრის, სინდისისა და რელიგიის თავისუფლება) გაცემით არ წარმოადგენს უფლებაში ჩარევის ლეგიტიმურ მიზნებს, კონვენციაში წარმოდგენილი ლეგიტიმური მიზნები მოითხოვს მკაცრ ინტერპრეტირებას და არ უნდა იყოს გაფართოებული სხვა, დამატებითი ცნებებით. ვენეციის კომისიამ საქართველოს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრაქტიკაზეც მიუთითა¹⁰¹, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფოს არ შეუძლია რელიგიის თავისუფლება შეზღუდოს სახელმწიფო/ეროვნული უსაფრთხოების საბაბით.¹⁰²

მიუხედავად არაერთი კრიტიკული გამოხმაურებისა¹⁰³, 2017 წლის 26 სექტემბერს პარლამენტმა საქართველოს კონსტიტუციაში ცვლილებები მესამე მოსმენით დაამტკიცა. თუმცა რელიგიური გაერთიანებების, არასამთავრობო ორგანიზაციების, იურისტების და საერთაშორისო ორგანიზაციების კრიტიკული შეფასებების შედეგად, 2017 წელსვე მოხდა საქართველოს კონსტიტუციაში ახალი ცვლილებების ინიცირება, რომლითაც რელიგიის თავისუფლებაში ჩარევის საფუძვლებს შორის აღარ გვხვდება ზემოხსენებული პრობლემური კრიტერიუმები. საბოლოო ცვლილებები საქართველოს პარლამენტმა მესამე მოსმენით 2018 წლის 23 მარტს დაამტკიცა¹⁰⁴. კონსტიტუციის მოქმედი რედაქციის მე-16 მუხლის თანახმად, რწმენისა და რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვა დასაშვებია მხოლოდ კანონის შესა-

101 Nolan and K. v. Russia, no. 2512/04, 2009 წლის 12 თებერვალი.

102 ვენეციის კომისიის მოსაზრება საქართველოს კონსტიტუციის ცვლილებებთან დაკავშირებით, 22.09.2017, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2017\)006-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2017)006-e)

103 არასამთავრობო ორგანიზაციების შეფასებები, განცხადებები და მიმართვები: TDI-ის შეფასება კონსტიტუციაში რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვაზე, 2017 წლის 6 ივლისი <http://tdi.ge/ge/statement/tdi-shepaseba-konstituciashi-religiis-tavisuplebis-shezgudvaze> არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და იურისტების მიმართვა კონსტიტუციაში რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვასთან დაკავშირებით, 2017 წლის 2 აგვისტო, <http://tdi.ge/ge/statement/gancxadeba-konstituciashi-religiis-tavisuplebis-shezgudvastan-dakavshirebit>

განცხადება კონსტიტუციაში რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვასთან დაკავშირებით, 2017 წლის 24 სექტემბერი, <http://tdi.ge/ge/statement/arasamtavrobo-organizaciebisa-da-iuristebis-mimartva-konstituciashi-religiis-tavisuplebis>

მიმართვა საქართველოს პრეზიდენტს კონსტიტუციაში რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვასთან დაკავშირებით, 2017 წლის 28 სექტემბერი, <http://tdi.ge/ge/news/470-mimartva-sakartvelos-prezidents-konstituciashi-religiis-tavisuplebis-shezgudvastan>

განცხადება რელიგიის თავისუფლების მუხლის განხილვაზე, 2017 წლის 7 ოქტომბერი, <http://tdi.ge/ge/statement/gancxadeba-religiis-tavisuplebis-muxlis-ganxilvaze>

104 საქართველოს 2018 წლის 23 მარტის კონსტიტუციური კანონი N2071, გამოქვეყნების თარიღი 02.04.2018.

ბამისად, დემოკრატიულ საზოგადოებაში აუცილებელი საზოგადოებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფის, ჯანმრთელობის, ან სხვათა უფლებების დაცვის მიზნით.¹⁰⁵

2019 წელს ეუთოს დემოკრატიული ინსტიტუტებისა და ადამიანის უფლებების ოფისმა (OSCE/ODIHR) გამოსცა პოლიტიკის სახელმძღვანელო „რელიგიის, ან რწმენის თავისუფლება და უსაფრთხოება“.¹⁰⁶ დოკუმენტში ხაზგასმულია, რომ ზოგ სახელმწიფოში არსებობს კანონმდებლობა და პრაქტიკა, რომლებიც ფართო ინტერპრეტაციისა და რელიგიისა და რწმენის თავისუფლებაში თვითნებურად ჩარევის შესაძლებლობას იძლევა. ამგვარი ჩარევა, როგორც წესი, ხდება ეროვნული, სახელმწიფო, ან საზოგადოებრივი უსაფრთხოების სახელით, ან „მშვიდობიანი თანაარსებობის“, „სოციალური სტაბილურობის“, ან „სოციალური ჰარმონიის“ დაცვის საბაბით. გამოცდილება კი აჩვენებს, რომ ამ ტიპის შეზღუდვები კი არ აუმჯობესებს, არამედ აზიანებს უსაფრთხოებასაც. დოკუმენტში ასევე აღნიშნულია, რომ „ექსტრემიზმთან“ ბრძოლისა და უსაფრთხოების დაცვის არგუმენტით, სახელმწიფოები ხშირად ამართლებენ რელიგიურ ორგანიზაციებსა და ცალკეულ პირებზე მკაცრი კონტროლის საჭიროებას.

პოლიტიკის სახელმძღვანელოში ნათქვამია, რომ შეუძლებელია უსაფრთხო გარემოს მიღწევა ადამიანის უფლებების სრული პატივისცემის გარეშე. უსაფრთხოება და რელიგიისა და რწმენის თავისუფლება არა ერთმანეთთან დაპირისპირებული, არამედ ერთმანეთის შემავსებელი უფლებებია.

2.2. რელიგიის შესახებ კანონის მიღების ინიციატივა

2019 წელს რელიგიისა და რელიგიური გაერთიანებების შესახებ სპეციალური კანონის მიღების საკითხი აქტიურად განიხილებოდა. არსებობდა ასევე იდეა, რომ სხვადასხვა კანონში დაემატოს რელიგიის მოწესრიგებასთან დაკავშირებული საკითხები.

105 ამავე საკითხზე იხ. სტატია: Mariam Gvartadze, Georgia: Constitutional Changes to impose impermissible freedom restrictions?, Forum 18, 2017 წლის 21 სექტემბერი. ხელმისაწვდომია ინგლისურად www.forum18.org/archive.php?article_id=2316

106 Freedom of Religion or Belief and Security: Policy Guidance, OSCE/ODIHR, 2019 <https://www.osce.org/odihr/429389>

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში რელიგიასთან დაკავშირებული კანონმდებლობა მეტ-ნაკლებად სრულყოფილია და არ არსებობს რელიგიური ორგანიზაციების საქმიანობის დამატებით რეგულირების საჭიროება. „რელიგიის“ და „რელიგიური გაერთიანებების“ ცნებების განსაზღვრა კი არ უნდა შედიოდეს სახელმწიფოს პრეროგატივაში. ამასთან დაკავშირებით არსებობს მაღალი რისკი, რომ მსგავსი დეფინიციის არსებობა გამოიწვევს რელიგიური გაერთიანებების იერარქიზაციას სახელმწიფოს მხრიდან და მათ დაყოფას სხვადასხვა ნიშნით. შედეგად, რელიგიურ გაერთიანებებს შეეზღუდებათ საქმიანობა, ან/და საერთოდ დღის წესრიგში დადგება მათი არსებობის საკითხიც კი. მსგავს მიდგომას იზიარებს რელიგიური გაერთიანებების და რელიგიის თავისუფლებაზე მომუშავე ორგანიზაციების უმრავლესობა.

საქართველოს პარლამენტის ადამიანის უფლებების დაცვისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის კომიტეტის თავმჯდომარის ინიციატივით, 2019 წლის იანვარში შეიქმნა რელიგიის საკითხებზე მომუშავე ჯგუფი. სამუშაო ჯგუფში მონაწილეობის მისაღებად კი რელიგიური გაერთიანებები, სახალხო დამცველი, არასამთავრობო და საერთაშორისო ორგანიზაციების წარმომადგენლები მიიწვიეს. ასევე რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო აქტიურად ჩაერთო სამუშაო ჯგუფის შეხვედრებში, რომლებიც 2019 წლის იანვარი-მაისის პერიოდში გაიმართა (ჯამში სულ ჯგუფის ხუთი შეხვედრა ჩატარდა).

ადამიანის უფლებების დაცვის კომიტეტის თავმჯდომარემ ჯგუფის შექმნის მიზნად რელიგიური გაერთიანებების წინაშე არსებული პრობლემების გადაჭრის გზებზე მსჯელობა დაასახელა, თუმცა პირველივე შეხვედრაზე დაისვა საკითხი რელიგიისა და რელიგიური გაერთიანებების შესახებ სპეციალური კანონის მიღების, ანდა სხვადასხვა კანონში ახალი რეგულაციების დამატების შესახებ.

2019 წლის 1 თებერვალს გამართულ სამუშაო ჯგუფის შეხვედრაზე სახალხო დამცველთან არსებული რელიგიათა საბჭო არ დაეთანხმა რელიგიისა და რელიგიური გაერთიანებების შესახებ სპეციალური კანონის მიღების საკითხს. საბჭომ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ კანონის მიღება რელიგიის თავისუფლებისა და რელიგიური ორგანიზაციების თანასწორუფლებიანობის შეზღუდვის არაერთ რისკს შეიცავდა.¹⁰⁷ საბჭოს ამ პოზიციის გაჟღერებას საკმაოდ უარყოფითი და-

107 სახალხო დამცველთან არსებული რელიგიათა საბჭოს განცხადება, 01.02.2019 <http://www.tabula.ge/ge/story/143716-religiata-sabcho-religiur-organizaciebze-kanonis-shemushaveba-dghis-tsesrigshi-ar-unda>

მოკიდებულება მოჰყვა ადამიანის უფლებების კომიტეტისა და რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს თავმჯდომარის მხრიდან.

რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მიერ 2015 წელს მომზადებულ „საქართველოს სახელმწიფოს რელიგიური პოლიტიკის განვითარების სტრატეგიის“ დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ „საქართველოში არ არსებობს სპეციალური კანონი „რელიგიის შესახებ“, რის გამოც ქართული კანონმდებლობა მოკლებულია ზოგადი ხასიათის სამართლებრივი ნორმების არსებობას [...] აუცილებელია შეიქმნას სპეციალური კანონი „რელიგიის შესახებ“, რომელიც გააერთიანებს ორ ძირითად ნაწილს – 1. ადამიანის რელიგიური უფლებებისა და 2. რელიგიური გაერთიანებების საქმიანობის სამართლებრივ რეგულირებებს, განმარტავს ყველა ზოგად სამართლებრივ კატეგორიას (მათ შორის, „რელიგიური გაერთიანების“ ცნებას), განსაზღვრავს ზოგად სამართლებრივ რეგულაციებს, მათ შორის, რელიგიურ გაერთიანებათა რეგისტრაციის წესს, სამართლებრივ სტატუსებს, უფლება-მოვალეობებს, საქმიანობის წესს, ქონებრივ და ფინანსურ საკითხებს, რელიგიისა და განათლების საკითხებს, რელიგიური წარმომადგენლობის („კაპელანის“) და სხვა საკითხებს“.¹⁰⁸

სააგენტოს თავმჯდომარემ – ზაზა ვაშაყმაძემ მედიასთან განაცხადა, რომ საპარლამენტო სამუშაო ჯგუფის შექმნამდე, იგი შეხვდა რელიგიურ გაერთიანებებს, გაიარა მათთან კონსულტაცია, და კანონის ინიცირების სურვილი სწორედ რელიგიურმა გაერთიანებებმა გამოთქვეს¹⁰⁹ (გასათვალისწინებელია, რომ ცალკე კანონის, ან არსებულ საკანონმდებლო ნორმებში რეგულაციების შეტანას მხარი დაუჭირეს მხოლოდ იმ რელიგიურმა ორგანიზაციებმა, რომლებიც სახელმწიფო დაფინანსებას იღებენ). ზაზა ვაშაყმაძემ სამუშაო სხდომაზე ასევე აღნიშნა, რომ კანონის მომხრე რელიგიური ორგანიზაციების მრევლი პროცენტულად აღემატება მოწინააღმდეგე მოქალაქეთა რაოდენობას, შესაბამისად მომხრეები მოსახლეობის უმრავლესობას წარმოადგენენ.

საგულისხმოა, რომ რელიგიური ორგანიზაციების რეგისტრაციის ამჟამად მოქმედი წესები მისაღებია რელიგიური გაერთიანებების აბსოლუტური უმრავლეს-

108 „საქართველოს სახელმწიფოს რელიგიური პოლიტიკის განვითარების სტრატეგია“, 2015 წ, ხელმისაწვდომია სსიპ რელიგიის საქმეთა სახელმწიფო სააგენტოს ვებგვერდზე <https://bit.ly/333xnqQ>

109 Georgia: Who needs a Religion Law? By Mariam Gvartadze and Eka Chitanava, Tolerance and Diversity Institute, 15.08.2019 http://www.forum18.org/archive.php?article_id=2501

სობისათვის. მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით, რელიგიურ გაერთიანებებს, სურვილისამებრ, შესაძლებლობა აქვთ დარეგისტრირდნენ საჯარო სამართლის იურიდიული პირის, ან კერძო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსით, ან საერთოდაც რეგისტრაციის გარეშე იარსებონ. რეგისტრაციის არსებული წესების შეცვლა და დამატებითი კრიტერიუმების დადგენა წარმოშობს რისკს იმისა, რომ სახელმწიფო არამართლზომიერად ჩაერიოს ამა თუ იმ რელიგიური გაერთიანების საქმიანობაში და შეუზღუდოს მას თავისუფლად ფუნქციონირების შესაძლებლობა.

2.3. დისკრიმინაციული ინიციატივა სასულიერო პირების მიმართ

2019 წელს დღის წესრიგში დადგა არადომინანტური რელიგიური გაერთიანებების სასულიერო პირებისათვის სამხედრო სავალდებულო სამსახურის გადავადების უფლების შეზღუდვის საკითხი.

2019 წლის 12 მარტს საქართველოს პარლამენტის თავდაცვისა და უშიშროების კომიტეტის თავმჯდომარემ, ირაკლი სესიაშვილმა, პარლამენტს წარუდგინა საკანონმდებლო ინიციატივა სავალდებულო სამხედრო სამსახურის შესახებ საქართველოს კანონში იმ ნორმის გაუქმების შესახებ, რომელიც სასულიერო პირებს სავალდებულო სამხედრო სამსახურის გავლის გადავადების უფლებას ანიჭებს. ეს უფლება საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სასულიერო პირებს სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის გაფორმებული კონსტიტუციური შეთანხმებითაც აქვთ მინიჭებული. კონსტიტუციური შეთანხმების მე-4 მუხლის თანახმად, „სასულიერო პირი თავისუფლდება სამხედრო ვალდებულებისაგან“. ამავე დოკუმენტის მიხედვით, სასულიერო პირი განიმარტება, როგორც მართლმადიდებელ ეკლესიაში კანონიკური წესით ხელდასხმული (ნაკურთხი) პიროვნება (მონაზონი, დიაკონი, მღვდელი, ეპისკოპოსი). საკანონმდებლო ინიციატივის ავტორები განიხილავდნენ ასევე სასულიერო პირის დეფინიციის საკითხსაც.

„სამხედრო ვალდებულებისა და სამხედრო სამსახურის შესახებ“ საქართველოს კანონის 30-ე მუხლის თანახმად, სამხედრო სამსახურში გაწვევის გადავადება ვრცელი ჩამონათვალიდან შეეხება იმ პირსაც, რომელიც არის მღვდელთ-

მსახური ან სწავლობს სასულიერო სასწავლებელში. შესაბამისად, სამხედრო სამსახურის შესახებ კანონში ნორმის გაუქმება, ამ უფლებას შეუზღუდავს ყველა რელიგიური გაერთიანების სასულიერო პირს მართლმადიდებელი ეკლესიის გარდა, რომელთაც ეს უფლება კონსტიტუციური შეთანხმებითაც აქვთ მინიჭებული. აღნიშნული ინიციატივა კომიტეტის თავმჯდომარემ ფართო საზოგადოებრივ ჯგუფებთან სათანადო კონსულტაციის ჩატარების გარეშე მოამზადა.

პარლამენტის თავდაცვისა და უშიშროების კომიტეტის ინიციატივა უარყოფითად შეაფასეს რელიგიურ გაერთიანებათა დიდმა უმრავლესობამ და არასამთავრობო ორგანიზაციებმა¹¹⁰.

საჯარო განცხადებებში, ირაკლი სესიაშვილი ინიციატივის ერთ-ერთ საბაზად „ბიბლიური თავისუფლების“ საქმიანობას ასახელებდა. ორგანიზაცია 2017 წელს შეიქმნა და სასულიერო პირის სტატუსით, 15 000-მდე ადამიანს გადაუვადდა სამხედრო სავალდებულო სამსახურში განწვევა. თუმცა, ექსპერტებისა და რელიგიურ გაერთიანებათა მოსაზრებით, „ბიბლიური თავისუფლების“ შესახებ არგუმენტს სახელმწიფო სასულიერო პირის ცნების განსაზღვრის მიზნით, საბოლოოდ, რელიგიის შესახებ სპეციალური კანონის მხარდაჭერის მოპოვებისთვის იყენებდა¹¹¹.

საბოლოოდ, 2019 წლის 5 აპრილს სესიაშვილმა პარლამენტს საკონონმდებლო ინიციატივის განხილვის გადადება შესთავაზა. მისი თქმით, საზოგადოებაში აზრთა სხვადასხვაობის გამო, „საკითხი დამატებით შესწავლას საჭიროებდა“.

2.4. „რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფისათვის“ პასუხისმგებლობის ინიციატივები

ბოლო წლების განმავლობაში საქართველო არაერთხელ დადგა სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის საფრთხის წინაშე. მათ შორის, არაერთი ინიციატივა უკავშირდება ისეთი სახითათო და ბუნდოვანი კანონმდებლობის მიღებას, როგორებიცაა „მკრეხელობისა“ და „რელიგიური გრძნობების შე-

110 NGO-ები: არამართლმადიდებელი სასულიერო პირებისთვის ჯარის გადავადების გაუქმება დისკრიმინაციაა, ტაბულა, 2019, <https://bit.ly/36GOIqN>

111 Georgia: Who needs a Religion Law? By Mariam Gvartadze and Eka Chitanava, Tolerance and Diversity Institute, 15.08.2019, http://www.forum18.org/archive.php?article_id=2501

ურაცხყოფის“ დასჯადობა. ამ ინიციატივების ავტორები არიან საქართველოს მთავრობა და პარლამენტის წევრები. საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქო აქტიურად ითხოვს „რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფის“ კრიმინალიზებას¹¹². სახალხო დამცველთან არსებული რელიგიათა საბჭოს წევრი რელიგიური გაერთიანებები და ადამიანის უფლებების საკითხებზე მომუშავე ორგანიზაციები კი ყოველთვის უპირისპირდებიან გამოხატვის თავისუფლების შეზღუდვის მცდელობებს და საუბრობენ იმ რისკებზე, რაც მსგავს კანონმდებლობას ახლავს თან.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს კონსტიტუციითა და კანონმდებლობით მაღალი სტანდარტითაა დაცულია გამოხატვის თავისუფლება, ბოლო წლებში „რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფის“ საბაბით ძალადობისა და აგრესიის არაერთი შემთხვევა მოხდა.¹¹³ მართლმადიდებელი ეკლესიის სასულიერო პირები და საზოგადოების აგრესიულად განწყობილი ჯგუფები უპირისპირდებიან სიტყვისა და აზრის თავისუფლებას, მათ შორის მედიასა და ხელოვნებაში. მაგალითად:

2015 წელს მხატვარი ლია უკლება მასშტაბური კრიტიკის, მექარისა და აგრესიის მსხვერპლი გახდა, რადგან მან ღვთისმშობელი სათამაშო პისტოლეტით ხელში დახატა¹¹⁴;

2016 წელს გადაცემის „საუბარი რელიგიაზე“ ავტორსა და წამყვანს ლევან სუთიძეს და მის თანმხლებ ადამიანებს სამი პირი დაესხა თავს¹¹⁵ და ფიზიკური და სიტყ-

---

112 საქართველოს საპატრიარქო არაერთხელ გამოვიდა რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფისათვის პასუხისმგებლობის დანების მოთხოვნით. მაგალითად:

საპატრიარქოს გამომხატველია ლია უკლებას ნახატზე, 01.11.2015, ხელმისაწვდომია: <https://netgazeti.ge/news/72772/>

დეკანოზი მიქაელ ბოტკოველი: „საპატრიარქო რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფის დასჯადობის იდეას მხარს უჭერს, რადგან ძალიან მწარე გაკვეთილები მივიღეთ“, 25.04. 2018, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2Ta4B43>

საპატრიარქო: „სახელმწიფომ დროულად უზრუნველყოს რელიგიური გრძნობების სათანადოდ დაცვა“, 20.03. 2018, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2yFxFVf>

113 ამავე თემაზე შეგიძლიათ იხილოთ Forum 18-ის სტატია. ხელმისაწვდომია ინგლისურად: http://www.forum18.org/archive.php?article_id=2152

114 პატრიარქი ილია II ლია უკლებას ნახატზე: მიკვირს, როგორ დაუშვეს ასეთი მკრეხელობა, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2YKoiV1>

115 ტაბულას ჟურნალისტებს კოტე აფხაზის ქუჩაზე, რესტორან ჭაშნაგირში თავს დაესხნენ. ხელმისაწვდომია <https://bit.ly/2MlaX9t>

ვიერი შეურაცხყოფა მიაყენეს. თავდამსხმელები ამბობდნენ, რომ ჟურნალისტები შეურაცხყოფას აყენებენ საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას;

2019 წლის მარტში ექსტრემისტული ჯგუფის „ქართული მარშის“ წევრები თავს დაესხნენ ტელეკომპანია რუსთავი 2-ის ჟურნალისტს, გიორგი გაბუნიას. გაბუნიამ პირდაპირ ეთერში იესო ქრისტეს შესახებ ისაუბრა, რამაც საზოგადოების ნაწილის კრიტიკა გამოიწვია¹¹⁶.

საკანონმდებლო ინიციატივები

2013 წელი

2013 წლის ნოემბერში საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ ინიცირებული ცვლილებებით, ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსს უნდა დამატებოდა მუხლი, რომელიც შეეხებოდა რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფისათვის პასუხისმგებლობის დაწესებას. ინიცირებული კანონპროექტი ითვალისწინებდა ადმინისტრაციული წესით პასუხისმგებლობას რელიგიური სიწმინდეების, რელიგიური ორგანიზაციის, ღვთისმსახურის ან მორწმუნის მიმართ სიძულვილის სატაროდ გამოხატვა ან/და სხვაგვარი დამამცირებელი ქმედება, რაც მიზნად ისახავს მორწმუნეთა რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფას. ინიციატივა კრიტიკულად შეაფასეს სამოქალაქო საზოგადოების წარმომადგენლებმა¹¹⁷ და სახალხო დამცველთან არსებული რელიგიათა საბჭოს წევრმა რელიგიურმა ორგანიზაციებმა¹¹⁸. საზოგადოებრივი კრიტიკისა და უარყოფითი გამოხმაურების შემდეგ, პარლამენტში პროექტის განხილვა არ გაგრძელებულა.

116 „ე.წ ქართული მარშის წევრები გაბუნიას ხუმრობის გამო რუსთავი 2-ის ეზოში არ უშვებენ“, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2QSpC3r>; ქართული მარშის წევრებმა გიორგი გაბუნიას მანქანას ალყა შემოარტყეს და შეურაცხყოფა მიაყენეს ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2M4cZ4i>

117 არასამთავრობო ორგანიზაციების განცხადება, პარლამენტს მოუწოდებენ, არ მიიღოს კანონი, რომელიც მორწმუნეთა რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფას ეხება, 02.11.2013. ხელმისაწვდომია: <https://netgazeti.ge/opinion/26852/>

118 სახალხო დამცველთან არსებული რელიგიათა საბჭოს განცხადება, რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფისა და სიძულვილის გამოხატვის შესახებ საკანონმდებლო ინიციატივასთან დაკავშირებით, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2NpsGSO>

2015-2016 წლები

საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსში ცვლილებების შესატანად 2015 წლის 2 დეკემბერს საქართველოს პარლამენტის წევრმა მმართველი პარტიიდან (ქართული ოცნება) იოსებ ჯაჭვლიანმა კანონპროექტი პარლამენტში დაარეგისტრირა, რომელიც ითვალისწინებდა რელიგიური ორგანიზაციის, ღვთისმსახურის, მორწმუნის მიმართ საჯაროდ შეურაცხყოფისთვის ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობას პირველ ჯერზე 300, ხოლო განმეორებით 600 ლარის ოდენობით. კანონპროექტის ავტორი იყო დემოგრაფიული განვითარების ფონდის დირექტორი, ზვიად ტომარაძე.

2016 წლის 2 თებერვალს ადამიანის უფლებათა დაცვისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის კომიტეტმა პირველი მოსმენით მხარი დაუჭირა კანონპროექტს „საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსში“ ცვლილებების შეტანის შესახებ. პროექტის განმარტებით ბარათში აღნიშნულია: „რამდენიმე წელია, სიტყვისა და გამოხატვის თავისუფლების საბაბით პერიოდულად ხდება ფარული თუ პირდაპირი შეურაცხყოფა როგორც საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის, ასევე, ქვეყანაში არსებული სხვადასხვა ტრადიციული რელიგიის მიმართ. გაურკვეველი ჯგუფები და პიროვნებები მიზანმიმართულად ახორციელებენ რელიგიური სინამდვილის, ნაგებობების და სიმბოლოების შეურაცხყოფას. სოციალურ ქსელში შექმნილია რამდენიმე ათეული გვერდი, რომელთა პირდაპირი დანიშნულებაა ღვთის გმობა, მართლმადიდებლური ეკლესიის, მისი წინამძღოლისა და იერარქების შეურაცხყოფა“.

ადამიანის უფლებებზე მომუშავე არასამთავრობო ორგანიზაციებმა კრიტიკულად შეათასეს აღნიშნული კანონპროექტი და პარლამენტს მიმართეს განცხადებით, საკანონმდებლო ინიციატივისთვის მხარი არცერთი ფორმით არ დაეჭირათ.

2016 წლის 10 თებერვალს კანონპროექტის ინიციატორმა პარლამენტს მიმართა კანონპროექტის გამოთხოვის თაობაზე, არგუმენტით, რომ საკითხის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, აუცილებელია დამატებითი კონსულტაციების გამართვა კანონის პროექტის შემდგომი დახვეწისთვის, რაც გარკვეულ დროს საჭიროებდა.

2018 წელი

2018 წლის 26 მარტს, პოლიტიკური პარტია „საქართველოს პატრიოტთა ალიანსის“ წევრმა ემზარ კვიციანმა პარლამენტს წარუდგინა საკანონმდებლო ინიციატივა, რომელიც რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფისთვის სისხლის სამართლის წესით დასჯას ითვალისწინებდა. კანონპროექტი ამჟერადაც, „საქართველოს დემოგრაფიული საზოგადოება XXI“-ის დირექტორის ზვიად ტომარაძის მომზადებული იყო.

დარეგისტრირებული კანონპროექტის თანახმად, სისხლის სამართლის კოდექსს უნდა დამატებოდა 155¹-ე მუხლი, რომლის თანახმადაც დასჯადი უნდა გამხდარიყო „რელიგიური სინმინდებების, რელიგიური ორგანიზაციის, ღვთისმსახურის და მორწმუნის მიმართ სიძულვილის საჭაროდ გამოხატვა ან/და ისეთი მასალის გამოქვეყნება ან ჩვენება, რაც მიზნად ისახავს მორწმუნეთა გრძნობების შეურაცხყოფას“, ამასთან დასჯადი უნდა ყოფილიყო: „რელიგიური შენობების და სხვა რელიგიური სინმინდებების წაბილწვა, მასზე ნებისმიერი წარწერის გაკეთება ან დაზიანება“. აღნიშნული ქმედებების ჩადენის შემთხვევაში სასჯელის სახეობად განისაზღვრა ჯარიმა და თავისუფლების აღკვეთა.

კანონპროექტის განმარტებით ბარათში მითითებულია, რომ მისი მიღება განპირობებულია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის, ასევე ქვეყანაში არსებული სხვადასხვა ტრადიციული რელიგიის მიმართ ბოლო დროს გახშირებული ფარული თუ პირდაპირი შეურაცხყოფით. პარლამენტის ადამიანის უფლებათა დაცვისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის კომიტეტის განხილვაზე, ემზარ კვიციანმა განაცხადა, რომ ბოლო დროს Facebook-ზე საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს ხშირად შეურაცხყოფენ. „შეურაცხყოფა ზოგადად ცუდი რამაა, მით უმეტეს რელიგიაზე. ამიტომ გთხოვთ, მხარი დაგვიჭიროთ“.

საკანონმდებლო ინიციატივა კრიტიკულად შეაფასეს ადამიანის უფლებებზე მომუშავე არასამთავრობო ორგანიზაციებმა¹¹⁹ და სახალხო დამცველთან არსებული რელიგიათა საბჭოს წევრმა რელიგიურმა ორგანიზაციებმა¹²⁰. მათ პარლამენტს მოუწოდეს არ დაეშვათ რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფისთვის სანქციების დანესება.

119 არასამთავრობო ორგანიზაციების განცხადება, 25.04.2018, ხელმისაწვდომია: <http://tdi.ge/ge/statement/ara-pobias-religiuri-grznobebis-sheuracxqopisatvis-dasjis-shesaxeb-iniciativis-taobaze>

120 სახალხო დამცველთან არსებული რელიგიათა საბჭოს განცხადება, 26.04.2018, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2QRkrkt>

რელიგიათა საბჭოს განცხადებაში, რომელსაც ხელს 19 რელიგიური გაერთიანება აწერს, ნათქვამია: „მიგვაჩნია, რომ რელიგიური შეუწყნარებლობის გამოხატვასა და შეურაცხყოფას რელიგიურმა გაერთიანებებმა უნდა დაუპირისპიროთ სიტყვიერი შეგონება, საგანმანათლებლო საქმიანობა და სამოქდლო მმრუნველობა. რეპრესიული გზებით ამ პრობლემის გადაჭრის მცდელობა კიდევ უფრო მასშტაბურს გახდის აგრესიისა და შეუწყნარებლობის პრობლემას“.

ადამიანის უფლებათა დაცვისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის კომიტეტი რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფის შესახებ ემზარ კვიციანის საკანონმდებლო ინიციატივას დადებითად შეხვდა, მაგრამ, კომიტეტის წევრების თქმით, კანონპროექტი დახვეწას საჭიროებდა და ამისთვის საჭირო იყო სამუშაო ჯგუფის შექმნა¹²¹. კომიტეტზე პირველი მოსმენით კანონპროექტის მხარდაჭერა გადიდო.

---

121 კომიტეტი ემზარ კვიციანს ინიციატივის დასახვეწად სამუშაო ჯგუფის შექმნას სთავაზობს, 24.04.2018, ხელმისაწვდომია: <https://bit.ly/2tjIKOO>

თავი III. უთანასწორობა საქართველოს კანონმდებლობაში და საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები

კონსტიტუციით უფლებათა დაცულობის მაღალი სტანდარტის მიუხედავად, რამდენიმე საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე აქტი, რომლებიც უნდა შესაბამებოდნენ საქართველოს კონსტიტუციას, გაუმართლებლად ზღუდავს უმცირესობათა უფლებებს და აყენებს მათ უთანასწორო მდგომარეობაში. კანონმდებლობაში უთანასწორობა გვხვდება რელიგიური გაერთიანებების მიერ ქონების შეძენის, საგადასახადო რეგულირებისა და საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივ ანაზღაურებასთან დაკავშირებით¹²². სახელმწიფოს წლების განმავლობაში არ მიუღია არანაირი ზომა აღმოფხვრა კანონმდებლობაში არსებული დისკრიმინაცია და თანაბარი უფლებები მიენიჭებინა ყველა რელიგიური გაერთიანებისთვის.

2018 წლის 3 ივლისს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ ორი პრეცედენტული გადაწყვეტილება მიიღო და რელიგიური გაერთიანებების სარჩელები დააკმაყოფილა¹²³. მოსარჩელების პოზიციით, საქართველოს საგადასახადო კოდექსისა და სახელმწიფო ქონების შესახებ კანონის ნორმები არღვევდა კონსტიტუციის მე-14 მუხლს (თანასწორობის უფლება)¹²⁴ და რელიგიური გაერთიანებებისთვის დისკრიმინაციულ გარემოს ქმნიდა.¹²⁵

რელიგიური გაერთიანებები მრავალი წელია ითხოვენ საქართველოს კანონმდებლობაში არსებული უთანასწორობის აღმოფხვრასა და დისკრიმინაციული გარემოს შეცვლას, რაც სისტემატურად აისახებოდა საქართველოს სახალხო დამცველის,

122 საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მიყენებული ზიანის ნაწილობრივ ანაზღაურებასთან დაკავშირებით იხილეთ თავი, 1.6. რელიგიური ორგანიზაციების სახელმწიფო დაფინანსების პოლიტიკა და პრაქტიკა.

123 საკონსტიტუციო სასამართლომ რელიგიური გაერთიანებების ორი სარჩელი დააკმაყოფილა. ხელმისაწვდომია <http://tdi.ge/ge/news/600-sakonstitucio-sasamartlom-religiuri-gaertianebebis-ori-sarcheli-daakmaqopila>

124 საქართველოს კონსტიტუცია, ამჟამინდელი რედაქციის მე-11 მუხლი – თანასწორობის უფლება.

125 ორივე შემთხვევაში, მოსარჩელეთა ინტერესებს ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი (TDI) და თბილისის თავისუფალი უნივერსიტეტის საკონსტიტუციო სამართლის კლინიკა წარმოადგენდნენ.

საერთაშორისო და ადგილობრივი ორგანიზაციების ანგარიშებში. შესაბამისად, საკონსტიტუციო სასამართლოს ორივე გადაწყვეტილება რელიგიური გაერთიანებების თანასწორუფლებიანობის დასაცავად გადადგმული უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯია.

2015 წლის ოქტომბერში რვა რელიგიურმა გაერთიანებამ¹²⁶ საკონსტიტუციო სასამართლოს სარჩელით¹²⁷ მიმართა¹²⁸. სასამართლომ დისკრიმინაციულად მიიჩნია და არაკონსტიტუციურად ცნო¹²⁹ საქართველოს საგადასახადო კოდექსის ის ნორმა, რომელიც ჩათვლის უფლების გარეშე დამატებული ღირებულების გადასახადისგან ათავისუფლებდა მხოლოდ მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქოს დაკვეთით ტაძრებისა და ეკლესიების მშენებლობას, რესტავრაციასა და მოხატვას (168-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტი). სადავო ნორმა უპირატეს მდგომარეობაში აყენებდა საქართველოს საპატრიარქოს და უქმნიდა მომსახურების უფრო ხელსაყრელი პირობებით შეძენის შესაძლებლობას.

2016 წლის ივლისში ხუთმა რელიგიურმა გაერთიანებამ¹³⁰ კიდევ ერთი სარჩელით მიმართა საკონსტიტუციო სასამართლოს¹³¹. რელიგიური გაერთიანებები დავობდნენ „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის იმ ნორმაზე, რომელიც სახელმწიფო ქონების უსასყიდლოდ გადაცემის შესაძლებლობას მხოლოდ მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის აწესებდა და გამორიცხავდა იგივე შესაძლებლობას სხვა რელიგიური გაერთიანებებისათვის. საკონსტიტუციო სასამართლომ აღნიშნული ნორმა დისკრიმინაციულად მიიჩნია და ცნო არაკონსტიტუციურად.

126 სსიპ „საქართველოს ევანგელურ-ბაპტისტური ეკლესია“, ააიპ „საქართველოს სიცოცხლის სიტყვის ეკლესია“, სსიპ „ქრისტეს ეკლესია“, სსიპ „საქართველოს სახარების რწმენის ეკლესია“, ააიპ „მეშვიდე დღის ქრისტიან-ადვენტისტთა ეკლესიის ტრანსკავკასიური იუნიონი“, სსიპ „ლათინ კათოლიკეთა კავკასიის სამოციქულო ადმინისტრაცია“, ააიპ „ქართველ მუსლიმთა კავშირი“, სსიპ „წმინდა სამების ეკლესია“ საქართველოს პარლამენტის წინააღმდეგ.

127 კონსტიტუციური სარჩელი N671, 9 ოქტომბერი, 2015, ხელმისაწვდომია <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=2150>

128 „რვა რელიგიური გაერთიანების კონსტიტუციურ სარჩელზე სასამართლო იმსჯელებს“, ხელმისაწვდომია: <http://tdi.ge/ge/news/395-rva-religiuri-gaertianebis-konstituciur-sarchelze-sasamartlo-imsjelebs>

129 იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება N1/2/671, 3 ივლისი 2018, ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=924>

130 სსიპ „საქართველოს ევანგელურ-ბაპტისტური ეკლესია“; სსიპ „საქართველოს ევანგელურ-ლუთერული ეკლესია“; სსიპ „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა უმაღლესი სასულიერო სამმართველო“; სსიპ „დახსნილ ქრისტიანთა საღვთო ეკლესია საქართველოში“; სსიპ „საქართველოს სახარების რწმენის ეკლესია“.

131 კონსტიტუციური სარჩელი N811, 21 ივლისი, 2016, ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=2155>

მოპასუხე მხარის – საქართველოს პარლამენტის განმარტებით, სადავო ნორმების არსებობის ლეგიტიმურ მიზანს წარმოადგენდა სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის არსებული განსაკუთრებული ურთიერთობის ხელშეწყობა, კერძოდ, სახელმწიფოს ისტორიაში საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული როლის აღიარება.

თუმცა, საკონსტიტუციო სასამართლომ გადაწყვეტილებაში აღნიშნა: „ეკლესიის განსაკუთრებული როლის აღიარება დაკავშირებულია მის ისტორიულ ღვაწლთან და არ ემსახურება მართლმადიდებელი ქრისტიანული რელიგიისთვის პრივილეგირებული სამართლებრივი მდგომარეობის შექმნას ანმყოში. განუვლი ისტორიული ღვაწლი არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც პრივილეგიის ლეგიტიმურობის წყარო. დიფერენცირება და ეკლესიისთვის სამართლებრივად უპირატესი მდგომარეობის შექმნა არ არის და არ შეიძლება იყოს კონსტიტუციის მიზანი.¹³² [...] ეკლესიისთვის გარკვეული უფლების მინიჭება არ გულისხმობს იმავე უფლებით სხვა რელიგიური ორგანიზაციების მიერ სარგებლობის ხელშეშლას“.¹³³

ორივე სარჩელთან დაკავშირებით, საკონსტიტუციო სასამართლომ მიუთითა, რომ დისკრიმინაციის აღმოფხვრა შესაძლებელია როგორც განხილული პრივილეგიის სრული გაუქმებით, ისე მისი არსებითად თანასწორ პირებზე ერთნაირად გავრცელებით.

საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებების შემდგომ, საქართველოს პარლამენტს ჰქონდა გონივრული ვადა, ექვსი თვე (2018 წლის 31 დეკემბრის ჩათვლით), რათა საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებების შესაბამისად შეეცვალა სახელმწიფო ქონების კანონისა და საგადასახადო კოდექსის სადავო ნორმების შინაარსი და მათი მოქმედება თანაბრად გაეგრცვლებინა ყველა რელიგიურ ორგანიზაციაზე. მიუხედავად ამისა, პარლამენტმა არ მიიღო ზომები საკანონმდებლო ცვლილებების განსახორციელებლად და არ გამოავლინა ნება რელიგიური გაერთიანებების თანასწორუფლებიანობის უზრუნველსაყოფად. ამდენად, არაკონსტიტუციურად ცნობილი ნორმები 2018 წლის 31 დეკემბრიდან ძალადაკარგულად გამოცხადდა.

132 იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება N1/2/671, 3 ივლისი 2018, პარ. 34-35.

133 იხ. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილება N1/1/811, 3 ივლისი 2018, პარ. 23.

3.1. სახელმწიფო ქონების შიძენის დისკრიმინაციული კანონმდებლობა

საქართველოს კანონმდებლობაში არსებულ ერთ-ერთ პრობლემას, რომელიც მართლმადიდებელი ეკლესიისგან განსხვავებულ პირობებს უწესებს სხვა რელიგიურ გაერთიანებებს, „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის ნორმებში ვხვდებით. კერძოდ, რელიგიური გაერთიანებები, გარდა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა, მოკლებული არიან შესაძლებლობას, პირდაპირი მიყიდვის წესით შეიძინონ სახელმწიფო ქონება ან მიიღონ ის უსასყიდლოდ.

მაგალითად, 2013 წელს სსიპ ევანგელურ-პროტესტანტულმა ეკლესიამ სცადა გორში, მის მფლობელობაში არსებული საკულტო ნაგებობის შემოღობვა, რათა იგი დაზიანებისგან დაეცვა. მაგრამ რადგან უძრავი ქონება მისი საკუთრება არ იყო, მას სახელმწიფომ შემოღობვის უფლება არ მისცა. ევანგელურ-პროტესტანტული ეკლესიის წარმომადგენლებმა საქართველოს სახალხო დამცველის აპარატს მიმართეს, თუმცა როგორც ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრომ სახალხო დამცველს აცნობა, „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, სახელმწიფო ქონების შეძენა საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს არ შეუძლია¹³⁴.

კანონის დისკრიმინაციული ჩანაწერი სამართლებრივ საფუძველს აცლის საჯარო სამართლის იურიდიული პირის ფორმით რეგისტრირებული რელიგიური გაერთიანებების მოთხოვნას, საკუთრების უფლებით დაარეგისტრირონ სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ქონება. სწორედ ამიტომ სახელმწიფოს მიერ დამკვიდრებულ პოლიტიკად ჩამოყალიბდა საკულტო ნაგებობების და სხვა ქონების არადომინანტი რელიგიური გაერთიანებებისთვის სარგებლობის უფლებით გადაცემა. ასეთ დროს გადაცემული ქონების მესაკუთრედ სახელმწიფო რჩება.

სახელმწიფო ქონების მართვა, განკარგვა და სარგებლობაში გადაცემა რეგულირდება საქართველოს კანონით „სახელმწიფო ქონების შესახებ“. კანონი, მართლმადიდებელი ეკლესიის გარდა, საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსის მქონე სხვა რელიგიური გაერთიანებებისთვის არ ითვალისწინებს სა-

134 საქართველოს სახალხო დამცველის 2013 წლის ანგარიში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ, გვ. 313.

ხელმწიფოს საკუთრებაში არსებული ქონების პირდაპირი წესით მიყიდვას, ქონების გაცვლას ან უსასყიდლოდ მიღებას.

ვის შეუძლია არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების სახელმწიფო ქონების შეძენა?

„სახელმწიფო ქონების შესახებ“ კანონის¹³⁵ თანახმად, სახელმწიფო ქონების შეძენა შეუძლია კერძო სამართლის იურიდიულ პირს ან პირთა გაერთიანებას. კანონი არაფერს ამბობს საჯარო სამართლის იურიდიულ პირებზე. გამონაკლისია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია, რომელსაც მთავრობის გადაწყვეტილებით, შეუძლია პირდაპირი მიყიდვის წესით, სახელმწიფო ქონების შეძენა. შესაბამისად, კანონი დაბრკოლებას უქმნის საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსის მქონე სხვა რელიგიური ორგანიზაციებს, შეიძინონ სახელმწიფო ქონება.

ვის შეუძლია სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების სახელმწიფო ქონების შეძენა?

სახელმწიფო ქონების შესახებ კანონი¹³⁶ განსაზღვრავს იმ პირთა წრეს, რომელთაც შეუძლიათ სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის პრივატიზება. დადგენილია პრივატიზების ორი სახე – *სასყიდლიანი და უსასყიდლო*.

სასყიდლით პრივატიზების დროს ქონების შემძენი შეიძლება იყოს საქართველოს მოქალაქე ან საქართველოში რეგისტრირებული კერძო სამართლის იურიდიული პირი. საჯარო სამართლის იურიდიულ პირებს, მათ შორის, რელიგიურ გაერთიანებებს კი ეს უფლება ეზღუდებათ.

უსასყიდლოდ პრივატიზაციის დროს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ნაკვეთის მიღება გამონაკლისის სახით შეუძლია მხოლოდ საქართველოს სამო-

---

135 მე-3 მუხლის პირველი პუნქტი.

136 მე-3 მუხლის მე-2 პუნქტი.

ციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას. ამ შემთხვევაში როგორც საჯარო სამართლის, ისე კერძო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსით რეგისტრირებული სხვა რელიგიურ გაერთიანებები იგივე უფლებით ვერ სარგებლობენ.

ვის შეუძლია ქონების გაცვლა?

სახელმწიფო ქონების გაცვლის გზით (ტოლფასი ქონების სახელმწიფო საკუთრებაში გადაცემის სანაცვლოდ) გასხვისების დროს ქონების შემძენთა წრე, ასევე შეზღუდულია. „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ კანონის¹³⁷ თანახმად, ქონება საქართველოს მთავრობის თანხმობით, შეიძლება გადაეცეთ *ფიზიკურ პირებს, კერძო სამართლის იურიდიულ პირებს, საქართველოს ეროვნულ ბანკსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას*. აღნიშნულ ნორმაშიც დაკონკრეტებულია მართლმადიდებელი ეკლესია, რომელიც შეიძლება სახელმწიფო ქონების გაცვლის გზით გახდეს ქონების მესაკუთრე. ეს ნორმაც საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსის მქონე რელიგიურ გაერთიანებებს უზღუდავს ქონების გაცვლის უფლებას.

არც ერთი ზემოთ მოყვანილი ნორმა საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სახით რეგისტრირებულ რელიგიურ გაერთიანებებს არ უტოვებს შესაძლებლობას საკუთრების უფლებით შეიძინონ სახელმწიფო ქონება. ამიტომ, არადომინანტი რელიგიური გაერთიანებები სახელმწიფო ქონებას ან საერთოდ ვერ იღებენ, ან მხოლოდ სარგებლობის უფლებით, ქონება კვლავ სახელმწიფოს საკუთრებაში რჩება და რელიგიური გაერთიანებები მას თავისუფლად ვერ განკარგავენ. ეს გარემოება პრობლემურია რელიგიური გაერთიანებებისათვის საბჭოთა რეჟიმის მიერ ჩამორთმეული ისტორიული ქონების დაბრუნების თვალსაზრისითაც. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, ამ ქონების მესაკუთრე სახელმწიფო გახდა.

ქონება, რომლის პრივატიზებასაც კანონი კრძალავს

„სახელმწიფო ქონების შესახებ“ კანონის მე-4 მუხლში ჩამოთვლილია სახელმწიფო ქონების ტიპები, რომელთა პრივატიზება აკრძალულია (როგორც სასყიდ-

137 მე-3 მუხლის მე-5 პუნქტი.

ლით, ასევე უსასყიდლოდ). მათ შორისაა რელიგიური და საკულტო ნაგებობები (მოქმედი და უმოქმედო), მათი ნანგრევები, აგრეთვე მიწის ნაკვეთები, რომლებზედაც ისინია განთავსებული¹³⁸.

დღეისათვის რელიგიურ უმცირესობათა ორგანიზაციების დიდი ნაწილი საკუთარ რელიგიურ ქონებას არ ფლობს საკუთრების უფლებით. ისინი ვერც საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული რელიგიური ნაგებობების დაბრუნებას ახერხებენ. ამჟამად სახელმწიფოს ბალანსზე არსებული ისტორიული ქონების საკუთრების უფლებით დაბრუნება მათ ამ ნორმითაც ეზღუდებათ. მართლმადიდებელი ეკლესიის შემთხვევაში კი, კონსტიტუციური შეთანხმების თანახმად, სახელმწიფო ეკლესიის საკუთრებად ცნობს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე არსებულ მართლმადიდებლურ ტაძრებს, მონასტრებს (მოქმედს და არამოქმედს), მათ ნანგრევებს, აგრეთვე მიწის ნაკვეთებს, რომლებზეც ისინია განლაგებული¹³⁹.

მსგავსი ტიპის შეზღუდვებს აწესებს აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კანონი **„აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონების მართვისა და განკარგვის შესახებ“**.¹⁴⁰ კანონი ზღუდავს იმ პირთა წრეს, რომელთაც აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონების შეძენა შეუძლიათ. შინაარსობრივად, სადავო ნორმები „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის მსგავსია და არ ტოვებს რელიგიური უმცირესობების მიერ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონების შეძენის შესაძლებლობას. ამასთან, საქართველოს კანონის მსგავსად, ავტონომიური რესპუბლიკის კანონიც ადგენს საერთო წესიდან გამონაკლისს და მართლმადიდებელ ეკლესიას პრივილეგიებს ანიჭებს.

2019 წლის 12 აგვისტოს ცხრა რელიგიურმა გაერთიანებამ¹⁴¹ საკონსტიტუციო სასამართლოს კვლავ მიმართა. მოსარჩევეები ითხოვენ „სახელმწიფო ქონე-

138 მე-4 მუხლის 1 ნაწილის „მ“ ქვეპუნქტი.

139 სახელმწიფოსა და საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის გაფორმებული კონსტიტუციური შეთანხმების მე-7 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

140 აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონების მართვისა და განკარგვის შესახებ კანონის მე-3 მუხლის მე-3 პუნქტი.

141 სსიპ „საქართველოს სახარების რწმენის ეკლესია“, ააიპ „ქართველ მუსლიმთა კავშირი“, სსიპ „ლათინ კათოლიკეთა კავკასიის სამოციქულო ადმინისტრაცია“, სსიპ „მეშვიდე დღის ქრისტიან-ადვენტისტთა ეკლესიის ტრანსკავკასიური უნიონი“, ააიპ „საქართველოს სიცოცხლის სიტყვის ეკლესია“, სსიპ „საქართველოს ევანგელურ-ლუთერული ეკლესია“, სსიპ „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა უმაღლესი სასულიერო სამმართველო“, სსიპ „საქართველოს ევანგელურ-ბაპტისტური ეკლესია“, სსიპ „სომეხთა სამოციქულო მართლმადიდებელი წმიდა ეკლესიის საქართველოს ეპარქია“.

ბის შესახებ“ საქართველოს კანონის იმ დისკრიმინაციული ნორმების არაკონსტიტუციურად ცნობას, რომლებიც რელიგიურ გაერთიანებებს, გარდა მართლმადიდებელი ეკლესიისა, უზღუდავს სახელმწიფო ქონების შეძენას და გაცვლას (მე-3 მუხლის 1-ლი, მე-2 და მე-5 პუნქტები).¹⁴² მოსარჩელეთა ინტერესებს ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი (TDI) და თბილისის თავისუფალი უნივერსიტეტის სამართლის კლინიკა იცავენ. 2020 წლის იანვრის მდგომარეობით, სასამართლოს საქმეზე წარმოება არ დაუწყია.

საკონსტიტუციო სასამართლო სახელმწიფო ქონების კანონში დისკრიმინაციის შესახებ

„სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონში არსებული დისკრიმინაციული ნორმების არაკონსტიტუციურად ცნობის მოთხოვნით 2016 წლის 21 ივლისს ხუთმა რელიგიურმა გაერთიანებამ¹⁴³, საკონსტიტუციო სასამართლოს სარჩელით მიმართა. მათ ინტერესებს „ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი“ (TDI) და თბილისის თავისუფალი უნივერსიტეტის სამართლის კლინიკა იცავდა.¹⁴⁴

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ 2018 წლის 3 ივლისის გადაწყვეტილებით¹⁴⁵, არაკონსტიტუციურად ცნო „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის ნორმა¹⁴⁶, რომელიც სახელმწიფო ქონების უსასყიდლოდ საკუთრებაში გადაცემის შესაძლებლობას მხოლოდ საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის ითვალისწინებდა.

142 2019 წლის 12 აგვისტოს რეგისტრირებული კონსტიტუციური სარჩელი N 1440.

143 სსიპ „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა უმაღლესი სასულიერო სამმართველო“, სსიპ „საქართველოს ევანგელურ-ბაპტისტური ეკლესია“, სსიპ „საქართველოს სახარების რწმენის ეკლესია“, სსიპ „საქართველოს ევანგელურ-ლუთერული ეკლესია“, სსიპ „დახსნილ ქრისტიანთა საღვთო ეკლესია საქართველოში“;

144 იხ. კონსტიტუციური სარჩელი N811, 21 ივლისი, 2016, ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=2155>

145 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 3 ივლისის გადაწყვეტილება, N1/1/811 ხელმისაწვდომია: <https://constcourt.ge/ka/judicial-acts?legal=1178>

146 „სახელმწიფო ქონების შესახებ“ საქართველოს კანონის 6³ მუხლის პირველი პუნქტის სიტყვების „საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ“ კონსტიტუციურობა.

სასამართლომ აღნიშნა, რომ „გაერთიანებების [მოსარჩელებების] უმთავრესი მიზანი რელიგიური საქმიანობის განხორციელებაა. ხოლო ამ საქმიანობის ფარგლებში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მათ საკუთრებაში არსებული უძრავი თუ მოძრავი ქონება. მაგალითად, საკუთრების უფლების სარგებლობით რელიგიური ორგანიზაციები უზრუნველყოფენ აღმსარებლობისთვის აუცილებელ პირობებს შესაბამისი რელიგიის მიმდევრებისთვის. აქედან გამომდინარე, ყველა რელიგიურ ორგანიზაციას თანაბრად აქვს სახელმწიფოსგან ქონების უსასყიდლოდ მიღებისა და მათი რელიგიური მიზნებისთვის გამოყენების ინტერესი“.

მოპასუხე მხარის – საქართველოს პარლამენტის განმარტებით, ამ პრივილეგიის ლეგიტიმური მიზანია სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის არსებული განსაკუთრებული ურთიერთობის ხელშეწყობა, კერძოდ, სახელმწიფოს ისტორიაში საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული როლის აღიარება. სასამართლომ კი აღნიშნა, რომ: „ეკლესიის განსაკუთრებული როლის აღიარება დაკავშირებულია მის ისტორიულ ღვაწლთან და არ ემსახურება მართლმადიდებელი ქრისტიანული რელიგიისთვის პრივილეგირებული სამართლებრივი მდგომარეობის შექმნას ანმყოში“.

საკონსტიტუციო სასამართლომ ასევე მიუთითა, რომ დისკრიმინაციის აღმოფხვრა შესაძლებელია როგორც განხილული პრივილეგიის სრული გაუქმებით, ისე მისი არსებითად თანასწორ პირებზე (რელიგიურ გაერთიანებებზე) ერთნაირად გავრცელებით. სასამართლომ პარლამენტს მისცა ექვსთვიანი ვადა (2018 წლის 31 დეკემბრის ჩათვლით), რომ შეეცვალა სახელმწიფო ქონების კანონის სადავო ნორმის შინაარსი და მათი მოქმედება თანაბრად გაეგრძელებინა ყველა რელიგიურ ორგანიზაციაზე.

პარლამენტმა არ შეიტანა ცვლილებები სახელმწიფო ქონების კანონში და შესაბამისად, 2018 წლის 31 დეკემბრიდან არაკონსტიტუციურად ცნობილი ნორმის სადავო სიტყვების ნორმატიული შინაარსი ძალადაკარგულად გამოცხადდა. საქართველოს პარლამენტს ჰქონდა შესაძლებლობა, სადავო მუხლი არადისკრიმინაციული შინაარსით შეეცვალა, რომელიც ყველა რელიგიურ გაერთიანებას თანაბრად მისცემდა სახელმწიფო ქონების უსასყიდლოდ საკუთრებაში მიღების უფლებას. პარლამენტმა არც ამ შემთხვევაში გამოხატა ნება, გაეთვალისწინებინა საკონსტიტუციო სასამართლოს დასაბუთება, დაეხვეწა კანონმდებლობა და ის რელიგიის თავისუფლებასა და თანასწორუფლებიანობაზე დაეფუძნებინა.

3.2. საგადასახადო უთანასწორობა

რელიგიური გაერთიანებების მიმართ არსებული დისკრიმინაციული მიდგომის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითი საგადასახადო სამართლის სფეროში არსებული ნორმებია. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი გადასახადისგან, რიგ შემთხვევებში, ათავისუფლებს მხოლოდ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქოს, აყენებს მას პრივილეგირებულ მდგომარეობაში, მაშინ როდესაც მსგავსი შეღავათებით სხვა რელიგიურ ორგანიზაციები ვერ სარგებლობენ. რელიგიური უმცირესობები, სახალხო დამცველი და სხვადასხვა ადგილობრივი და საერთაშორისო ორგანიზაციები ამ პრობლემაზე მრავალი წელია საუბრობენ. **მოგების გადასახადი**

საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 99-ე მუხლის I ნაწილის „დ“ ქვეპუნქტის თანახმად, მოგების გადასახადისგან თავისუფლდება იმ ჯვრების, სანთლების, ხატების, წიგნებისა და კალენდრების რეალიზაციით მიღებული მოგება, რომლებიც საქართველოს საპატრიარქოს მიერ რელიგიური დანიშნულებით გამოიყენება.

აღნიშნული ნორმა ორაზროვანია და რამდენიმე სახის განმარტების შესაძლებლობას ტოვებს. კერძოდ, ის შეიძლება გავიგოთ, როგორც მხოლოდ საქართველოს საპატრიარქოსთვის დაწესებული შეღავათი, რომელიც მხოლოდ მაშინ მოქმედებს, როცა საპატრიარქო თავად ახორციელებს რელიგიური დანიშნულებით გამოყენებული ნივთების რეალიზაციას. ამ ინტერპრეტაციის მიხედვით, მოგების გადასახადისგან გათავისუფლებულია მხოლოდ საპატრიარქო და არა ნებისმიერი პირი, რომელიც საპატრიარქოს მიერ რელიგიური მიზნებით გამოყენებულ ნივთებს ანაზღაურების სანაცვლოდ ასხვისებს. ნორმის განმარტება შეიძლება სხვაგვარადაც: მოგების გადასახადისგან გათავისუფლებულია ნებისმიერი პირის მიერ იმ პროდუქციის რეალიზაციით მიღებული მოგება, რომელსაც საპატრიარქო რელიგიური დანიშნულებით იყენებს. აღნიშნულთან დაკავშირებით საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლომ განმარტა, რომ სადავო ნორმიდან არ იკვეთება, რომ მოგების გადასახადისგან საქართველოს საპატრიარქოს გარდა შეიძლება გათავისუფლებული იყოს სხვა პირი¹⁴⁷.

147 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, საოქმო ჩანაწერი N1/8/671, 2017 წლის 23 მარტი, პუნქტი 9;

დამატებული ღირებულების გადასახადი

საგადასახადო კოდექსის 168-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ვ“ ქვეპუნქტის თანახმად, ჩათვლის უფლების გარეშე დღგ-სგან გათავისუფლებულია საქართველოს საპატრიარქოს მიერ ჯვრის, სანთლის, ხატის, წიგნის, კალენდრისა და სხვა საღვთისმსახურო საგნების მიწოდება, რომლებიც გამოიყენება მხოლოდ რელიგიური მიზნით. აღნიშნული პრივილეგია იძლევა საშუალებას, საპატრიარქოს მიერ მიწოდებული პროდუქცია/მომსახურება ღირდეს საბაზრო ღირებულებაზე ნაკლები, რადგან ის არ არის დაბეგრილი დამატებითი ღირებულების გადასახადით, რაც საბოლოო ფასს ამცირებს.

იმპორტის გადასახადი

საქონლის იმპორტისას, პირს შესაძლოა სახელმწიფომ დააკისროს შემდეგი გადასახადების გადახდა:¹⁴⁸ **იმპორტის გადასახადი** – საქონლის საბაჟო ღირებულების 5%-იანი ან 12%-იანი განაკვეთი, ან ფიქსირებული განაკვეთი; **დამატებული ღირებულების გადასახადი** – საქონლის იმპორტის თანხის 18%; აქციზი – დიფერენცირებული აქციზის განაკვეთით.

საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის დადებული კონსტიტუციური შეთანხმების თანხმად,¹⁴⁹ ეკლესიის მიერ იმპორტირებული გარკვეული ნივთები თავისუფლდება გადასახადებისაგან. მსგავსი ნივთების სხვა რელიგიური ორგანიზაციების მიერ იმპორტირებისას კი მათზე ვრცელდება გადასახადების დარიცხვის ზოგადი პირობები.¹⁵⁰

148 იხილეთ სასაქონლო კოდექსის საძიებო სისტემა ან საქართველო საგადასახადო კოდექსის 197-ე, 169-ე, 188-ე და 188(1) მუხლები.

149 კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-5 პუნქტი: ეკლესიის მიერ წარმოებული საღვთისმსახურო პროდუქცია – მისი დამზადება, შემოტანა, მიწოდება და შემოწირულობა, ასევე არაეკონომიკური მიზნით არსებული ქონება და მიწა გათავისუფლებულია გადასახადებისგან.

150 იმპორტის გადასახადებისგან (იმპორტის გადასახადი, აქციზი, დღგ) გათავისუფლების ზოგადი სამართლებრივი საფუძვლები, რომლებიც განსაზღვრულია საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 168-ე, 194-ე და 199-ე მუხლებით.

შემოსავლების სამსახურის ცნობით¹⁵¹, საქართველოს საპატრიარქო გათავისუფლებულია იმპორტის გადასახადისგან კონსტიტუციური შეთანხმების საფუძველზე. რაც შეეხება სხვა რელიგიურ ორგანიზაციებს, მათზე შესაძლებელია გავრცელდეს იმპორტის გადასახადებისგან გათავისუფლების ზოგადი სამართლებრივი საფუძვლები.

ქონების გადასახადი

საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის დადებული კონსტიტუციური შეთანხმების თანახმად, „ეკლესიის მიერ წარმოებული საღვთისმსახურო პროდუქცია – მისი დამზადება, შემოტანა, მიწოდება და შემოწირულობა, ასევე არაეკონომიკური მიზნით არსებული ქონება და მიწა გათავისუფლებულია გადასახადებისაგან“. კონსტიტუციური შეთანხმების ამ ნორმის საფუძველზე მართლმადიდებელი ეკლესია გათავისუფლებულია ქონების გადასახადისგან.

საგადასახადო კოდექსის მიხედვით, ქონების გადასახადისგან თავისუფლდება ორგანიზაციის საკუთრებაში არსებული ან/და მათზე ლიზინგით გაცემული ქონება, გარდა მიწის ნაკვეთებისა და ეკონომიკური საქმიანობისთვის გამოყენებული ქონებისა. კონსტიტუციური შეთანხმების მე-6 მუხლის მე-5 პუნქტთან¹⁵² ერთობლიობაში, აღნიშნული დანაწესი მართლმადიდებელ ეკლესიას (რომელსაც ყველაზე დიდი რაოდენობისა და ფართობის მიწის ნაკვეთები აქვს საკუთრებაში) ათავისუფლებს მიწაზე ქონების გადასახადისგან. მეორე მხრივ, არც საგადასახადო კოდექსის და არც სხვა რომელიმე ნორმატიული აქტის საფუძველზე, სხვა რელიგიური გაერთიანებები არ თავისუფლდებიან მიწაზე ქონების გადასახადისგან. შესაბამისად, საგადასახადო კოდექსი კონსტიტუციურ შეთანხმებასთან ერთობლიობაში, შეღავათებს მხოლოდ მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის ითვალისწინებს. ამდენად, სახეზეა უთანასწორო მოპყრობა სხვა რელიგიური ორგანიზაციების მიმართ.

151 შემოსავლების სამსახურის წერილი N 21-11/48169, 07/05/2019.

152 კერძოდ: ეკლესიის მიერ წარმოებული საღვთისმსახურო პროდუქცია – მისი დამზადება, შემოტანა, მიწოდება და შემოწირულობა, ასევე არაეკონომიკური მიზნით არსებული ქონება და მიწა გათავისუფლებულია გადასახადებისაგან.

2019 წლის 7 მაისს ცხრა რელიგიურმა გაერთიანებამ¹⁵³ საკონსტიტუციო სასამართლოს საგადასახადო კოდექსის 201-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტის არაკონსტიტუციურად ცნობის მოთხოვნით მიმართა¹⁵⁴. სარჩელი შეეხება სადავო მუხლის იმ ნორმატიულ შინაარსს, რომელიც რელიგიურ ორგანიზაციებს არ ათავისუფლებს მიწის გადასახადისგან არაეკონომიკური საქმიანობისთვის გამოყენების შემთხვევაში, განსხვავებით საქართველოს საპატრიარქოსგან. მოსარჩელეთა ინტერესებს ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი (TDI) და თბილისის თავისუფალი უნივერსიტეტის სამართლის კლინიკა იცავენ. 2020 წლის იანვრის მდგომარეობით, საქმეზე სასამართლოს წარმოება არ დაუწყო.

საკონსტიტუციო სასამართლო საგადასახადო უთანასწორობის შესახებ

2015 წელს რელიგიურმა გაერთიანებებმა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიმართეს¹⁵⁵ საგადასახადო კოდექსის იმ ნორმების არაკონსტიტუციურად ცნობის მოთხოვნით, რომლებიც მათ უთანასწორო მდგომარეობაში აყენებს. რელიგიური ორგანიზაციების ინტერესებს ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი (TDI) და თბილისის თავისუფალი უნივერსიტეტის საკონსტიტუციო სამართლის კლინიკის წარმომადგენლები იცავდნენ.

საკონსტიტუციო სასამართლომ 2017 წლის 23 მარტს არსებითად განსახილველად მიიღო სარჩელის მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც შეეხება საგადასახადო კოდექსის 168-ე მუხლის მეორე ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტის სიტყვების „საქართველოს საპატრიარქოს დაკვეთით“ კონსტიტუციურობას, საქართველოს კონსტიტუციის მე-14 მუხლთან¹⁵⁶ მიმართებით¹⁵⁷. აღნიშნული ნორმის საფუძველზე, ეკლესიებისა და ტაძრების მშენებლობა, რესტავრაცია და მოხატვა გათავისუფ-

153 სსიპ „საქართველოს სახარების რწმენის ეკლესია“, აიპ „ქართველ მუსლიმთა კავშირი“, სსიპ „ლათინ კათოლიკეთა კავკასიის სამოციქულო ადმინისტრაცია“, სსიპ „მეშვიდე დღის ქრისტიან-ადვენტისტთა ეკლესიის ტრანსკავკასიური უნიონი“, აიპ „საქართველოს სიცოცხლის სიტყვის ეკლესია“, სსიპ „საქართველოს ევანგელურ-ლუთერული ეკლესია“, სსიპ „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა უმაღლესი სასულიერო სამმართველო“, სსიპ „საქართველოს ევანგელურ-ბაპტისტური ეკლესია“, სსიპ „სომეხთა სამოციქულო მართლმადიდებელი წმიდა ეკლესიის საქართველოს ეპარქია“.

154 2019 წლის 7 მაისს რეგისტრირებული კონსტიტუციური სარჩელი N 1422.

155 კონსტიტუციური სარჩელი N671.

156 საქართველოს კონსტიტუციის ამჟამინდელი რედაქციის მე-11 მუხლი.

157 იხ. 2017 წლის 23 მარტის საოქმო ჩანაწერი, რეგ. N1/8/671.

ლებულია დამატებული ღირებულების გადასახადისგან, თუ დამკვეთი საპატ-რიარქოა.

სასამართლომ არსებითად განსახილველად არ მიიღო სასარჩელო მოთხოვნის ის ნაწილი, რომელიც ეხებოდა საგადასახადო კოდექსის 99-ე მუხლსა (მოგების გადასახადისგან თავისუფლდება საქართველოს საპატრიარქოს მიერ რელიგიური დანიშნულებით გამოყენებული ნივთების რეალიზაციით მიღებული მოგება) და 168-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ვ“ ქვეპუნქტს (ჩათვლის უფლების გარეშე დღგ-ს გადახდისგან თავისუფლდება საპატრიარქოს მიერ საღვთისმსახურო საგნების მიწოდება). სასამართლომ მიიჩნია, რომ მართალია, სადავო ნორმები ცალკე გამოყოფს საქართველოს საპატრიარქოსთვის ამ გადასახადებისგან გათავისუფლების პირობებს, თუმცა საგადასახადო კოდექსის სისტემური ანალიზით დგინდება, რომ არც სხვა რელიგიური ორგანიზაციები ექვემდებარებიან ამ გადასახადის ვალდებულებას იმავე საქმიანობის განხორციელებისას.¹⁵⁸

2018 წლის 3 ივლისს, საკონსტიტუციო სასამართლომ დააკმაყოფილა სარჩელი და არაკონსტიტუციურად ცნო¹⁵⁹ საქართველოს საგადასახადო კოდექსის ის ნორმა (168-ე მუხლის მეორე ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტი), რომელიც ჩათვლის უფლების გარეშე დღგ-ს გადახდისგან ათავისუფლებს მხოლოდ საპატრიარქოს დაკვეთით ტაძრებისა და ეკლესიების მშენებლობას, რესტავრაციასა და მოხატვას.¹⁶⁰ სასამართლომ აღნიშნა, რომ სადავო ნორმა საშუალებას აძლევს საპატრიარქოს მოსარჩელებთან შედარებით უკეთეს პირობებში შეიძინონ ტაძრების და ეკლესიების მშენებლობის, რესტავრაციისა და მოხატვის მომსახურება. შესაბამისად, სახეზეა მოსარჩელეთა მიმართ დიფერენცირებული მოპყრობა.

სასამართლომ ასევე აღნიშნა, რომ ეკლესიის განსაკუთრებული როლის აღიარება დაკავშირებულია მის ისტორიულ ღვანლთან და არ ემსახურება მართლმადიდებელი ქრისტიანული რელიგიისთვის პრივილეგირებული სამართლებრივი მდგომარეობის შექმნას აწმყოში.

158 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლო, საოქმო ჩანაწერი, N1/8/671 ბათუმი, 2017 წლის 23 მარტი.

159 საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 3 ივლისის გადაწყვეტილება, N1/2/671.

160 საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 168-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტის სიტყვების „საქართველოს საპატრიარქოს დაკვეთით“ კონსტიტუციურობა.

საკონსტიტუციო სასამართლომ მიუთითა, რომ დისკრიმინაციის აღმოფხვრა შესაძლებელია როგორც განხილული პრივილეგიის სრული გაუქმებით, ისე მისი არსებითად თანასწორ პირებზე (რელიგიურ გაერთიანებებზე) ერთნაირად გავრცელებით. სასამართლომ პარლამენტს მისცა ექვსთვიანი ვადა (2018 წლის 31 დეკემბრის ჩათვლით), რომ შეეცვალა საგადასახადო კოდექსის სადავო ნორმის შინაარსი და მათი მოქმედება თანაბრად გაეგრცვლებინა ყველა რელიგიურ ორგანიზაციაზე. ამ შემთხვევაშიც, პარლამენტმა არ შეიტანა ცვლილებები საგადასახადო კოდექსში და შესაბამისად, 2018 წლის 31 დეკემბრიდან არაკონსტიტუციურად ცნობილი ნორმის სიტყვების ნორმატიული შინაარსი ძალდაკარგულად გამოცხადდა.

3.3. საგაბრიარქოს პრივილეგიები უმაღლესი განათლების კანონმდებლობაში

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია არაერთი პრივილეგიით სარგებლობს უმაღლესი განათლების სფეროშიც. მსგავს პრივილეგიებსა და თანამშრომლობას სახელმწიფო არ ითვალისწინებს სხვა რელიგიურ გაერთიანებებთან.

სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის დადებული კონსტიტუციური შეთანხმების მე-5 მუხლის მიხედვით, სახელმწიფო და ეკლესია კანონმდებლობით განსაზღვრული წესით ორმხრივად და გათანაბრებულად აღიარებენ შესაბამისი სასწავლო დაწესებულებების მიერ გაცემულ განათლების დამადასტურებელ დოკუმენტებს, სამეცნიერო ხარისხებსა და წოდებებს; სახელმწიფო და ეკლესია უფლებამოსილნი არიან განათლების სისტემაში განახორციელონ ერთობლივი პროგრამები; სახელმწიფო ხელს უწყობს ეკლესიის საგანმანათლებლო დაწესებულებების ფუნქციონირებას.

„უმაღლესი განათლების შესახებ“ კანონი აკადემიურ ხარისხს განსაზღვრავს, როგორც კვალიფიკაციას, რომელსაც პირს აკადემიური უმაღლესი განათლების შესაბამისი საფეხურის დამთავრებისას ანიჭებს უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება ან კონკრეტულად, *მართლმადიდებლური საღვთისმეტყველო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება*.¹⁶¹

161 საქართველოს კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ, მუხლი 2.

კანონის თანახმად, მართლმადიდებლური საღვთისმეტყველო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება შეიძლება არსებობდეს საქართველოს საპატრიარქოს სტრუქტურული ერთეულის ან ცალკე კერძო სამართლის იურიდიული პირის სახით.¹⁶² კანონი მართლმადიდებლურ საღვთისმეტყველო უმაღლეს განათლებას განმარტავს, როგორც მართლმადიდებლურ სწავლა-მოდერნებსა და კულტურაზე დაფუძნებული უმაღლესი განათლების კურსს, რომელიც შეიცავს ბაკალავრიატის, მაგისტრატურისა და დოქტორანტურის საღვთისმეტყველო საგანმანათლებლო პროგრამებს. მართლმადიდებლურ საღვთისმეტყველო უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებას აფუძნებს, მის წესდებას ამტკიცებს და კანონით გათვალისწინებული საგან განსხვავებულ სტრუქტურასა და მართვის ორგანოებს განსაზღვრავს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი¹⁶³.

სახელმწიფოს მიერ დაფუძნებული უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების რეორგანიზაციასა და ლიკვიდაციას საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად ახორციელებს საქართველოს მთავრობა. მაგრამ კანონით დადგენილი მოთხოვნები არ ვრცელდება მართლმადიდებლური საღვთისმეტყველო უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების რეორგანიზაციასა და ლიკვიდაციაზე. ამ დაწესებულების რეორგანიზაციასა და ლიკვიდაციას ახორციელებს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი. ლიკვიდაციის შემდეგ აღნიშნული დაწესებულების ქონება გადაეცემა საქართველოს საპატრიარქოს.¹⁶⁴ ასევე, ამ დაწესებულების მართლმადიდებლურ საღვთისმეტყველო უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამებზე არ ვრცელდება კანონით დადგენილი აკრედიტაციის წესები¹⁶⁵.

ზოგადად, აკადემიური თანამდებობის დაკავება შეიძლება მხოლოდ ღია კონკურსის წესით, ხოლო მართლმადიდებლურ საღვთისმეტყველო უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებაში აკადემიური თანამდებობის დაკავება ხდება სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის მიერ დადგენილი წესით.¹⁶⁶ აკადემიურ თანამდებობაზე არჩევისა და დანიშვნის კანონით მკაცრად განსაზღ-

162 საქართველოს კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ, მე-9 მუხლის მე-3 პუნქტი.

163 საქართველოს კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ, მუხლი 31¹.

164 საქართველოს კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ, მუხლი 13.

165 საქართველოს კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ, მუხლი 63.

166 საქართველოს კანონი უმაღლესი განათლების შესახებ, მუხლი 34.

ვრული პირობები არ ვრცელდება მხოლოდ მართლმადიდებლურ საღვთისმეტყველო უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებაზე.

გარდა ამისა, მხოლოდ მართლმადიდებელ ეკლესიას აქვს უმაღლესი საღვთისმეტყველო საგანმანათლებლო დაწესებულების დაფუძნებისა და საღვთისმეტყველო პროგრამების განხორციელების შესაძლებლობა¹⁶⁷. ეს დიფერენცირებული მოპყრობა რელიგიური გაერთიანებების მიმართ გამოვლინდა კონკრეტულ შემთხვევაშიც.

რელიგიური ორგანიზაციის – სსიპ „მუსლიმთა უმაღლესმა სასულიერო სამმართველოს“ ხელმძღვანელმა 2016 წელს განცხადებით მიმართა სსიპ „განათლების ხარისხის განვითარების ეროვნულ ცენტრს“ და ითხოვა ისლამური სასულიერო (უმაღლესი) საგანმანათლებლო დაწესებულების გახსნის უფლების ავტორიზაცია. განათლების ხარისხის განვითარების ეროვნულმა ცენტრმა უპასუხა¹⁶⁸, რომ ის ვერ მიიღებდა ავტორიზაციას, რადგან „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 47⁵-ე მუხლით განსაზღვრული საღვთისმეტყველო საგანმანათლებლო პროგრამების განხორციელების უფლება აქვთ მხოლოდ მართლმადიდებელ საღვთისმეტყველო საგანმანათლებლო დაწესებულებებს, რაც გამომდინარეობს სახელმწიფოსა და მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის დადებული კონსტიტუციური შეთანხმებიდან. განათლების ცენტრი აღნიშნავდა, რომ თუკი განმცხადებელს სურს ავტორიზებული საგანმანათლებლო დაწესებულების დაარსება და სახელმწიფოს მიერ აღიარებული განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტის გაცემა, ეს შესაძლებელია ზოგადი, პროფესიული ან უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების სტატუსის ფორმით.

3.4. უქმე დღეებისა და რელიგიური დღესასწაულების აღნიშვნის დისკრიმინაციული პოლიტიკა

საქართველოს შრომითი ურთიერთობების მარეგულირებელი ორგანული კანონის¹⁶⁹ მიხედვით, უქმე დღეებად განსაზღვრულია საერო (შვიდი დღესასწა-

167 „უმაღლესი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის 475-ე მუხლი.

168 განათლების ხარისხის განვითარების ეროვნული ცენტრის წერილი, MES 2 1600169172, 22.02.2016.

169 საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს შრომის კოდექსი“.

ული) და რელიგიური დღესასწაულები (ათი დღესასწაული). რელიგიური უქმე დღეები მხოლოდ მართლმადიდებლური საეკლესიო დღესასწაულებია. საქართველოში მცხოვრები სხვა რელიგიური და ეთნიკური უმცირესობების კულტურული და რელიგიური დღესასწაულები კი უგულებელყოფილია.

საქართველოს კანონმდებლობაში მართლმადიდებლური რელიგიური უქმე დღეების დაწესების საფუძველი ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის დადებულ კონსტიტუციურ შეთანხმებაშია¹⁷⁰ მითითებული, რომლის მიხედვით, „დიდი საეკლესიო დღესასწაულები და კვირა დასვენების დღეებად ცხადდება“. კონკრეტულ უქმე დღეებს კი საქართველოს შრომის კოდექსი განსაზღვრავს¹⁷¹.

კანონში არაფერია ნათქვამი სხვა აღმსარებლობის პირების მიერ რელიგიური დღესასწაულების აღნიშვნის შესაძლებლობაზე. საქართველოს შრომის კოდექსის¹⁷² მიხედვით, დასაქმებულს შეუძლია დადგენილი უქმე დღეების ნაცვლად მოითხოვოს სხვა უქმე (დასვენების) დღეები, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს ხელშეკრულებით იქნება გათვალისწინებული. რელიგიურ უმცირესობებს მხოლოდ ამ ზოგადი ხასიათის წესით სარგებლობა შეუძლიათ და ისიც დამსაქმებლის კეთილ ნებაზეა დამოკიდებული.

აღსანიშნავია ასევე, რომ უქმე და დასვენების დღეები როგორც კერძო, ისე საჯარო სამსახურში¹⁷³ დასაქმებულისთვის იდენტურია. შესაბამისად, ნებისმიერ სექტორში დასაქმებული რელიგიური უმცირესობის წარმომადგენლებისთვის, მოსწავლეებისთვის და სტუდენტებისთვის პრობლემურია საკუთარი რელიგიური დღესასწაულებითა და უქმე დღეებით სარგებლობა.

რელიგიური უმცირესობების ნაწილისათვის (იუდაური, მეშვიდე დღის ქრისტიან-ადვენტისტური) პრობლემურია საგანმანათლებლო დაწესებულებებში მუშაობის დღეს ცენტრალიზებული გამოცდებისა და ოლიმპიადების დანიშვნა. არის

170 „საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის კონსტიტუციურ შეთანხმება“, 1-ლი მუხლის მე-6 პუნქტი, 22/10/2002 ხელმისაწვდომია: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/41626?publication=0>

171 საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს შრომის კოდექსი“, მე-20 მუხლის 1-ლი პუნქტი.

172 საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს შრომის კოდექსი“, მე-20 მუხლის მე-2 პუნქტი.

173 საქართველოს კანონი „საჯარო სამსახურის შესახებ“, მე-60 მუხლის მე-3 პუნქტი – „მოხელის დასვენების დრო და უქმე დღეები განისაზღვრება საქართველოს ორგანული კანონით „საქართველოს შრომის კოდექსით“.

შემთხვევები, როდესაც სახელმწიფო და/ან საგანმანათლებლო დაწესებულებები არ ითვალისწინებენ სხვადასხვა კონფესიის რელიგიურ ინტერესს სასწავლო კალენდრის შედგენისას.

გაეროს „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ“ საერთაშორისო პაქტის¹⁷⁴ მიხედვით „იმ ქვეყანაში, სადაც არსებობს ეთნიკური, რელიგიური და ენობრივი უმცირესობები, პირებს, რომლებიც ასეთ უმცირესობას განეკუთვნებიან, არ შეიძლება უარი ეთქვას უფლებაზე იმავე ჯგუფის სხვა წევრებთან ერთად ისარგებლონ თავიანთი კულტურით, აღიარონ და აღასრულონ თავიანთი რელიგია“.

„რელიგიისა თუ რწმენის ნიადაგზე შეუწყნარებლობის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ გაეროს დეკლარაციის მიხედვით, რელიგიის და რწმენის თავისუფლება მოიცავს რელიგიურ დღესასწაულებზე დასვენების უფლებასაც¹⁷⁵. ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისრის ოფისის ზოგადი კომენტარის N22¹⁷⁶ (აზრის, სინდისის და რელიგიის თავისუფლება) მიხედვით, რელიგიისა და რწმენის თავისუფლება მოიცავს რელიგიური დღესასწაულების აღნიშვნისა და დასვენების დღეებით სარგებლობის შესაძლებლობას.

---

174 1966 წლის 16 დეკემბრის გაეროს საერთაშორისო პაქტი „სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ“, 27-ე მუხლი.

175 გაეროს გენერალური ასამბლეის 1981 წლის 25 ნოემბრის რეზოლუცია N36/55, მე-6 მუხლის „კ“ პუნქტი, ხელმისაწვდომია: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ReligionOrBelief.aspx>

176 General Comment No. 22: The right to freedom of thought, conscience and religion (Art. 18) 30/07/93, par. 4, ხელმისაწვდომია: <https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/general%20comment%2022.pdf>

თავი IV. რელიგიური შეუწყნარებლობით მოტივირებული დანაშაული და სახელმწიფოს პოლიტიკა

4.1. ზოგადი მიმოხილვა

რელიგიური უმცირესობებისათვის საქართველოში რელიგიური ნიშნით დევნა, ფიზიკური და სიტყვიერი ძალადობა, რელიგიური წესის აღსრულებისთვის უკანონოდ ხელის შეშლა ერთ-ერთი ყველაზე მწვავე და სისტემური პრობლემაა. თუკი წლების განმავლობაში დისკრიმინაციას და დევნას ძირითადად იეპოვას მოწმეები განიცდიდნენ, ბოლო წლებში ეს პრობლემა შეეხო მუსლიმი თემის წარმომადგენლებსაც.

მიუხედავად იმისა, რომ 2012 წელს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსს დაემატა მუხლი, რომლის მიხედვითაც დანაშაულის დამამძიმებელ გარემოებად განისაზღვრა რასობრივი, რელიგიური, ეროვნული, ეთნიკური, ჰომოფობიური თუ ტრანსფობიური შეუწყნარებლობა,¹⁷⁷ სასამართლოების მიერ ამ მუხლის გამოყენების პრაქტიკა მწირია. უმცირესობის წარმომადგენლებში დაუცველობის განცდას ამძაფრებს და სამართალდამცავი უწყებების მიმართ ნდობას ამცირებს სიძულვილის მოტივით მოქმედი პირების დაუსჯელობა, ქმედებათა არასწორი კვალიფიკაცია და გამოძიების გაჭიანურება.

ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა, საქართველოს მიერ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებების აღსრულებასთან დაკავშირებით 2019 წელს მიღებულ გადაწყვეტილებაში¹⁷⁸ ხელისუფლებას მოუწოდა, სერიოზულად მოევიდოს და დანაშაულის დამამძიმებელ გარემოებად გამოკვეთოს დისკრიმინაციული მოტივი, განსაკუთრებით კი მსგავსი დანაშაულის სამართალდამცავების მიერ ჩადენისას.

რელიგიურ ნიადაგზე ჩადენილი სამართალდარღვევების დროს სახელმწიფო უწყებების რეაგირების ანალიზი აჩვენებს, რომ სახელმწიფოს არათუ უჭირს

177 საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, მუხლი 53¹.

178 ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი, გადაწყვეტილება CM/Del/Dec(2019)1355/H46-8, 2019 წლის 25 სექტემბერი [http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=CM/Del/Dec\(2019\)1355/H46-8E](http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=CM/Del/Dec(2019)1355/H46-8E)

არადომინანტი რელიგიური ჯგუფების წარმომადგენლების მიმართ განხორციელებული ქმედება მიიჩნიოს რელიგიური სიძულვილით მოტივირებულ დანაშაულად, არამედ ხშირად, ის თავად არის რელიგიური უმცირესობების უფლებების დარღვევის ირიბი, ან პირდაპირი მხარე.

მისასალმებელია, რომ 2018 წელს შინაგან საქმეთა სამინისტროში შეიქმნა ადამიანის უფლებათა დაცვის და გამოძიების ხარისხის მონიტორინგის დეპარტამენტი. 2018 წლის 12 იანვარს საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის ბრძანებით დამტკიცდა აღნიშნული დეპარტამენტის დებულება, რომლის მიხედვით დეპარტამენტის ერთ-ერთი ამოცანაა დისკრიმინაციის ნიშნით შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაულის ფაქტებზე დროული რეაგირებისა და მიმდინარე გამოძიების ეფექტიანობის უზრუნველყოფა. გამოძიების ხარისხის ამაღლების მიზნით, დეპარტამენტის კომპეტენციაში შედის გამოძიების პროცესში ხარვეზების იდენტიფიცირება და მათი დროულად აღმოფხვრის უზრუნველყოფა, რეკომენდაციების წარდგენის გზით.

თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ დეპარტამენტის უფლებამოსილება მხოლოდ გამოძიების მიმდინარეობის მონიტორინგითა და სარეკომენდაციო ხასიათის დოკუმენტის გამოცემით შემოიფარგლება და არ გააჩნია უშუალოდ საგამოძიებო ფუნქცია. ევროპული კომისია რასიზმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ (ECRI) საქართველოს მიმართ 2016 წლის ანგარიშში (მე-5 ციკლის მონიტორინგი)¹⁷⁹ სახელმწიფოს მოუწოდებდა, შეექმნა საგამოძიებო ფუნქციის მქონე სპეციალური დანაყოფი, რომელიც რასისტული და ჰომო/ტრანსფობიური სიძულვილის მოტივით ჩადენილი დანაშაულების გამოძიებაზე იმუშავებდა. ვინაიდან ახლად შექმნილ დეპარტამენტს საგამოძიებო ფუნქცია არ აქვს, 2019 წელს გამოქვეყნებულ ანგარიშში ECRI-მ ეს რეკომენდაცია მხოლოდ ნაწილობრივ შესრულებულად მიიჩნია.¹⁸⁰ სიძულვილით მოტივირებულ დანაშაულებზე საგამოძიებო ფუნქციის მქონე ერთეულის შექმნისაკენ მოუწოდებს სახელმწიფოს ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტიც¹⁸¹.

179 ECRI-ის დასკვნა საქართველოს მიმართ გაცემული რეკომენდაციების შესრულებაზე, გამოქვეყნდა 2019 წლის 5 მარტს <https://rm.coe.int/ecri-conclusions-on-the-implementation-of-the-recommendations-in-respe/1680934a7e>

180 ECRI-ის მოხსენება საქართველოს შესახებ, მონიტორინგის მეხუთე ციკლი. გამოქვეყნდა 2016 წლის 1 მარტს <https://rm.coe.int/fourth-report-on-georgia-georgian-translation-/16808b5775>

181 ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი, გადაწყვეტილება CM/Del/Dec(2019)1355/H46-8, 2019 წლის 25 სექტემბერი

შეუწყნარებლობის საფუძველზე ჩადენილი დანაშაულები სხვა ტიპის დანაშაულებისგან განსხვავდება კონკრეტული ინდივიდის თუ ჯგუფის მიმართ, იდენტობის რომელიმე ნიშნის გამო (რელიგიური, კანის ფერის, ეროვნების და აშ) გამოკვეთილი მოტივით. თუ სისხლის სამართლის სისტემა არ იყენებს სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულის კონცეფციას, მის ქვეშ ნაგულისხმევი დანაშაულები უჩინარი ხდება¹⁸². ზოგჯერ, სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულის გამოძიებისას, მისი მოტივი არ არის მითითებული. ასეთ შემთხვევაში, დამნაშავის დასჯას ვეღარ ექნება პრევენციული გავლენა სხვა, პოტენციურ დამნაშავეებზე. ასეთ მოცემულობაში, მსხვერპლსა და დანაშაულის ჩამდენ პირს შეექმნებათ განცდა, რომ სახელმწიფო დანაშაულის მოტივს მკაცრად არ აფასებს.¹⁸³

4.2. 2012-2016 წლებში მუსლიმთა უფლებების დარღვევის ფაქტების გამოძიება

2012-დან 2016 წლის ჩათვლით, საქართველოს სხვადასხვა გეოგრაფიულ არეალში მცხოვრები მუსლიმების წინააღმდეგ რელიგიური ნიშნით ძალადობის და უფლებების დარღვევის რვა მასშტაბური შემთხვევა გამოვლინდა. აქედან შვიდ შემთხვევაში პასუხისმგებლობა არავის დაკისრებია, ზოგ საქმეზე კი გამოძიება ამ დრომდე უშედეგოდ გრძელდება. მუსლიმების წინააღმდეგ მართლმადიდებელი ქრისტიანების და/ან ხელისუფლების დაპირისპირების ძირითად მიზეზად იქცა ლოცვა, საკულტო ნაგებობის, რელიგიური სასწავლებლის ფუნქციონირება თუ სხვა ფორმით რელიგიური იდენტობის საჯარო სივრცეში გამოხატვა.

მიუხედავად მუსლიმების წინააღმდეგ არსებული სისტემური ძალადობის აშკარა გამოვლინებებისა, სახელმწიფო არ აღიარებს პრობლემის სიმწვავესა და მასშტაბურობას. მისი კონკრეტული ქმედებები ხშირ შემთხვევაში გათვლილია არა კონფლიქტის სიღრმისეულ გააზრებაზე, შესაბამის რეაგირებასა და პრევენციაზე, არამედ ორიენტირებულია მხოლოდ მათ ზედაპირულ მოგვარებაზე.

182 Hate Crime Laws – a Practical Guide, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), გვ.11. <https://www.osce.org/odihr/36426?download=true>

183 იქვე: გვ. 28.

სამთაწყაროში, ნიგვზიანში, წინწყაროში, ქობულეთში, ადიგენში უხეშად დაირღვა მუსლიმი მოქალაქეების კანონით გარანტირებული უფლებები, თუმცა არცერთ შემთხვევაში სახელმწიფოს არ ჰქონია ეფექტიანი და ადეკვატური რეაგირება. საქმეზე არსებული ფაქტობრივი გარემოებებიდან და მასალებიდან ჩანს, რომ ნიგვზიანში ადგილი ჰქონდა რელიგიური წესის აღსულებისთვის ხელის შეშლას და სიცოცხლის მოსპობის მუქარას. მსგავსი შემთხვევები გამოვლინდა სამთაწყაროსა და წინწყაროში, სადაც პრობლემები მწვავედებოდა და ხანგრძლივდებოდა. არცერთ შემთხვევაში პოლიციამ არ უზრუნველყო მორწმუნეების უსაფრთხოების დაცვა და იგი მხოლოდ პასიური დამკვირვებლის როლს ასრულებდა.

როდესაც ქობულეთში შეილახა მოსწავლეებისა და პანსიონის ადმინისტრაციის წარმომადგენლების საკუთრების უფლება და გადაადგილების თავისუფლება, პოლიციამ თავისი უმოქმედობით ფაქტობრივად წაახალისა დომინანტი რელიგიური ჯგუფის მიერ მუსლიმების განგრძობითი დისკრიმინაცია.

ციხისძირის, ჭელასა და მოხეს შემთხვევაში გამოვლინდა უშუალოდ სამართალდამცავების მხრიდან მუსლიმების უფლებების უხეში დარღვევისა და სავარაუდო სამსახურბრივი უფლებამოსილების გადამეტების ფაქტები. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სოფელ მოხეში საჯარო მოხელეები მუსლიმების მიმართ აქტიურად იყენებდნენ სიძულვილის ენას.

რასიზმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ ევროპული კომისია (ECRI) კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს მოხეში საპოლიციო ძალის გადამეტებისა და უკანონო დაპატიმრებების თაობაზე მთავარი პროკურორის მიერ განხორციელებულ გამოძიებას.¹⁸⁴ ECRI მიიჩნევს, რომ კონფლიქტების განმეორება გამომწვეულია სახელმწიფოს მხრიდან არასათანადო რეაგირებით. ანგარიშში ასევე აღნიშნულია, რომ ადგილობრივმა ხელისუფლებამ უარყოფითი როლი შეასრულა კონფლიქტის მოგვარებაში და რამდენიმე საქმეში მხარი დაუჭირა ძალადობრივი საპროტესტო აქციის მონაწილეებს.¹⁸⁵

184 „მოხსენება საქართველოს შესახებ, მონიტორინგის მეხუთე ციკლი, ევროპული კომისია რასიზმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ, პარ. 59.

185 იქვე: პარ. 71.

აღნიშნული საქმეებიდან ჩანს, რომ მიმდინარე გამოძიების პროცესები არ აკმაყოფილებს გამჭვირვალე და ეფექტიანი გამოძიების სტანდარტებს. მუსლიმებს, რომელთა მიმართაც ადგილი ჰქონდა ფიზიკურ ძალადობას, არ მინიჭებიათ დაზარალებულის სტატუსი, რაც გამოძიების პროცესზე მონიტორინგს შეუძლებელს ხდის და საბოლოოდ, მუსლიმებს უზღუდავს მართლმსაჯულებაზე ხელმისაწვდომობას.

ამასთან, აღსანიშნავია, რომ რიგ შემთხვევებში (ნიგვზიანის, წინწყაროს, სამთაწყაროს, ჭელას საქმეები) შექმნილი კონფლიქტური ვითარების მოგვარება ხელისუფლებამ საქართველოს საპატრიარქოს მიანდო და ის, ფაქტობრივად, რელიგიურ საკითხებში არაფორმალურ არბიტრად აღიარა. თვითონ კი უარი თქვა საკუთარი პოზიციური ვალდებულების შესრულებასა და მოქალაქეების რელიგიის თავისუფლების დაცვაზე.

ნიგვზიანი

2012 წლის 26 ოქტომბერს ლანჩხუთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ნიგვზიანში, სადაც მაღალმთიანი აჭარიდან ჩამოსახლებული მუსლიმები მოსახლეობის 30-35%-ს შეადგენენ, ადგილობრივმა მართლმადიდებელმა მოსახლეობამ სასულიერო პირებთან ერთად მუსლიმების მიერ პარასკევის ღოცვის შესრულება გააპროტესტა. ადგილობრივი მუსლიმების განმარტებით, მათ სამლოცველოს გადანვითა და სიცოცხლის მოსპობით ემუქრებოდნენ.

სახალხო დამცველი 2012 წლის საპარლამენტო ანგარიშში მიუთითებს, რომ მართლმადიდებელი მრევლის ქმედებებს სამართალდამცავების ადეკვატური რეაგირება არ მოჰყოლია და მათ ვერ/არ უზრუნველყვეს მლოცველთათვის გადასადგილებლად საჭირო დერეფნის გაკეთება და აღნიშნული ფაქტების ადგილზე აღკვეთა¹⁸⁶.

2012 წლის 11 დეკემბერს, შინაგან საქმეთა სამინისტრომ გამოძიება დაიწყო სისხლის სამართლის კოდექსის 155-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით, რელიგიური წესის აღსრულებისათვის უკანონოდ ხელის შეშლის ფაქტზე. შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ TDI-სთვის 2019 წლის 14 მაისს მიწოდებული ინფორმაციით

---

186 იხ. სახალხო დამცველის 2012 წლის ანგარიში, გვ. 521.

ირკვევა,¹⁸⁷ რომ სისხლის სამართლის საქმეზე ჩატარებული გამოძიების შედეგად მოპოვებული მტკიცებულებების საფუძველზე გამოირიცხა საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული რომელიმე დანაშაულის შემადგენლობის არსებობა და **2019 წლის 22 თებერვალს, სისხლის სამართლის საქმეზე შეწყდა გამოძიება.**

წინწყარო

ნიგვზიანში განვითარებული მოვლენების ანალოგიურად, 2012 წლის ნოემბერ-დეკემბერში თეთრინყაროს მუნიციპალიტეტის სოფელ წინწყაროში გამოვლინდა რელიგიური შეუწყნარებლობით მოტივირებული ინციდენტები. ადგილობრივი მართლმადიდებლები მუსლიმების რელიგიური რიტუალის ჩატარებას ეწინააღმდეგებოდნენ. მართლმადიდებელი თემის წარმომადგენლების ნაწილი დაპირისპირების მიზეზად სოფლის ახალი სასაფლაოს ჭიშკრიდან ჯვრის უნებართვოდ ჩამოხსნას ასახელებდა.

2012 წლის 30 ნოემბერს სალოცავთან შეკრებილმა ორმოცამდე ადგილობრივმა ქრისტიანმა მუსლიმებს, მათ შორის სასულიერო პირს, სიტყვიერი შეურაცხყოფა მიაყენა. მუსლიმებსა და მათი ოჯახის წევრებს სახლის დანვითა და სიცოცხლის მოსპობითაც დაემუქრნენ¹⁸⁸.

როგორც საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ TDI-სთვის 2019 წლის 14 მაისს მიწოდებული ინფორმაციით ირკვევა,¹⁸⁹ საქმეზე შეკრებილი მასალებით არ გამოვლინდა დანაშაულის ნიშნები და ფაქტზე გამოძიება არ დაწყებულა.

ასევე, 2012 წლის 1 დეკემბერს, საქართველოს შსს თეთრინყაროს რაიონულ სამმართველოში დაიწყო გამოძიება სისხლის სამართლის საქმეზე სოფელ წინწყაროს სასაფლაოს შესასვლელი ჭიშკრის დაზიანების ფაქტზე, დანაშაული გათვალისწინებული სსკ-ის 187-ე მუხლის პირველი ნაწილით (ნივთის დაზი-

187 საქართველოს შსს სამინისტრო, წერილი N MIA 1 19 01225385, 14/05/2019.

188 სახალხო დამცველის 2012 წლის ანგარიში, გვ. 522.

189 საქართველოს შსს სამინისტრო, წერილი N MIA 1 19 01225385, 14/05/2019.

ანება ან განადგურება), თუმცა დანაშაულის ნიშნების არარსებობის გამო, **2012 წლის 25 დეკემბერს სისხლის სამართლის საქმეზე შეწყდა გამოძიება.**

ციხისძირი

2013 წლის 14 აპრილს ქობულეთის მუნიციპალიტეტის სოფელ ციხისძირში საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს თანამშრომლები ავტომობილებით გადაადგილებულ ადგილობრივ პირებს აჩერებდნენ და ითხოვდნენ ჯვრების ჩვენებას იმის დასადასტურებლად, რომ პირები ქრისტიანები იყვნენ და არა მუსლიმები. სამხედრო სამსახურში მყოფმა საჯარო მოხელეებმა რამდენიმე მათგანს სიტყვიერი და ფიზიკური შეურაცხყოფაც მიაყენეს.

ბათუმის საქალაქო სასამართლომ სამხედრო პოლიციელები დამნაშავედ ცნო ხულიგნობისა¹⁹⁰ და საკუთრების ხელშეუხებლობის უფლების დარღვევის¹⁹¹ მუხლით. 2013 წელს ბათუმის საქალაქო სასამართლომ TDI-ს მიანოდა 2013 წლის 20 აგვისტოს მიღებული გადაწყვეტილება, თუმცა გადაწყვეტილების აღწერილობით ნაწილში არ გვხვდება მსჯელობა იმის თაობაზე, სამხედრო პოლიციელების ქმედებებს ჰქონდა თუ არა რელიგიური სიძულვილის მოტივი. სასამართლომ სასჯელის შეფარდებით ეტაპზე მიიჩნია, რომ დანაშაულის ჩამდენი არც ერთი პირის საქმეში არ ჰქონდა ადგილი პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ გარემოებებს (რელიგიური შეუწყნარებლობა, როგორც დანაშაულის მოტივი – სისხლის სამართლის კოდექსის 53¹).

ბათუმის საქალაქო სასამართლომ ერთ-ერთი პირი დამნაშავედ ცნო 160-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტითა და ამავე მუხლის მე-3 ნაწილის „ა“ და „ბ“ ქვეპუნქტებით [ბინის ან სხვა მფლობელობის ხელშეუხებლობის დარღვევა ძალადობით ან ძალადობის მუქარით, ჯგუფურად და სამსახურებრივი მდგომარეობის გამოყენებით] და 239-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული დანაშაულისთვის [ხულიგნობა წინასწარი შეთანხმებით ჯგუფის მიერ]; ხოლო კიდევ ორი პირი ცნობილ იქნენ დამნაშავეებად საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 160-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტითა

190 საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 239-ე მუხლი მე-2 ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი.

191 საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 160-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი, ამავე მუხლის მესამე ნაწილის „ა“ და „ბ“ ქვეპუნქტები.

და ამავე მუხლის მე-3 ნაწილის „ა“ და „ბ“ ქვეპუნქტებით [ბინის ან სხვა მფლობელობის ხელშეუხებლობის დარღვევა ძალადობით ან ძალადობის მუქარით, ჭკუფურად და სამსახურებრივი მდგომარეობის გამოყენებით]¹⁹².

სამთაწყარო

2013 წლის 24 მაისს დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტში რელიგიურ ნიადაგზე კიდევ ერთი დაპირისპირება მოხდა. რამდენიმე თვის განმავლობაში სოფელ სამთაწყაროში მუსლიმების დევნამ სისტემური ხასიათი მიიღო. საბოლოოდ, მუსლიმთა სულიერი წინამძღოლი იძულებული გახდა სოფელი დროებით დაეტოვებინა. 2013 წლის 24 მაისს მართლმადიდებელმა ქრისტიანებმა ფიზიკური და სიტყვიერი შეურაცხყოფით, გზის გადაკეცივითა და მუქარით, მუსლიმებს ხელი შეუშალეს პარასკევის ღოცვის ჩატარებაში.¹⁹³ მუსლიმებმა ღვთისმსახურების დაუბრკოლებლად ჩატარება ვერც 2013 წლის 31 მაისსა და 2013 წლის 7 ივნისს შეძლეს. მუსლიმებს ღოცვის ჩატარების საშუალება მხოლოდ 2013 წლის 21 ივნისს მიეცათ. თუმცა რელიგიური რიტუალის დასრულების შემდეგ, რამდენიმე ათეული მართლმადიდებელი შეიკრიბა მუსლიმი სასულიერო პირის საცხოვრებელ სახლთან. ისინი ემუქრებოდნენ და სიტყვიერ შეურაცხყოფას აყენებდნენ სასულიერო პირს და მის ოჯახს. თვითმხილველების თქმით, ადგილი ჰქონდა ფიზიკურ ძალადობასაც.¹⁹⁴

სამთაწყაროში მომხდარ ფაქტებთან დაკავშირებით გამოძიება დაიწყო 2013 წლის 10 ივნისს, 2013 წლის 24 და 31 მაისს მომხდარი რელიგიური წესის აღსრულებისათვის უკანონო ხელის შეშლის ფაქტებზე, სისხლის სამართლის კოდექსის 155-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით (რელიგიური წესის აღსრულებისათვის უკანონოდ ხელის შეშლა). როგორც საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ TDI-სთვის 2019 წლის 14 მაისს მიწოდებული ინფორმაციით ირკვევა,¹⁹⁵ საქმეზე გამოვითხულ მოწმეთა უმრავლესობამ არ დაადასტურა რელიგიური წესის აღსრულებისათვის ხელის შეშლის ფაქტი და **მომხდარიდან თითქმის შვიდი წლის შემდეგაც კვლავ გრძელდება გამოძიება.**¹⁹⁶

192 2013 წლის 20 აგვისტოს ბათუმის საქალაქო სასამართლომ დაასრულა სისხლის სამართლის საქმის განხილვა, http://www.court.ge/courts/batumi_saqalaqo_sasamarTlo/?page=25&id=779

193 ვიდეომასალა ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: http://www.myvideo.ge/?video_id=2050942

194 ვიდეომასალა ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://www.youtube.com/watch?v=coWjkArE6DU>

195 საქართველოს შს სამინისტრო, წერილი N MIA 1 19 01225385, 14/05/2019.

196 საქართველოს შს სამინისტრო, წერილი N MIA 3 20 00652616, 11/03/2020.

ჭელა

2013 წლის 26 აგვისტოს ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ ჭელაში დაირღვა მუსლიმების უფლებები და მასშტაბურად შეიზღუდა რელიგიის თავისუფლება. წინა შემთხვევებისგან განსხვავებით, სოფელ ჭელაში მუსლიმებზე ძალადობასა და უფლებების დარღვევაში უშუალოდ სახელმწიფო მონაწილეობდა.

26 აგვისტოს სამართალდამცავი ორგანოს წარმომადგენლებმა სოფელ ჭელაში მდებარე მეჩეთის მინარეთი მოჭრეს. შემოსავლების სამსახური განმარტავდა, რომ ის საბაჟო წესების დარღვევით იყო იმპორტირებული თურქეთიდან, ამიტომ საჭირო იყო მისი დაშლა. თვითმხილველების თქმით, მინარეთის დემონტაჟის ოპერაციაში მონაწილეობდა მინიმუმ ერთი შვეულმფრენი, დაახლოებით 45 მაღალი გამავლობის ავტომობილი, სატვირთო ტრაილერი, ამწე, 200-მდე სამართალდამცავი, მათ შორის სპეციალური დანიშნულების რაზმი, რომელიც სამი საათის განმავლობაში აკონტროლებდა სოფელს, სადაც მხოლოდ 50-მდე ოჯახი ცხოვრობს.

მინარეთის მოჭრის პარალელურად, დაზარალებულებისა და თვითმხილველების თქმით, შსს-ს თანამშრომლებმა ძალა გამოიყენეს იმ მუსლიმების მიმართ, ვინც დემონტაჟის გაპროტესტება სცადა. ექვს მუსლიმს აღენიშნებოდა სხეულის სხვადასხვა ხარისხის დაზიანება.

ადიგენის მუნიციპალიტეტის ხელისუფლებამ მხოლოდ 2013 წლის 27 ნოემბერს, თითქმის სამი თვის გასვლის შემდეგ, გასცა ნებართვა სოფელ ჭელაში მინარეთის მზა კონსტრუქცია ხელახლა აღმართულიყო.

შსს-ს მიერ TDI-სთვის მოწოდებული ინფორმაციის მიხედვით¹⁹⁷, სამცხე-ჯავახეთის სამხარეო მთავარ სამმართველოში დაიწყო გამოძიება სისხლის სამართლის საქმეზე, პოლიციელებისთვის წინააღმდეგობის განევის ფაქტზე. დანაშაული გათვალისწინებულია საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 353-ე მუხლის მეორე ნაწილით. სამ მუსლიმ პირს, რომლებიც დაკავებულნი იყვნენ პოლიციისთვის წინააღმდეგობის განევის ბრალდებით, აღმკვეთი ღონისძიების სახით შეეფარდათ გირაო 2000 ლარის ოდენობით (მოგვიანებით მათ გაუფორმდათ განრიდების ოქმი საზოგადოებისათვის სასარგებლო უსასყიდლო

197 საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს წერილი MIA (11700579386 0) 10.03.2017.

სამუშაოს 40 საათის ოდენობის შესრულებაზე), ორ პირს კი ადმინისტრაციული წესით შეეფარდა 400-ლარიანი ჯარიმა 173-ე მუხლის დარღვევისათვის¹⁹⁸.

რაც შეეხება სამართალდამცავი ორგანოების წარმომადგენლების მიერ უფლებამოსილების სავარაუდო გადამეტებასა და მუსლიმების წინააღმდეგ ძალის გამოყენებას, **პროკურატურამ TDI-ს არაერთი მოთხოვნის მიუხედავად არ მიანოდა ინფორმაცია შინაგან საქმეთა სამინისტროს თანამშრომლების მიერ ჩადენილი სავარაუდო დანაშაულის ფაქტზე გამოძიების მიმდინარეობის შესახებ.**

ქობულეთი

2014 წლის 10 სექტემბერს ქობულეთის მუნიციპალიტეტში ადგილობრივმა მართლმადიდებლებმა მუსლიმი მოსწავლეებისათვის პანსიონის გახსნა შენობის შესასვლელის გადაკეტვითა და შენობის კარზე ღორის თავის მიჭედებით გააპროტესტეს.¹⁹⁹ მართლმადიდებლებმა საპროტესტო აქციები გამართეს აგრეთვე 15 და 16 სექტემბერს, რა დროსაც მათ გადაკეტეს შენობასთან მისასვლელი გზა და მოსწავლეებს არ მისცეს შესაძლებლობა, შესულიყვნენ სასწავლებელში²⁰⁰.

10-15 სექტემბერს პანსიონის შენობასთან პოლიცია მუდმივად იყო მობილიზებული. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ხედავდნენ ადგილობრივი მართლმადიდებლების მიერ პანსიონის ადმინისტრაციისა და მოსწავლეების დევნის, გადაადგილების, საკუთრებისა თუ სხვა ფუნდამენტური უფლებების შეზღუდვის ფაქტებს, მათ არ ჰქონიათ რეაგირება უფლებების დარღვევის არც ერთ შემთხვევაზე.

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ TDI-სთვის 2019 წლის 14 მაისს მიწოდებული ინფორმაციით ირკვევა,²⁰¹ რომ 2014 წლის 10 სექტემბერს,

198 საქართველოს ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის 173-ე მუხლი: „სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების დროს სამართალდამცავი ორგანოს თანამშრომლის, სამხედრო მოსამსახურის, სახელმწიფო დაცვის სპეციალური სამსახურის თანამშრომლის ან აღსრულების პოლიციელის კანონიერი განკარგულებისადმი ან მოთხოვნისადმი დაუმორჩილებლობა, ან ამ პირის სიტყვიერი შეურაცხყოფა, ან/და მის მიმართ სხვა შეურაცხმყოფელი ქმედების განხორციელება“.

199 ვიდეომასალა ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://www.youtube.com/watch?v=oV6p4LeOkos>

200 სახალხო დამცველის 2014 წლის ანგარიში, გვ. 433.

201 საქართველოს შს სამინისტრო, წერილი N MIA 1 19 01225385, 14/05/2019.

საქართველოს შსს ქობულეთის რაიონული სამმართველოს უბნის ინსპექტორების განყოფილებაში დაიწყო გამოძიება მუქარის ფაქტზე, დანაშაული გათვალისწინებული სსკ-ის 151-ე მუხლით (მუქარა). მოწმის სახით გამოიკითხა ოთხმოცამდე პირი, დათვალიერდა შემთხვევის ადგილი, დაინიშნა შესაბამისი ექსპერტიზები. **2020 წლის იანვრის მდგომარეობით, გამოძიება კვლავ გრძელდება.**²⁰²

პარალელურად, პანსიონის ადმინისტრაციამ, თანამშრომლებმა და მოსწავლის მშობელმა „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ კანონით გათვალისწინებული ანტიდისკრიმინაციული მექანიზმის გამოყენების საფუძველზე, ბათუმის საქალაქო სასამართლოს მიმართეს და კერძო პირების მიერ დისკრიმინაციული მოპყრობისა და პანსიონის საქმიანობისთვის ხელშემშლის შეწყვეტის დავალდებულება, ხოლო შინაგან საქმეთა სამინისტროსგან ეფექტიანი უსაფრთხოების ზომების მიღება მოითხოვეს²⁰³.

სამივე ინსტანციის სასამართლომ სასარჩელო მოთხოვნა დააკმაყოფილა და ფიზიკური პირების ქმედებები რელიგიური შეუწყნარებლობის მოტივით პირდაპირ დისკრიმინაციად შეაფასა, თუმცა არ გაიზიარა მოსარჩელე მხარის პოზიცია შსს-ს მხრიდან დისკრიმინაციულ მოპყრობასთან დაკავშირებით.

ამასთან, ქობულეთის მერიის მიერ დაფუძნებული შპს „ქობულეთის წყალი“, რომელსაც ლერმონტოვის ქ. #13-ში არსებული პანსიონის შენობის წყალმომარაგების სისტემასთან მიერთებაც ევალებოდა, არ ატარებდა შესაბამის სამუშაოებს, რაც სახალხო დამცველმა დისკრიმინაციულ მოპყრობად შეაფასა და რეკომენდაციით მიმართა შპს-ს, პანსიონის შენობაში წყალმიერთების სამუშაოები დაუყოვნებლივ ჩაეტარებინა²⁰⁴.

სახალხო დამცველის აღნიშნული რეკომენდაცია ქობულეთის მუნიციპალიტეტის მერიამ არ შეასრულა, რის გამოც კანონით დადგენილი წესით სახალხო დამცველმა მის წინააღმდეგ სასამართლოში სარჩელი შეიტანა და რეკომენდაციის შესრულების დავალდებულება მოითხოვა. ბათუმის საქალაქო სასამართ-

202 საქართველოს შსს სამინისტრო, წერილი N MIA 3 20 00652616, 11/03/2020.

203 მოსარჩელების ინტერესს სასამართლოში იცავს „ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრი“ (EMC).

204 სახალხო დამცველის რეკომენდაცია ქობულეთის მუნიციპალიტეტის გამგეობას და შპს „ქობულეთის წყალს“, 2016 წლის 19 სექტემბერი.

ლომ სახალხო დამცველის სარჩელი 2018 წლის 12 ოქტომბერს დააკმაყოფილა და ქობულეთის მერიას შენობაში შესაბამისი სამუშაოების განწევა დაავალა.

ა(ა)იპ „ქართველ მუსლიმთა ურთიერთობამ“ და ქობულეთში მცხოვრებმა 7 მუსლიმმა პირმა 2018 წლის იანვარში ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს მიმართა.

მოხე

2014 წლის ოქტომბერში ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ მოხეში გამოვლინდა რელიგიური მოტივით ადგილობრივ მუსლიმებსა და სამართალდამცავებს შორის დაპირისპირებისა და მუსლიმთა უფლებების უხეში დარღვევის შემთხვევები. საპროტესტო შეკრება, სადაც ადგილობრივი მუსლიმები ყოფილი მეჩეთის, აშუამად სადავო შენობის დემონტაჟს აპროტესტებდნენ, შსს-ს თანამშრომლებმა ძალადობრივი მეთოდებით დაშალეს. თვითმხილველთა თქმით, სამართალდამცავები მუსლიმებს ფიზიკურ და სიტყვიერ შეურაცხყოფას აყენებდნენ.

მოხეში კონფლიქტი მუსლიმი თემისთვის ე.წ. სადავო ნაგებობის დაბრუნების საკითხმა წარმოშვა. მუსლიმი მოსახლეობა ადგილობრივი თვითმმართველობისგან წლების მანძილზე უშედეგოდ ითხოვდა²⁰⁵ ნაგებობის გადაცემასა და რეკონსტრუქციას. აქციის დროს პოლიციამ 14 მუსლიმი პირი დააკავა. აქედან შსს-ს მიერ TDI-თვის მოწოდებული ინფორმაციით²⁰⁶, სამი პირი საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 353-ე მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებული ქმედებისთვის დააკავეს, რაც პოლიციელზე ან ხელისუფლების სხვა წარმომადგენელზე თავდასხმას ითვალისწინებს, ხოლო 11 პირი ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის 166-ე (წვრილმანი ხულიგნობა) და 173-ე (სამართალდამცავი ორგანოს თანამშრომლის კანონიერი განკარგულებისადმი ან მოთხოვნისადმი დაუმორჩილებლობა) მუხლებით გათვალისწინებული ქმედებებისთვის. 2014 წლის 23 ოქტომბერს, პროკურორის დადგენილების საფუძველზე, სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებული მუსლიმი სამი მოქალაქე გაათავისუფლეს, თუმცა მათ წინააღმდეგ გამოძიება არ შეწყვეტილა. დაკავებული მუსლიმების თქმით, რო-

205 იხ. თავი V, რელიგიური გაერთიანებების საკუთრებასთან დაკავშირებული პრობლემები.

206 საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს წერილი MIA (11700579386 0) 10.03.2017.

გორც ინციდენტის ადგილზე, ასევე დაკავების შემდგომ, სამართალდამცავები მათ სიტყვიერ და/ან ფიზიკურ შეურაცხყოფას აყენებდნენ.

საქართველოს სახალხო დამცველის 2014 წლის ანგარიშში აღნიშნულია, რომ დაკავებულების გარეგნული დათვალიერების ოქმები ადასტურებდა ფიზიკურ დაზიანებებს, რომლებიც მუსლიმებმა 22 ოქტომბერს მიიღეს²⁰⁷.

რაც შეეხება სამართალდამცავი ორგანოების წარმომადგენლების მიერ უფლებამოსილების სავარაუდო გადამეტებასა და მუსლიმების წინააღმდეგ ძალის გამოყენებას, **პროკურატურამ TDI-ს არაერთი მოთხოვნის მიუხედავად არ მიაწოდა ინფორმაცია შინაგან საქმეთა სამინისტროს თანამშრომლების მიერ ჩადენილი სავარაუდო დანაშაულის ფაქტზე გამოძიების მიმდინარეობის შესახებ.**

2016 წლის 10 სექტემბერს ოთხმა პირმა პოლიციის მიერ სავარაუდო ძალის გადამეტებისა და არასათანადო მოპყრობის ფაქტთან დაკავშირებით ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში განაცხადი წარადგინა²⁰⁸.

ადიგენი

ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ ადიგენის მუსლიმმა მოსახლეობამ 2015 წლის მაისში ხელმოწერები შეაგროვა და ერთობლივი განაცხადებით ადიგენის გამგეობას მუსლიმთა სასაფლაოსთვის მიწის ნაკვეთის გამოყოფის თხოვნით მიმართა. სოფელ ადიგენის მუსლიმ თემს პირველი პრობლემა რამდენიმე წლით ადრე შეექმნა, როდესაც გარდაცვლილი პირის დასაკრძალად სასაფლაოს ტერიტორიაზე შესაბამისი ადგილის მოძიება შეუძლებელი გახდა. სოფელში ცალკე სასაფლაოს არარსებობის გამო, გარდაცვლილის ოჯახი იძულებული გახდა, იგი სხვა რეგიონში დაეკრძალა. 2016 წლის 25 თებერვალს აღნიშნულ თხოვნასთან დაკავშირებით რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტომ ადიგენის მუნიციპალიტეტს მიწის ნაკვეთის გამოყოფის შესახებ რეკომენდაციით მიმართა.

207 საქართველოს სახალხო დამცველის 2014 წლის ანგარიში, გვ. 332.

208 ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, განაცხადი: 54217/16

2016 წლის 29 თებერვალს, საკითხის განხილვის მიზნით, სოფლის ცენტრში, ღია ცის ქვეშ, გამართული განხილვის დროს, ადგილობრივი მართლმადიდებლების ნაწილი თავს დაესხა შეკრებილ მუსლიმებს და სხეულის დაზიანება მიყენა ორ პირს, ხოლო ერთი პირი გულის შეტევის გამო მძიმე მდგომარეობაში საავადმყოფოში გადაიყვანეს.

2016 წლის 1 მარტს ადიგენის რაიონულმა სამმართველომ საქმეზე გამოძიება დაიწყო აღმსარებლობის, რწმენის ან მრწამსის გამო სოფელ ადიგენის მუსლიმი მოსახლეობის დევნის ფაქტზე. შსს განმარტავს, რომ **ჩატარებულმა გამოძიებამ რელიგიური ნიშნით დევნის ფაქტი არ გამოკვეთა, ამიტომ აღნიშნულ საქმეზე შეწყდა სისხლის სამართლის გამოძიება**. თავდამსხმელ ექვს პირს წვრილმანი ხულიგნობის მუხლით დააკისრეს 100-ლარიანი ადმინისტრაციული ჯარიმა²⁰⁹.

4.3. მუსლიმთა სამმართველოს ყოფილი შეიხის, ვაგიფ აქპეროვის საქმე

სახელმწიფოს მიერ რელიგიური გაერთიანებების საქმიანობაში ჩარევის აშკარა მაგალითია „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს“ ყოფილი შეიხის, ვაგიფ აქპეროვის თანამდებობიდან იძულებით გადაყენების შემთხვევა.

ვაგიფ აქპეროვი, რომლის ინტერესებსაც TDI იცავს, 1996 წლიდან მუსლიმი სასულიერო პირია. იგი მონაწილეობს ინტერრელიგიური დიალოგის სხვადასხვა ფორმატში, ასევე სამოქალაქო ცხოვრებაში აქტიური ჩართულობით გამოირჩევა.

2011 წლიდან ვაგიფ აქპეროვს ეკავა „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს“²¹⁰ შეიხის (შიიტური მიმდინარეობის უმაღლესი სასულიერო პირი) თანამდებობა და მსახურობდა თბილისის ცენტრალურ, „ჯუმა“ მეჩეთში.

209 შსს-ს 2016 წლის 1-ლი ივლისის #1621960 წერილი.

210 „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველო“ არის რელიგიური გაერთიანება, რომელიც 2011 წელს სამოქალაქო კოდექსში განხორციელებული ცვლილებების ამოქმედებამდე არსებობდა როგორც არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირი, ხოლო 2011 წლის 15 ივლისიდან მიიღო საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსი.

2012 წელს, ხელისუფლების ცვლილების შემდეგ, სახელმწიფომ მასზე ბენოლა, ხოლო მუსლიმთა სამმართველოს საქმიანობაში უხეში ჩარევა დაიწყო.

2013 წლის 27 დეკემბერს იგი დაიბარეს საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ერთ-ერთ შენობაში (ე.წ. მოდულის შენობა), სადაც, აქვეროვის განცხადებით, შინაგან საქმეთა სამინისტროს თანამშრომლები მას პირადი ცხოვრების შესახებ ინფორმაციის გავრცელებით და რეპუტაციის შელახვით დაემუქრნენ, მიანიშნებდნენ ოჯახის წევრებისთვის დაბრკოლებების შექმნის შესაძლებლობაზე. მისგან მოითხოვნდნენ დაენერა თანამდებობიდან გადადგომის შესახებ განცხადება, შეეწყვიტა მეჩეთში სიარული და არ ჰქონოდა ურთიერთობა უფლებადამცველ ორგანიზაციებსა და მედიასთან.

ბენოლის შემდეგ, აქვეროვი იძულებული გახდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს წარმომადგენლების კარნახით, ე.წ. მოდულის შენობაშივე დაენერა განცხადება შეიხის თანამდებობიდან გადადგომის შესახებ.

რელიგიური ლიდერის თქმით, აღნიშნული განცხადება 2014 წლის 9 იანვარს, შინაგან საქმეთა სამინისტროდან პირდაპირ „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს“ მმართველობითი ორგანოს, რელიგიური საბჭოს კრებაზე აღმოჩნდა და შეიხის საბჭოს გადანაცვლებით უფლებამოსილება შეუწყდა.

ვაგიტ აქვეროვს უფლებამოსილება 2014 წლის 9 იანვარს შეუწყდა, რის შემდეგაც მას არაერთხელ დაუკავშირდნენ უცნობი პირები (მისი ვარაუდით, შსს-ის თანამშრომლები), რომლებიც სთავაზობდნენ შეხვედრას და დუმილის სანაცვლოდ მაღალანაზღაურებად სამსახურს სხვადასხვა დაწესებულებაში (მათ შორის, საქართველოს ნავთობისა და გაზის კორპორაციასა და გარდაბნის თბოელექტროსადგურში), რაზეც ყოფილმა შეიხმა უარი განაცხადა.

2016 წლის 27 აპრილს, საქართველოს სახალხო დამცველისა და ვაგიტ აქვეროვის მიმართვის შემდეგ²¹¹, საქართველოს პროკურატურამ დაიწყო გამოძიება სისხლის სამართლის საქმეზე სამსახურებრივი უფლებამოსილების შესაძ-

211 რუსთავი 2: ვაგიტ აქვეროვის საქმე, 2016, ხელმისაწვდომია <http://tdi.ge/ge/multimedia/rustavi-2-vagip-akperovis-sakme>

ლო გადამეტების ფაქტზე, სისხლის სამართლის კოდექსის 333-ე მუხლის მე-3 ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული დანაშაულის ნიშნებით. მიუხედავად ამისა, გამოძიების ეფექტიანად წარმართვის მიზნით არ გატარებულა შესაბამისი ღონისძიებები და სამართლებრივი შედეგი არ დამდგარა. **2020 წლის იანვრის მდგომარეობით, ვაგიფ აქპეროვი არ არის ცნობილი დაზარალებულად, არ დაწყებულა სისხლის სამართლებრივი დევნა კონკრეტული პირების მიმართ, ხოლო გამოძიება კვლავ უშედეგოდ გრძელდება.**²¹²

ვაგიფ აქპეროვის საქმეში იკვეთება როგორც სისხლის სამართლის დანაშაულის ნიშნები, ასევე კარგად ჩანს, არადომინანტი რელიგიური გაერთიანებების წარმომადგენლების წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულებზე სამართალდამცავი უწყებების არაეფექტიანი რეაგირება და სახელმწიფოს მიერ რელიგიური გაერთიანების საქმიანობაში უხეში ჩარევა.

აღსანიშნავია, რომ 2019 წლის 25 დეკემბერს ჩატარდა სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს მუფტის (ორგანიზაციის სუნიტური მიმართულების ლიდერი) არჩევნები. არჩევნების დასრულებისთანავე პროტესტის ნიშნად, თანამშრომლების ნაწილმა სამმართველო დატოვა. მუსლიმი თემის წარმომადგენლებმა აღნიშნეს, რომ სახელმწიფო ისევ უხეშად ჩაერია რელიგიური ორგანიზაციის ავტონომიაში და არჩევნები უსაფრთხოების სამსახურის აქტიური მონაწილეობით ჩატარდა.²¹³

4.4. იეჰოვას მოწმეთა დევნისა და უფლებების დარღვევის ფაქტების ანალიზი

იეჰოვას მოწმეების უფლებების დარღვევის, დევნისა და ძალადობის ფაქტების რაოდენობა და მათზე სახელმწიფოს რეაგირება ნათლად წარმოაჩენს საქართველოში რელიგიის თავისუფლების სფეროში არსებულ ვითარებას. სხვა მიზეზებს შორის, სახელმწიფოს არაეფექტიანი პოლიტიკის, საზოგადოებაში

212 თბილისის პროკურატურის წერილი N 13/01-66801, 2019 წლის 20 სექტემბერი.

213 „მუფთად ადამ შანთაძე აირჩია სუსმა და არა მეჯლისმა“, ბათუმელები, 2019 წლის 25 დეკემბერი, ხელმისაწვდომია: <https://batumelebi.netgazeti.ge/news/246680/>

დამკვიდრებული სტერეოტიპებისა და იეჰოვას მოწმეთა აქტიური რელიგიური საქმიანობის გამო, ამ რელიგიური გაერთიანების წევრები ხშირად ხდებიან სიძულვილით მოტივირებული სამართალდარღვევების მსხვერპლნი.

იეჰოვას მოწმეთა ორგანიზაცია დეტალურად აღნუსხავს თითოეულ ინციდენტს და საკითხების სამართლებრივი მექანიზმებით მოგვარებას ცდილობს როგორც ეროვნულ, ისე საერთაშორისო დონეზე.

რელიგიური თემის წინააღმდეგ ჩადენილ სამართალდარღვევებს შორის ხშირია ფიზიკური ძალადობა, რელიგიური რიტუალების შესრულებისათვის ხელის შეშლა, საკულტო ნაგებობების, ქონებისა და რელიგიური ლიტერატურის დაზიანება. უკვე წლებია პრობლემურია მსგავს ფაქტებზე სამართალდამცავი ორგანოების რეაგირება. ხშირად გამოძიება საერთოდ არ იწყება, დაწყების შემთხვევაში კი, ჭიანურდება არაგონივრული ვადით, ქმედებას ხშირად ენიჭება არასწორი კვალიფიკაცია ან/და სამართალდამრღვევს არ ეკისრება სათანადო პასუხისმგებლობა.

ბოლო წლებში ასევე ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც იეჰოვას მოწმეებს დევნიდნენ მართლმადიდებელი სასულიერო პირები. იეჰოვას მოწმეების მიმართ სავარაუდო დისკრიმინაციული დამოკიდებულება ასევე გამოავლინეს საჯარო მოხელეებმა, მათ შორის, სამართალდამცავი ორგანოების თანამშრომლებმა. რელიგიური თემის წინააღმდეგ მიმართული ქმედებები, როგორც წესი, არ არის ერთჯერადი და სამართალდამრღვევები რამდენჯერმე მიზანმიმართულად არღვევენ გაერთიანების წევრთა უფლებებს.

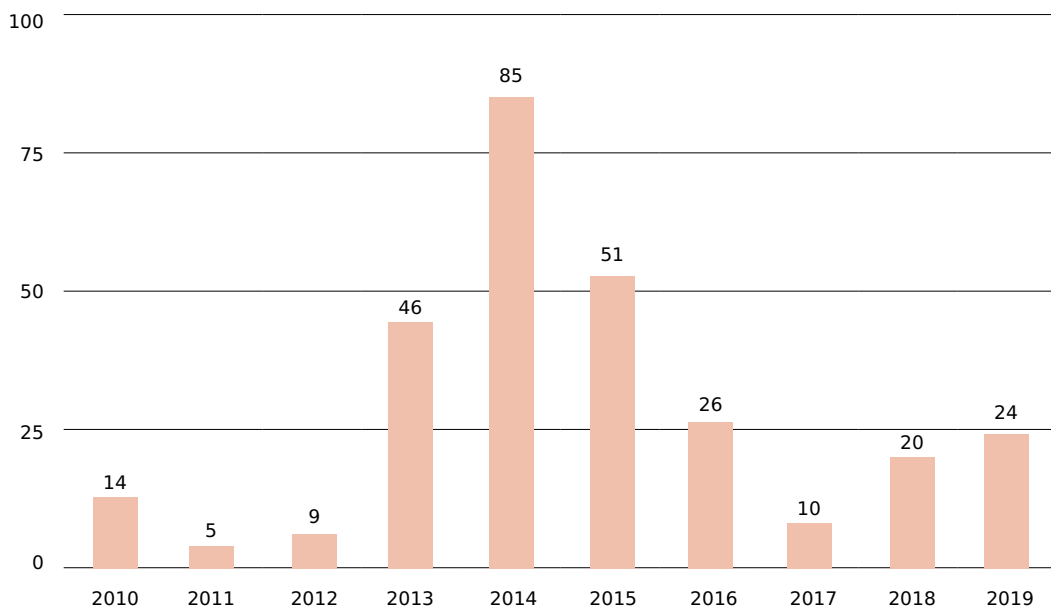
2013 წლიდან საქართველოში, სხვა რელიგიური ჯგუფების უფლებების დარღვევის მსგავსად, მნიშვნელოვნად იმატა იეჰოვას მოწმეთა წინააღმდეგ ჩადენილი ქმედებების რიცხვმა, რასაც ადასტურებს როგორც საქართველოს სახალხო დამცველის ყოველწლიური საპარლამენტო ანგარიშები, ასევე თავად იეჰოვას მოწმეთა ორგანიზაციის მიერ წარმოებული სტატისტიკა.

იეჰოვას მოწმეთა წინააღმდეგ ჩადენილი შემთხვევების ანალიზი ცხადყოფს, რომ რელიგიურ უმცირესობათა წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულებზე სახელმწიფოს რეაგირება არ არის თანამიმდევრული, სათანადო და მყისიერი. ამდე-

ნად, ის ვერ უზრუნველყოფს რელიგიურ გაერთიანებათა და პირთა კონსტიტუციური უფლებების დაცვას. გარდა ამისა, საერთო სასამართლოები, რელიგიური შეუწყნარებლობის მოტივის მიუხედავად, ხშირად იყენებენ შედარებით მსუბუქ სანქციებს.

აღსანიშნავია, რომ 2015-2019 წლებში იეპოვას მოწმეების წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულებზე, ქმედების კვალიფიკაციის თვალსაზრისით, ვითარება გაუმჯობესებულია. კერძოდ, თუკი წინა წლებში გამოძიება არ იწყებოდა სისხლის სამართლის კოდექსის იმ მუხლებით, რომლებიც დანაშაულის ჩადენის მოტივად რელიგიურ შეუწყნარებლობას ითვალისწინებს, ბოლო პერიოდში გამოძიება სულ უფრო მეტ შემთხვევაზე იწყება სისხლის სამართლის კოდექსის 155-ე (რელიგიური წესის აღსრულებისათვის უკანონოდ ხელის შეშლა) და 156-ე (დევნა) მუხლებით. თუმცა, ქმედებისთვის სწორი კვალიფიკაციის მინიჭების მიუხედავად, კვლავინდებურად პრობლემურია პროკურატურის მიერ დაზარალებულის სტატუსის მინიჭების, ასევე დამნაშავეების მიმართ ბრალის წარდგენის საკითხი.

2010–2019 წლებში იეპოვას მოწმეების მიმართ ჩადენილი დანაშაულების სტატისტიკური მონაცემები

შენიშვნა: წინამდებარე სტატისტიკაში წლების მიხედვით მოცემულია იეჰოვას მოწმეების წინააღმდეგ ჩადენილი ქმედებების ჯამური რაოდენობა, ხოლო ქვეკატეგორიებში მოცემული ციფრები ასახავს აღნიშნულ ქმედებებში გამოვლენილ სხვადასხვა ტიპის რელიგიური შეუწყნარებლობის ფაქტს (მაგალითად ერთი შემთხვევა, შესაძლოა, აერთიანებდეს როგორც ფიზიკურ ძალადობას, ასევე ქონების დაზიანებას, ან ფიზიკური ძალადობა ერთი ინციდენტის დროს, შესაძლოა ჩადენილი იყოს ერთზე მეტი პირის მიმართ, ან ჩადენილი იყოს განმეორებით). შესაბამისად, ქვეკატეგორიების ჯამური რაოდენობა, შესაძლოა აღემატებოდეს მომხდარი ინციდენტების წლიურ საერთო რაოდენობას.

2019 წელი: იეჰოვას მოწმეთა ქრისტიანული ორგანიზაციის ინფორმაციით, დაფიქსირდა რელიგიური შეუწყნარებლობის **24 შემთხვევა**:

- ▶ ფიზიკური ძალადობა – 8
- ▶ ვანდალიზმი/რელიგიური ლიტერატურის, სტენდების, ავტომობილების და სხვა ქონების დაზიანება – 7
- ▶ ვანდალიზმი/სამეფო დარბაზების დაზიანება – 5
- ▶ რელიგიური მსახურების ხელშეშლა – 11
- ▶ სხვა სახის რელიგიური შეუწყნარებლობა – 1

2018 წელი: დაფიქსირდა რელიგიური შეუწყნარებლობის **20 შემთხვევა**:

- ▶ ფიზიკური ძალადობა – 8
- ▶ ვანდალიზმი/ქონების დაზიანება – 8
- ▶ საჯარო მოხელეების მხრიდან იეჰოვას მოწმეების მიმართ დისკრიმინაციული მოპყრობა – 1
- ▶ სხვა სახის რელიგიური შეუწყნარებლობა – 3

2017 წელი: იეჰოვას მოწმეთა მიმართ დაფიქსირდა რელიგიური შეუწყნარებლობის **10 შემთხვევა**:

- ▶ ფიზიკური ძალადობა – 5
- ▶ ვანდალიზმი/ქონების დაზიანება – 2
- ▶ სამართალდამცავთა მხრიდან გამოვლენილი დისკრიმინაციული მოპყრობა – 1
- ▶ სხვა სახის რელიგიური შეუწყნარებლობა – 2

2016 წელი: გამოვლინდა იეჰოვას მოწმეების წინააღმდეგ რელიგიური შეუწყნარებლობის საფუძველზე ჩადენილი **26 ქმედება:**

- ▶ ფიზიკური ძალადობა – 13
- ▶ ვანდალიზმი/ქონების დაზიანება – 4
- ▶ რელიგიური მსახურების ხელშეშლა – 9

2015 წელი: დაფიქსირდა იეჰოვას მოწმეების წინააღმდეგ რელიგიური შეუწყნარებლობის **51 ქმედება:**

- ▶ ფიზიკური ძალადობა – 18
- ▶ ვანდალიზმი/რელიგიური ლიტერატურის, სტენდების, ავტომობილების და სხვა ქონების დაზიანება – 13
- ▶ ვანდალიზმი/სამეფო დარბაზების დაზიანება – 12
- ▶ რელიგიურ მსახურების ხელშეშლა – 25
- ▶ სხვა სახის რელიგიური შეუწყნარებლობა – 12

2014 წელი: იეჰოვას მოწმეების წინააღმდეგ ჩადენილ სამართალდარღვევათა რაოდენობამ მაქსიმალურ მაჩვენებელს, **85-ს მიაღწია:**

- ▶ ფიზიკური ძალადობა – 38
- ▶ ვანდალიზმი/ქონების დაზიანება – 26
- ▶ რელიგიური მსახურებისათვის ხელშეშლა – 14
- ▶ პოლიციელის/თვითმმართველი ერთეულის წარმომადგენლის მხრიდან დისკრიმინაციული მოპყრობა – 3
- ▶ სხვა სახის რელიგიური შეუწყნარებლობა – 11

2014 წელს, წინა წლებთან შედარებით, გაიზარდა საკუთრების წინააღმდეგ მიმართული სამართალდარღვევების რაოდენობა. ამასთან, როგორც წესი, ფიზიკური შეურაცხყოფის შემთხვევებს თან ახლდა დაზარალებულთა სიტყვიერი შეურაცხყოფა, მუქარა, დამამცირებელი მოპყრობა, ხოლო თავდამსხმელთა განცხადებებსა და ქმედებებში იკვეთებოდა რელიგიური მოტივი.

იეჰოვას მოწმეთა წინააღმდეგ მიმართულ ქმედებებში ხშირ შემთხვევებში ორგანიზატორის ან უშუალო სამართალდამრღვევის სახით სასულიერო პირები მონაწილეობდნენ. წინა წლების მსგავსად, სამართალდამცავი ორგანოები ეფექტიან რეაგირებას თავს არიდებდნენ ან/და მხოლოდ მხარეთა სიტყვიერი გაფრთხილებით შემოიფარგლებოდნენ.

2013 წელი: მკვეთრად გაიზარდა იეჰოვას მოწმეთა წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაულების რიცხვი და **46 ქმედებას** მიაღწია:

- ▶ ფიზიკური ძალადობა – 26
- ▶ ვანდალიზმი/რელიგიური ლიტერატურის ან/და სტენდების დაზიანება – 7
- ▶ ვანდალიზმი/სამეფო დარბაზების დაზიანება – 16
- ▶ სხვა სახის რელიგიური შეუწყნარებლობა – 4

2012 წელი: გამოვლინდა იეჰოვას მოწმეების წინააღმდეგ რელიგიური შეუწყნარებლობის საფუძველზე ჩადენილი **9 შემთხვევა:**

- ▶ ფიზიკური ძალადობა – 3
- ▶ ვანდალიზმი/ქონების დაზიანება – 4
- ▶ სხვა სახის რელიგიური შეუწყნარებლობა – 2

2011 წელი: იეჰოვას მოწმეთა წინააღმდეგ ჩადენილი იყო **5 ქმედება:**

- ▶ ფიზიკური ძალადობა – 4
- ▶ ვანდალიზმი/ ქონების დაზიანება – 1

2010 წელი: იეჰოვას მოწმეების წინააღმდეგ ჩადენილი იყო **14 ქმედება.**

- ▶ ფიზიკური ძალადობა – 11
- ▶ ვანდალიზმი/ ქონების დაზიანება – 3

4.5. სასამართლო სტატისტიკა რელიგიური შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილ დანაშაულებზე

სასამართლოებში დაბალია რელიგიური შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაულების განხილვის სტატისტიკა.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ინფორმაციით²¹⁴ 2014 – 2019 წლებში:

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 155-ე მუხლის (რელიგიური წესის აღსრულებისათვის უკანონოდ ხელის შეშლა) საფუძველზე:

---

214 საქართველოს უზენაესი სასამართლო, წერილი N 3-492-18 და N 3-27-20.

- ▶ პირველი ინსტანციის სასამართლოებში განსახილველად სულ 4 საქმე შევიდა (2014 წელს – 1, 2016 წელს – 1, 2019 წელს – 2);
- ▶ სააპელაციო ინსტანციის სასამართლოებში განსახილველად 1 საქმე შევიდა (2015 წელს);
- ▶ საკასაციო ინსტანციის სასამართლოში, გემოაღნიშნულ პერიოდში, მითითებული მუხლით გათვალისწინებულ დანაშაულზე სისხლის სამართლის არცერთი საქმე არ შესულა.

გამამტყუნებელი განაჩენი დადგა: 2014 წელს 1 საქმეზე; 2016 წელს – 1 საქმეზე, 2019 წელს – 1 საქმეზე.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 156-ე მუხლის (დევნა რელიგიისა და რწმენის საფუძველზე) საფუძველზე:

- ▶ პირველი ინსტანციის სასამართლოებში განსახილველად სულ 26 საქმე შევიდა (2014 წელს – 5, 2015 წელს – 3, 2016 წელს – 9, 2017 წელს – 5, 2018 წელს – 0 საქმე, 2019 წელს 4 საქმე);
- ▶ სააპელაციო ინსტანციის სასამართლოებში განსახილველად სულ 9 საქმე შევიდა (2014 წელს – 1, 2015 წელს – 2, 2016 წელს – 3, 2017 წელს – 1, 2018 წელს – 2 საქმე);
- ▶ საკასაციო ინსტანციის სასამართლოში გემოაღნიშნულ პერიოდში სისხლის სამართლის 1 საქმე შევიდა , რომელიც 2019 წელს დასრულდა.

გამამტყუნებელი განაჩენი დადგა: 2014 წელს 3 საქმეზე; 2015 წელს – 4 საქმეზე, 2016 წელს – 5 საქმეზე, 2017 წელს – 5 საქმეზე, 2018 წელს – 1 საქმეზე, 2019 წელს 3 საქმეზე.

საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ინფორმაციით, 2019 წელს საქართველოს რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოებში, რელიგიური დისკრიმინაციის მოტივით განსახილველად ასევე შევიდა:

- ▶ ერთი საქმე **სისხლის სამართლის კოდექსის 19-109-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „დ“ ქვეპუნქტით**, რაც გულისხმობს განზრახ მკვლელობის მცდელობას რასობრივი, რელიგიური, ეროვნული ან ეთნიკური შეუწყნარებლობის გამო.

2020 წლის იანვრის მდგომარეობით, საქმის განხილვა არ არის დასრულებული.

- ▶ ორი საქმე **სისხლის სამართლის კოდექსის 11¹-126-ე მუხლის** მე-2 ნაწილის „ზ“ ქვეპუნქტით, რაც გულისხმობს ოჯახურ დანაშაულს – ძალადობას რასობრივი, რელიგიური, ეროვნული ან ეთნიკური შეუწყნარებლობის გამო.

საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 166-ე მუხლის (პოლიტიკური, საზოგადოებრივი ან რელიგიური გაერთიანების შექმნისათვის ან მისი საქმიანობისათვის ხელის შეშლა) საფუძველზე, საერთო სასამართლოებში ზემოაღნიშნულ პერიოდში, მითითებული მუხლით გათვალისწინებულ დანაშაულზე სისხლის სამართლის არცერთი საქმე არ შესულა.

4.6. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებები

რელიგიის თავისუფლების ჭრილში საინტერესოა საქართველოს წინააღმდეგ არსებული, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებები. დღეისათვის არსებული ყველა გადაწყვეტილება იეჰოვას მოწმეების უფლებების დარღვევას შეეხება. სამ საქმეში ევროსასამართლომ დაადგინა მომჩივანთა უფლებების დარღვევა, ხოლო ერთი საქმე, რომელშიც საქართველოს სახელმწიფომ აღიარა უფლებების დარღვევა, მორიგებით დასრულდა.

„იეჰოვას მოწმეთა გლდანის კონგრეგაციის წევრები“ და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ

პირველი ასეთი გადაწყვეტილება საქმეზე – „იეჰოვას მოწმეთა გლდანის კონგრეგაციის წევრები“ და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ²¹⁵ – ევროსასამართლომ 2007 წლის 3 მაისს გამოიტანა, რომლის მიხედვითაც, 96 მომჩივანის მიმართ დადგინდა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 (წამების აკრძალვა) და მე-9 (რელიგიის თავისუფლება) მუხლების, ასევე ამავე მუხლებთან ერთობლიობაში მე-14 მუხლის (დისკრიმინაციის აკრძალვა) დარღვევა.

215 ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, გადაწყვეტილება N 71156/01, 2007 წლის 3 მაისი.

1999 წლის 17 ოქტომბერს, თბილისში, გლდანის რაიონში, იეჰოვას მოწმეთა ორგანიზაციის დაახლოებით 120 წევრი რელიგიურ შეხვედრას ატარებდა, როცა მათ თავს დაესხა განკვეთილი მართლმადიდებელი მღვდლის ხელმძღვანელობით მოქმედი ძალადობრივი ჯგუფი. სამართალდამცავ ორგანოებს საქმეზე არავითარი რეაგირება არ ჰქონდათ. სახელმწიფოს უმოქმედობამ რელიგიური ექსტრემიზმი წაახალისა და სხვა თავდასხმების მაპროვოცირებელი გახდა.

ევროსასამართლომ აღნიშნა, რომ უმოქმედობამ სამართალდამცავი ორგანოების მხრიდან, რომლებიც ვალდებულნი იყვნენ ჩაეტარებინათ გამოძიება სისხლის სამართლის დანაშაულის თაობაზე, ნულამდე დაიყვანა გასაჩივრების ყველა შესაძლო საშუალების ეფექტიანობა.

კომპეტენტურმა ორგანოებმა თავისი უმოქმედობით არ აღასრულეს თავიანთი ვალდებულება მიეღოთ სათანადო ზომები, რათა მართლმადიდებელ ექსტრემისტთა ჯგუფს გამოეჩინა შემწყნარებლობა მომჩივნების რელიგიური გაერთიანების მიმართ და მიეცა მათთვის რელიგიის თავისუფლების უფლებით სარგებლობის საშუალება.

სასამართლომ მიიჩნია, რომ კომპეტენტური ორგანოების გულგრილობა დიდწილად განპირობებული იყო მომჩივნების რელიგიური შეხედულებებით. უყურადღებობამ, რომელიც პოლიციამ და საქმის გამოძიებაში ჩართულმა პირებმა გამოიჩინეს უკიდურესად მძიმე უკანონო ქმედებებისადმი, შესაძლებლობა მისცა მართლმადიდებელ ექსტრემისტთა ჯგუფის ხელმძღვანელს, გაეღვივებინა სიძულვილი მასმედიის საშუალებებით და თავის მომხრეებთან ერთად კვლავაც ჩაედინა რელიგიური ძალადობის არაერთი აქტი.

ბელელური და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ

2014 წლის 7 ოქტომბერს ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ გამოიტანა კიდევ ერთი გადაწყვეტილება საქმეზე – „ბელელური და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ“.²¹⁶

---

216 ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, გადაწყვეტილება N 28490/02, 2014 წლის 7 ოქტომბერი.

კოლექტიურ სარჩელში, რომელიც სასამართლოში 2002 წელს შევიდა, აღწერილია რამდენიმე თავდასხმის ფაქტი და განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა 2000 წლის 8 სექტემბერს, ექსტრემისტული ჯგუფების მიერ შეკრების ჩაშლას, რომელსაც იეჰოვას 700-მდე მონმე ესწრებოდა.

სულ სარჩელში თავმოყრილია რელიგიური შეუწყნარებლობის საფუძველზე ჩადენილი ძალადობის ოთხი შემთხვევა, რომლებშიც უშუალოდ მონაწილეობდნენ პოლიციის თანამშრომლები და ხელისუფლების ორგანოების სხვა წარმომადგენლები; ასევე, კიდევ ოთხი სხვა შემთხვევა, სადაც მათი არაპირდაპირი მონაწილეობის ფაქტი დასტურდება. სულ ძალადობის 30-მდე ფაქტია აღწერილი და მიუხედავად იმისა, რომ მომჩივნებმა ყველა საქმეზე საგამოძიებო ორგანოებში იჩივლეს, სასამართლოებმა საჩივრების განხილვაზე უარი განაცხადეს.

აღნიშნულ საქმეში ევროსასამართლომ დაასკვნა, რომ საქართველოს ხელისუფლების ორგანოები სისტემატურად ამბობდნენ უარს იეჰოვას მონმეთა მიმართ განხორციელებული ძალადობის აქტების ადეკვატურად და ეფექტიანად გამოძიებაზე. შესაბამისად, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების დამოკიდებულება ხელს უწყობდა რელიგიური ძალადობის გაღრმავებას.

ევროსასამართლომ მიიჩნია, რომ თავისი მონაწილეობით, მხარდაჭერით ან სულ მცირე, მდუმარე თანხმობით, შესაბამისმა ორგანოებმა ვერ შეასრულეს თავისი მოვალეობა, მიეღოთ აუცილებელი ზომები იმის უზრუნველსაყოფად, რომ იეჰოვას მონმეებს შეძლებოდათ რელიგიის თავისუფლებით სარგებლობა.

ევროპული სასამართლოს შეფასებით, დაირღვა კონვენციის მე-9 მუხლი (რელიგიის თავისუფლება) როგორც ცალკე, ისე მე-14 მუხლთან (დისკრიმინაციის აკრძალვა) ერთობლიობაში; სასამართლომ ასევე დაადგინა კონვენციის მე-3 მუხლის (წამების აკრძალვა) დარღვევა როგორც ცალკე, ისე მე-14 მუხლთან ერთობლიობაში.

ცარციძე და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ

2017 წლის 17 იანვარს ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ გამოიტანა მორიგი გადაწყვეტილება საქმეზე „ცარციძე და სხვები საქართველოს

წინააღმდეგ, ²¹⁷ რომლის მიხედვითაც დაადგინა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-9 მუხლის (რელიგიის თავისუფლება) დარღვევა, როგორც ცალკე, ისე კონვენციის მე-14 მუხლთან (დისკრიმინაციის აკრძალვა) ერთობლიობაში.

2000-2001 წლებში მომხდარ 3 შემთხვევაზე ევროპის ადამიანის უფლებათა სასამართლოში სარჩელი 2004 წელს შევიდა. განმცხადებლები რელიგიური მოტივით ჩადენილი ძალადობის დანაშაულებრივ ფაქტებზე მიუთითებდნენ, რა დროსაც ადგილობრივი სამართალდამცავები და სასამართლოები მათ დევნას უმოქმედობით პასუხობდნენ.

ევროპულმა სასამართლომ ამ გადანყვეტილებაში აღნიშნა, რომ საქმის წარმოების არცერთ ეტაპზე ეროვნულ სასამართლოებს არ უცდიათ გადაემოწმებინათ პოლიციელების ქმედების მიღმა არსებული შესაძლო დისკრიმინაციული მოტივი. გარდა ამისა, მათ არ უკითხავთ პოლიციისთვის, რელიგიური შეკრების დაშლის ნაცვლად თუ რატომ არ მიიღეს ზომები მომჩივანთა რელიგიის თავისუფლების უფლების სათანადო დაცვის უზრუნველსაყოფად.

გაბუნია და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ

საქმეში „გაბუნია და სხვები საქართველოს წინააღმდეგ“ მომჩივნები კონვენციის მე-9 და მე-14 მუხლების საფუძველზე აცხადებდნენ, რომ დაირღვა მათი რელიგიის თავისუფლება. 2017 წელს აღნიშნულ საქმეზე საქართველოს მთავრობამ ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში ცალმხრივი განცხადება შეიტანა, სადაც აღიარა, რომ დაარღვია იეჰოვას მოწმეების უფლებები. საბოლოოდ, მხარეთა შორის შედგა მორიგება და ამგვარად სახელმწიფომ თავიდან აირიდა ევროპული სასამართლოს მეოთხე გადანყვეტილება რელიგიის თავისუფლების დარღვევასთან დაკავშირებით. ²¹⁸

საყურადღებოა, რომ ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი, რომელიც ზედამხედველობს წევრი სახელმწიფოების მიერ ადამიანის უფლებათა ევროპული

217 ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო, გადანყვეტილება N 18766/04, 2017 წლის 17 იანვარი.

218 ინფორმაცია ხელმისაწვდომია <https://bit.ly/2pUIbJw>

სასამართლოს გადაწყვეტილებების აღსრულებას, დღემდე არ მიიჩნევს ზემოხსენებულ საქმეებს აღსრულებულად. იეჰოვას მოწმეთა გლდანის კონგრეგაციის წევრების, ბელელურისა და ცარციძის საქმეები ერთიანდება „იდენტობის ჯგუფის“ სახელით ცნობილ საქმეებში. მინისტრთა კომიტეტმა 2019 წლის 25 სექტემბერს მიღებულ გადაწყვეტილებაში²¹⁹ აღნიშნა, რომ საქართველოს სახელმწიფომ ვერ უზრუნველყო ამ კონკრეტულ საქმეებზე ინდივიდუალური ღონისძიებების სრულყოფილად გატარება. ასევე, პრობლემურად რჩება სახელმწიფოს მიერ ისეთი ზოგადი ღონისძიებების გატარება, რომელიც ხელს შეუწყობს რელიგიის თავისუფლების დაცვას, სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულების ეფექტიან გამოძიებასა და პრევენციას.

---

219 ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი, გადაწყვეტილება CM/Del/Dec(2019)1355/H46-8, 2019 წლის 25 სექტემბერი [http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=CM/Del/Dec\(2019\)1355/H46-8E](http://hudoc.exec.coe.int/eng?i=CM/Del/Dec(2019)1355/H46-8E)

თავი V. რელიგიური გაერთიანებების საკუთრებასთან დაკავშირებული პრობლემები

არადომინანტი რელიგიური გაერთიანებებისთვის ერთ-ერთ უმთავრეს პრობლემას ქონებასთან და რელიგიური დანიშნულების ნაგებობებთან დაკავშირებული საკითხები წარმოადგენს. ისინი დაბრკოლებებს აწყდებიან როგორც საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული რელიგიური ქონების დაბრუნების, ისე ახალი საკულტო ნაგებობების მშენებლობის პროცესში. დისკრიმინაციულია კანონმდებლობაც, რომელიც განსხვავებით მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქოსგან, სხვა რელიგიურ ორგანიზაციებს უზღუდავს ქონების დაბრუნებისა და შეძენის უფლებას.²²⁰

5.1. საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული ქონების რესტიტუციის პრობლემა

XX საუკუნეში, საბჭოთა კავშირის პერიოდში, რელიგიურ გაერთიანებებს ჩამოერთვათ რელიგიური დანიშნულების ნაგებობები და ყველა ტიპის ქონება. 1991 წელს, საბჭოთა კავშირის დაშლისა და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, მხოლოდ საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ შეძლო ქონების რესტიტუცია, სხვა კონფესიებს კი ჩამორთმეული ქონების დიდი ნაწილი არ დაუბრუნდა.

საქართველოს სახელმწიფოსა და საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას შორის 2002 წელს გაფორმებული კონსტიტუციური შეთანხმების მე-11 მუხლით, სახელმწიფომ აღიარა XIX-XX საუკუნეებში საბჭოთა რეჟიმის მიერ მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის მატერიალური და მორალური ზიანის მიყენების ფაქტი და როგორც ჩამორთმეული ქონების ნაწილის ფაქტობრივმა მფლობელმა, იკისრა ვალდებულება, ეკლესიას ნაწილობრივ აუნაზღაუროს მატერიალური ზარალი. 2002 წლიდან მოყოლებული,

220 დაწვრილებით, კანონმდებლობაში არსებულ დისკრიმინაციაზე იხ. თავი III, უთანასწორობა საქართველოს კანონმდებლობაში.

სახელმწიფო ცენტრალური ბიუჯეტიდან ყოველწლიურად აფინანსებს საქართველოს საპატრიარქოს²²¹. რაც შეეხება მართლმადიდებელი ეკლესიის უძრავ-მოდრავ ქონებას, კონსტიტუციური შეთანხმების მე-7 მუხლით „სახელმწიფო ეკლესიის საკუთრებად ცნობს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე არსებულ მართლმადიდებლურ ტაძრებს, მონასტრებს (მოქმედსა და არამოქმედს), მათ ნანგრევებს, აგრეთვე, მიწის ნაკვეთებს, რომლებზეც ისინია განლაგებული“. მართლმადიდებელ ეკლესიას, მისი საკუთრების გარდა, გადაეცა სხვა რელიგიური გაერთიანებების ისტორიული ქონებაც, რომლებითაც დღემდე სარგებლობს და უარს აცხადებს მათ დაბრუნებაზე.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ჩამორთმეული ქონების დიდი ნაწილის მე-საკუთრე საქართველოს სახელმწიფო გახდა, თუმცა მას სხვა რელიგიური გაერთიანებებისთვის ქონების დაბრუნების ნება არ გამოუხატავს – დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან დღემდე არანაირი სამართლებრივი ან რეალური პოლიტიკური ნაბიჯი არ გადადგმულა, რაც რელიგიური უმცირესობებისთვის საკულტო ნაგებობების დაბრუნებას უზრუნველყოფდა. მართალია, იმ საკულტო ნაგებობების წარმომავლობისა და ისტორიული მესაკუთრის დადგენის მიზნით, რომლებიც სადავოდ მიიჩნევა, ფორმალურად სამთავრობო ან ინტერრელიგიური კომისიები რამდენჯერმე შეიქმნა, მაგრამ მათ რეალურად არასდროს უმუშავია.

2014 წელს, შეიქმნა სსიპ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოსთან არსებული რელიგიური გაერთიანებების ქონებრივ და ფინანსურ საკითხთა შემსწავლელი სარეკომენდაციო კომისია²²². კომისიის მანდატი ბუნდოვანია. როგორც წესი, ის განიხილავს რელიგიური გაერთიანებებისთვის საკულტო ნაგებობის გადაცემისა და მშენებლობის ნებართვის გაცემის საკითხებს, მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფო ქონების განკარგვის უფლებამოსილება ან მშენებლობის ნებართვის გაცემის შესახებ ადმინისტრაციულ წარმომებაში ჩარევის სამართლებრივი საფუძველი არც კომისიას და არც თავად სააგენტოს არ გააჩნია. მათ მიერ მიღებული აქტები მხოლოდ სარეკომენდაციო ხასიათის დოკუმენტებია, რომელთა გათვალისწინებაც შესაბამისი ადმინისტრაციული ორგანოს კეთილ ნებაზეა დამოკიდებული²²³.

221 დაწვრილებით, აღნიშნულ საკითხზე, იხ. თავი I, სახელმწიფო და რელიგია, ქვეთავი: რელიგიური ორგანიზაციების სახელმწიფო დაფინანსების პოლიტიკა და პრაქტიკა.

222 რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს თავმჯდომარის 2014 წლის 6/1 ბრძანება.

223 დაწვრილებით, აღნიშნულ საკითხზე, იხ. ქვეთავი: ახალი საკულტო ნაგებობების მშენებლობასთან დაკავშირებული დაბრკოლებები.

რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს საქმიანობის ანგარიშებში რელიგიური გაერთიანებებისთვის საკულტო ნაგებობების გადაცემა არაერთხელ შეუფასებია, როგორც საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს კონფესიებისთვის ჩამორთმეული ქონების დაბრუნება²²⁴. რეალურად, ყველა ის ტრანზაქცია, რომელსაც ადმინისტრაციული ორგანო „დაბრუნებას“ უწოდებს, სარგებლობის უფლებით გადაცემას გულისხმობს. სახელმწიფოს მიერ ამ ტერმინის გამოყენებას ბევრი შეცდომაში შეჰყავს. მაგალითად, სააგენტო საკუთარ ანგარიშებში უთითებს, რომ მუსლიმ თემს 2014-2017 წლებში დაუბრუნდა 150 მეჩეთი²²⁵, რაც ცალსახად არასწორია, რადგან მათ საკუთრების უფლებით არაფერი მიუღიათ.

აღსანიშნავია, რომ საკულტო ნაგებობების დიდი ნაწილი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლია. იმ პირობებში, როდესაც ქონება ისტორიულ და კონფესიურ მესაკუთრეს არ უბრუნდება, ის განადგურების პირას არის, მიუხედავად იმისა, რომ მათი მოვლა-პატრონობის ვალდებულება სახელმწიფოს აკისრია. რელიგიური გაერთიანებების ის ისტორიული ნაგებობები კი, რომლებიც საქართველოს საპატრიარქოს გადაეცა, კარგავს ავთენტურობას და პირველად სახეს, რადგან ადგილი აქვს შენობების ისტორიული და კონფესიური წარმომავლობის დამადასტურებელი მახასიათებლების განადგურებას და წაშლას.

რესტიტუციის პოლიტიკის არარსებობის გამო დღემდე:

- ▶ სახელმწიფოს არ დაუთვლია/აღურიცხავს საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს რელიგიური გაერთიანებებისთვის მიყენებული ზიანი;
- ▶ არ შემუშავებულა სახელმწიფო მიდგომები ზიანის ანაზღაურებასთან და სათემო ქონების დაბრუნებასთან დაკავშირებით;
- ▶ არ არსებობს სამართლებრივი რეგულირებები, რომლებიც რელიგიურ გაერთიანებას შესაძლებლობას მისცემს, მოითხოვოს ჩამორთმეული რელიგიური საკუთრების უკან დაბრუნება ან/და მისი კომპენსაცია;

224 იხ. რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს საქმიანობის 2015 წლის ანგარიში, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://religion.geo.gov.ge/images/8706%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%92%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%98%E1%83%A8%E1%83%98-2015.pdf>

225 რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს საქმიანობის 2016-2017 წლის ანგარიში, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://religion.geo.gov.ge/geo/document/reports/religiis-sakitxta-saxelmtsifo-saagentos-tsliuri2>

- ▶ სადავოდ რჩება არაერთი რელიგიური დანიშნულების ნაგებობა, რომელზეც მესაკუთრეობის პრეტენზიას ერთზე მეტი რელიგიური გაერთიანება აცხადებს;
- ▶ რესტიტუციის პოლიტიკის არარსებობა არათანაბარ პირობებში ამყოფებს რელიგიურ გაერთიანებებს, დომინანტ რელიგიურ გაერთიანებასთან შედარებით. დღემდე, საქართველოს საპატრიარქო საკუთრებაში იღებს როგორც საკუთარ ისტორიულ, ისე სხვა რელიგიური გაერთიანებების რელიგიურ ქონებას და ახალ სახელმწიფო ქონებასაც.

2019 წლის 7 მარტს ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ ჩარჩო კონვენციის მრჩეველთა კომიტეტის მიერ საქართველოს შესახებ მიღებულ მესამე დასკვნაში აღნიშნულია, რომ რელიგიური უმცირესობები ისევ განიცდიან სტრუქტურულ დისკრიმინაციას დაფინანსებისა და სალოცავი ადგილების ხელმისაწვდომობის კუთხით. სალოცავი ადგილების რესტიტუციის და მშენებლობის ნებართვის პროცედურები არ არის საკმარისად გამჭვირვალე და არ ეფუძნება მკაფიო და ობიექტურ სამართლებრივ კრიტერიუმებს. მრჩეველთა კომიტეტი მოუწოდებს ხელისუფლებას, უზრუნველყოს რელიგიური გაერთიანებებისთვის ქონების რესტიტუციის არადისკრიმინაციულ რეჟიმში განხორციელება²²⁶.

საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული ქონების დაბრუნების საკითხი ყველაზე მწვავედ სომეხთა სამოციქულო, კათოლიკე, ევანგელურ-ლუთერული ეკლესიების, მუსლიმი და იუდეური თემების წინაშე დგას.

სომეხთა სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესია

სომეხთა სამოციქულო მართლმადიდებელი წმიდა ეკლესიის საქართველოს ეპარქიამ არაერთი საკულტო ნაგებობა დაკარგა საბჭოთა პერიოდში, რომელთა ნაწილი განადგურდა, ნაწილი კი სხვადასხვა მესაკუთრის, მათ შორის სახელმწიფოს ხელში აღმოჩნდა. ამათგან, უკვე მრავალი წელია ყველაზე მწვავედ დგას 10-მდე საკულტო ნაგებობის დაბრუნების საკითხი²²⁷. საკულტო ნაგებობე-

226 ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის ჩარჩო კონვენციის მრჩეველთა კომიტეტის 2019 წლის 7 მარტს მიღებული მესამე დასკვნა საქართველოს შესახებ, დოკუმენტი ხელმისაწვდომია ქართულად https://smr.gov.ge/uploads/prev/3rd_Op_Geo_05dc9050.pdf და ინგლისურად: <https://bit.ly/2GfRpVz>

227 ამ ნაგებობებს შორისაა: თბილისში სურბ ნშანი, მუღნეცოც სურბ გევორქი, ნორაშენ სურბ ასტვანანინ, შამხორეცოც სურბ ასტვანანინ, სურბ ეჭმიანი, ერევანეცოც სურბ მინასი, თანდოიანც სურბ ასტვანანინ და ახალციხეში მდებარე სურბ ნშანის ეკლესია.

ბის დიდ ნაწილს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი აქვს. ამჟამად ისინი სახელმწიფოს საკუთრებაშია. ხშირად მათ ე.წ. „სადავო ნაგებობებად“ მოიხსენიებენ, რადგან ბოლო წლებში მათზე საკუთრების უფლების მოპოვების სურვილი საქართველოს საპატრიარქომაც განაცხადა. ამ უკანასკნელმა ერთ-ერთ ისტორიულ სომხურ ეკლესიაზე 2017 წელს მოახერხა კიდევ საკუთრების უფლების მოპოვება.²²⁸

სომხურ სადავო საკულტო ნაგებობებთან დაკავშირებით, 2013 წელს შეიქმნა უწყებათაშორისი კომისია, რომელსაც არსებულ მდგომარეობაში გარკვეული სიცხადე უნდა შეეტანა.²²⁹ 2015 წლის 25 ივნისს 2013 წლის 28 ივნისის განკარგულება, რომლის საფუძველზეც კომისია იყო შექმნილი, ძალადაკარგულად გამოცხადდა ისე, რომ კომისიას არავითარი შედეგისთვის არ მიუღწევია.

აღსანიშნავია, რომ სომხური საკულტო ნაგებობების ამჟამინდელი მდგომარეობა საგანგაშოა. მაგალითად, თითქმის ნანგრევებადაა ქცეული ავლაბარში მდებარე ეკლესია „მამხორეცოც სურბ ასტვანანინი“. ეკლესიას 2007 წლიდან კულტურული მემკვიდრეობის უძრავი ძეგლის სტატუსი აქვს მინიჭებული და მდებარეობს თბილისის ისტორიული განაშენიანების დაცვის ზონაში. 2017 წელს თბილისის მერიამ გასცა ეკლესიის გვერდით (4-5 მეტრის დაშორებით) მშენებლობის დაწყების ნებართვა, რომელიც უხეშად არღვევდა კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ დადგენილ ნორმებს და საფრთხეს უქმნიდა ტაძრის სიმყარეს²³⁰.

თბილისში, ახოსპირელის ქუჩაზე მდებარე „მუღნეცოც სურბ გევორგი“ 2009 წელს ჩამოიქცა. ასევე, ძველ თბილისში „სურბ ნშანის ეკლესიას“ 2002 წელს ხანძარი გაუჩნდა და დაზიანდა, ხოლო 2012 წელს გაურკვეველ ვითარებაში კვლავ გაჩენილმა ხანძარმა გუმბათის საყრდენი სვეტი ჩამოაქცია.

228 ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი, ხელისუფლებამ თანდოიანცის ეკლესია საქართველოს საპატრიარქოს გადასცა, 2017 წლის 22 დეკემბერი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://tdi.ge/ge/news/494-xelisuplebam-tandoiancis-eklesia-sakartvelos-sapatriarkos-gadasca>

229 საქართველოს მთავრობის განკარგულება N671, საქართველოს მთავრობის განკარგულება, „მუღნისის, სურბ მინასისა და სურბ ნიშანის ეკლესიების მომიჯნავედ კერძო საკუთრებაში/მფლობელობაში არსებულ უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული საკითხების შემსწავლელი უწყებათაშორისი კომისიის შექმნის შესახებ“, 2013 წლის 20 ივნისი.

230 ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი, სომხური ტაძრის გვერდით მშენებლობის შესახებ, 11 სექტემბერი, 2017 წლის 11 სექტემბერი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://tdi.ge/ge/news/459-somxuri-tazris-gverdit-msheneblobis-shesaxeb>

ამასთანავე, შეიმჩნევა სომხური წარმომავლობის ეკლესიებში სომხური კულტურის დამადასტურებელი ნიშნების წაშლის მცდელობები. 2008 წელს საქართველოს საპატრიარქოს მღვდელმსახურმა თბილისში მდებარე ერთ-ერთი ე.წ. სადავო ტაძრის – „ნორაშენის“ ეზოში დაკრძალული სომეხი პირების საფლავის ქვები გადაადგილა, ხოლო უცნობმა პირებმა ქართული წარწერების მქონე საფლავის ქვა მიიტანეს და ეკლესიის ეზოში განათავსეს. დანგრეულია ტაძრის საკურთხეველი.

საქართველოს მთავრობა ევროპის საბჭოს ეროვნული უმცირესობების დაცვის შესახებ ჩარჩო კონვენციის შესაბამისად წარდგენილ მე-2 ანგარიშში აცხადებდა, რომ 2011 წელს დასრულდა საპროექტო დოკუმენტების მომზადება თბილისში მდებარე სომხური ტაძრების, „მუღნისის“ (იგივე „მოღნეცოც სურბ გევორგი“), „სურბ ნშანისა“ და „ნორაშენის“ აღდგენისათვის²³¹. სომეხთა სამოციქულო ეკლესიის წარმომადგენელთა თქმით, სახელმწიფომ გამაგრებითი სამუშაოები ჩაუტარა მხოლოდ თბილისში მდებარე „ნორაშენის“ ტაძარს. საქართველოს სახელმწიფოს ჩარჩო-კონვენციის შესრულების მე-3 ანგარიშში აღნიშნულია, რომ საქართველოს ისტორიულ ძეგლთა დაცვისა და გადარჩენის ფონდის დაფინანსებით დასრულდა „ნორაშენის ღვთისმშობლის ტაძრის“ რეაბილიტაციის ეტაპი.²³²

რესტიტუციის პოლიტიკის არარსებობის, რელიგიური უმცირესობებისადმი შერჩევითი დამოკიდებულებისა და სახელმწიფოს გულგრილი პოლიტიკის თვალსაჩინო მაგალითებია თანდოიანცის და სურბ ნშანის ისტორიულად სომხური ეკლესიების საქმეები.

თანდოიანცის ეკლესიის საქმე

თბილისში, აღმაშენებლის გამზირის N 38-ში მდებარეობს „თანდოიანც სურბ ასტვანანჩინის“ სახელწოდებით ცნობილი, ისტორიულად სომხური წარმომავ-

231 საქართველოს მე-2 პერიოდული ანგარიში ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის ჩარჩო კონვენციის 25 მუხლის მე-2 პარაგრაფის შესაბამისად, ევროპის საბჭო, 2012. დოკუმენტი ხელმისაწვდომია ინგლისურ ენაზე: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008b5b5>

232 საქართველოს მე-3 პერიოდული ანგარიში ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის ჩარჩო კონვენციის 25 მუხლის მე-2 პარაგრაფის შესაბამისად, ევროპის საბჭო, 2017. ხელმისაწვდომია: <https://rm.coe.int/third-state-report-georgia-in-georgian-/168075fc5d>

ლობის ეკლესია. საბჭოთა ოკუპაციამდე ტაძარი სომეხთა სამოციქულო მართლმადიდებელ წმინდა ეკლესიას ეკუთვნოდა. საბჭოთა ტოტალიტარულმა რეჟიმმა 1924 წელს ეკლესია ჩამოართვა სომხურ თემს და დახურა. ნაგებობის ისტორიული და კონფესიური წარმომავლობა დასტურდება როგორც სახელმწიფო უწყებების მიერ გაცემული ოფიციალური დოკუმენტაციით, ასევე არაერთი ისტორიული და საარქივო წყაროთი.

2017 წლამდე ეკლესია სახელმწიფოს ბალანსზე ირიცხებოდა. 2017 წლის ივლისში კი საქართველოს მთავრობამ ეკლესია საქართველოს საპატრიარქოს გადასცა საკუთრებაში. კერძოდ, „სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტოს“ 2017 წლის 10 ივლისის ბრძანებით, მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქოს მოთხოვნის საფუძველზე, ეკლესიაზე გაუქმდა სახელმწიფოს საკუთრების უფლება. „საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს“ 2017 წლის 18 ივლისის გადაწყვეტილებით კი შენობა-ნაგებობაზე უკვე ოფიციალურად დარეგისტრირდა საქართველოს საპატრიარქოს საკუთრების უფლება. საპატრიარქოსთვის საკუთრებაში გადაცემის პროცესში გადაწყვეტილების მიმღებმა უწყებამ ნაგებობის კონფესიური წარმომავლობა არც კი გამოიკვლია.

„თანდოიანც სურბ ასტვანანინის“ ეკლესიის საკუთრებაში მიღებისთანავე, საქართველოს საპატრიარქომ ეკლესიის ტერიტორიაზე გათხრითი და განმენდიითი სამუშაოები დაიწყო. აღსანიშნავია, რომ ეკლესიაზე ვრცელდება „კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ“ საქართველოს კანონით განსაზღვრული სამართლებრივი რეგულირება და მასზე რაიმე სახის სამუშაოების ჩატარება სათანადო ნებართვის გარეშე, აკრძალულია.

2018 წლის 5 იანვარს, სომეხთა სამოციქულო მართლმადიდებელი წმიდა ეკლესიის საქართველოს ეპარქიამ სარჩელით მიმართა²³³ თბილისის საქალაქო სასამართლოს საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს წინააღმდეგ. სომეხთა სამოციქულო ეკლესიამ მოითხოვა „თანდოიანც სურბ ასტვანანინის“ ეკლესიაზე საქართველოს საპატრიარქოს საკუთრების უფლების გაუქმება. პარალელურად, 2018 წლის 9 მარტს, სომეხთა ეპარქიამ სარჩელი სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტოს წინააღმდეგაც შეიტანა, იმ გადაწყვეტილების ბათილო-

233 სასამართლოში სომეხთა სამოციქულო მართლმადიდებელი წმინდა ეკლესიის საქართველოს ეპარქიის ინტერესებს იცავს TDI და EMC.

ბის მოთხოვნით, რომლითაც საქართველოს საპატრიარქოს პრაქტიკულად გზა გაეხსნა საკუთრებაში დაერეგისტრირებინა ეკლესია.

2019 წლის 24 იანვრის გადაწყვეტილებით,²³⁴ ქონების ეროვნული სააგენტოს მიმართ დავაში თბილისის საქალაქო სასამართლომ არ მიიღო საქმე არსებითად განსახილველად, სარჩელის დაუშვებლობის მოტივით. სასამართლომ მიიჩნია, რომ მოცემულ დავაში სომეხთა სამოციქულო ეკლესიას არ გააჩნდა იურიდიული ინტერესი. ამდენად, სარჩელზე შეწყდა წარმოება.

თბილისის საქალაქო სასამართლოს აღნიშნული გადაწყვეტილება სომეხთა სამოციქულო ეკლესიის მიერ გასაჩივრდა თბილისის სააპელაციო სასამართლოში. მაგრამ 2019 წლის 29 მარტის განჩინებით,²³⁵ სააპელაციო პალატამ არ დააკმაყოფილა საჩივარი და ძალაში დატოვა საქალაქო სასამართლოს გადაწყვეტილება.

რაც შეეხება საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს მიმართ დავას, საქმის განხილვა შეჩერებული იყო სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტოს წინააღმდეგ დავის გადაწყვეტამდე. 2019 წლის 12 დეკემბრის გადაწყვეტილებით, თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიამ არც ეს სარჩელი მიიღო წარმოებაში არსებითად განსახილველად. საქმეზე სასამართლო დავა გრძელდება.

საგულისხმოა, რომ საქართველოში რელიგიური ნაგებობების რესტიტუციისათვის „თანდოიანც სურბ ასტვანანინის“ საქმეს პრეცედენტული მნიშვნელობა აქვს. რელიგიურ გაერთიანებას მოცემული საქმით მიეცა შესაძლებლობა, სამართლებრივად ედავა საკუთარ ისტორიულ ქონებაზე. სასამართლო ხელისუფლებას კი აკისრია უმნიშვნელოვანესი როლი, იმსჯელოს ისტორიული ქონების დაბრუნების საკითხზე, უზრუნველყოს საკუთრების უფლებისა და რელიგიის თავისუფლების დაცვა. უკიდურესად პრობლემურია, რომ აღნიშნული საქმე სასამართლომ არსებითად განხილვის ეტაპამდეც არ მიიყვანა და საწყის ეტაპზევე, სარჩელის დასაშვებობაზე მსჯელობისას, სომეხთა ეპარქიას საქმის არსებითად

234 თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის განჩინება 2019 წლის 24 იანვარი, საქმე N 3/1555 -18.

235 თბილისის სააპელაციო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატა, 2019 წლის 29 მარტი, საქმე N 3ბ/705-19.

განხილვაზე უარი უთხრა. სასამართლომ სომეხთა სამოციქულო ეკლესია არ ცნო მოცემულ დავაში იურიდიული ინტერესის მქონე სუბიექტად, სუბიექტად – რომელსაც გააჩნია უფლება, იდავოს საკუთარი ისტორიული ქონების სხვა რელიგიური გაერთიანებისათვის გადაცემის კანონიერებაზე.²³⁶

სურბ ნშანის ეკლესიის საქმე

თბილისში, სულთნიშნის N6-ში მდებარეობს მეთვრამეტე საუკუნის ისტორიული ძეგლი, „სურბ ნშანის“ სომხური ეკლესია. ნაგებობა კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლია. სხვა საკულტო ნაგებობების მსგავსად, ტაძარი საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს ჩამოერთვა სომეხთა სამოციქულო ეკლესიას და სხვადასხვა დანიშნულებით გამოიყენებოდა. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ, ტაძარი სახელმწიფოს საკუთრებაში გადავიდა და დღემდე არ დაბრუნებია სომეხთა ეპარქიას.

თბილისის მუნიციპალიტეტის მერიის 2016 წლის სექტემბერის ბრძანებით, „სურბ ნშანის“ ეკლესიის მომიჯნავედ მდებარე მიწის ნაკვეთის მესაკუთრეს მიეცა უფლება, აწარმოოს მშენებლობა. ამით კი დაზიანების რეალური საშიშროების წინაშე დადგა კულტურული მემკვიდრეობის ობიექტი – „სურბ ნშანის“ ეკლესია, რომლის მდგომარეობა ისედაც სავალალოა. თბილისის მუნიციპალიტეტის მერიის გადაწყვეტილებით დაირღვა სომეხთა სამოციქულო ეკლესიის ინტერესი, შეინარჩუნოს ისტორიული საკულტო ნაგებობების ავთენტური იერსახე და დაიცვას კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლი.

2018 წლის 10 აპრილს სომეხთა სამოციქულო ეკლესიამ თბილისის მერიის წინააღმდეგ სარჩელი აღძრა²³⁷ თბილისის საქალაქო სასამართლოში. ეკლეს-

236 თბილისის საქალაქო სასამართლოს გადაწყვეტილების დასაბუთებაში მითითებულია, რომ: „...მოსარჩელეს არ გააჩნია რაიმე უფლების დამადასტურებელი დოკუმენტი სადავო უძრავ ქონებაზე, რომლითაც გასაჩივრებული ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტების გაუქმების შემთხვევაში, მას წარმოეშვება რაიმე სახის სამართლებრივი უფლება სადავო ქონების მიმართ. [...] მოსარჩელე მხარემ ვერ დაასაბუთა, [...] სადავო აქტის ბათილად ცნობის შემთხვევაში [...] რა სახით დაიცავს წარმოდგენილი სარჩელი მის კანონიერ ინტერესს. [...] სასამართლო მიიჩნევს, რომ არ არსებობს კანონით აღიარებული და დაცული ინტერესი, რომელიც წარმოშობს მოსარჩელის უფლებამოსილებას მოცემული სახის სარჩელის დავის საგანზე.“. (იხ. თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის განჩინება, 2019 წლის 24 იანვარი, საქმე N 3/1555 -18).

237 სასამართლოში სომეხთა სამოციქულო მართლმადიდებელი წმინდა ეკლესიის საქართველოს ეპარქიის ინტერესებს იცავს TDI.

სიამ სარჩელით მოითხოვა ზონალური შეთანხმების გაცემის შესახებ თბილისის მერიის ბრძანების გაუქმება.

2019 წლის 16 იანვრის გადაწყვეტილებით, თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიამ მიიჩნია, რომ სარჩელზე უნდა შეწყვეტილიყო წარმოება.²³⁸ „თანდოიანც სურბ ასტვანანინის“ ეკლესიის საქმის მსგავსად, თბილისის მერიის წინააღმდეგ დავაშიც, სასამართლომ სომეხთა სამოციქულო ეკლესია არ ცნო იურიდიული ინტერესის მქონე პირად, რომლის უფლებები და ინტერესებიც შეიძლება ირღვეოდეს თბილისის მერიის მიერ გაცემული ზემოთხსენებული ბრძანებით.

2019 წლის მარტში, სომეხთა სამოციქულო ეკლესიამ სასამართლოს აღნიშნული გადაწყვეტილება თბილისის სააპელაციო სასამართლოში გაასაჩივრა. 2020 წლის იანვრის მდგომარეობით, საქმეზე სასამართლო წარმოება გრძელდება.

კათოლიკე ეკლესია

საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში მნიშვნელოვანი რელიგიური ქონება დაკარგა კათოლიკე ეკლესიამ. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, ჩამორთმეული ქონების დიდი ნაწილის დაბრუნება კვლავ ვერ მოხერხდა. კათოლიკე ეკლესია საქართველოში შვიდი ტაძრის დაბრუნებას ითხოვს, ექვს ადგილას: გორში, ახალციხის მუნიციპალიტეტის სოფელ ივლიტაში, ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ უდესა და ბუზმარეთში, ქუთაისსა და ბათუმში. ეს საკულტო ნაგებობები დღეის მდგომარეობით საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის საკუთრებაშია და კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი აქვს მინიჭებული.

238 თბილისის საქალაქო სასამართლოს გადაწყვეტილების დასაბუთებაში მითითებულია: „...მოსარჩელე ვერ ასაბუთებს თუ რა პირდაპირი და უშუალო ზიანი ადგება მას ან მისი რომელი კანონიერი უფლება და ინტერესი შეიზღუდა გასაჩივრებული ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტით, მით უფრო იმ პირობებში, როდესაც საქმეში არ მოიპოვება რაიმე უფლების დამადასტურებელი დოკუმენტი მოსარჩელის მიერ მითითებულ უძრავ ქონებაზე, რომლის არსებობის პირობებში შესაძლებელი იქნებოდა მოსარჩელე განხილულიყო დავის საგანთან იურიდიული ინტერესის მქონე სუბიექტად, აღნიშნული შესაბამისად, მისი ინტერესი მოპასუხის მიერ გამოცემული სადავო აქტის ბათილობის მოთხოვნით დაუშვებელია, რამეთუ როგორც უკვე აღინიშნა ვერ დგინდება იურიდიული ინტერესის არსებობის ფაქტი, რაც კანონმდებლის იმპერატიულ მოთხოვნას წარმოადგენს...“ (იხ. თბილისის საქალაქო სასამართლოს ადმინისტრაციულ საქმეთა კოლეგიის განჩინება, 2019 წლის 16 იანვარი, საქმე N 3/2172-18).

აღსანიშნავია, რომ 2001 წელს ლათინ კათოლიკეთა ეკლესიამ კერძო სამართლის იურიდიული პირის, კავშირ „სავარდის“ სახელით მართლმადიდებელი ეკლესიის საკუთრებაში გადაცემული ქუთაისის კათოლიკური ეკლესიის სასამართლო წარმოების გზით დაბრუნება სცადა. თუმცა, საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ აღნიშნული ეკლესიის შენობა მართლმადიდებლურ ტაძრად მიიჩნია, რადგან ამ დროისთვის ნაგებობით მართლმადიდებელი ეკლესია სარგებლობდა. სასამართლომ მხედველობის ქვეშ არ მიიღო ის ფაქტი, რომ ქუთაისის კათოლიკური ეკლესია 1939 წლამდე კათოლიკე თემის რელიგიურ ქონებას წარმოადგენდა.

მნიშვნელოვანია, რომ კავშირ „სავარდის“ პირდაპირი და ექსკლუზიური კავშირი საქართველოში წარსულში მოქმედ კათოლიკე გაერთიანებებთან აღიარებული იყო რომის წმინდა საყდრის მიერ და დასტურდებოდა ამიერკავკასიაში კათოლიკე ეკლესიის სამოციქულო ადმინისტრატორის წერილით. ამის მიუხედავად, უზენაესმა სასამართლომ არ ჩათვალა მოსარჩელე კათოლიკე გაერთიანების სამართალმემკვიდრედ.

მართლმადიდებელი ეკლესია ცვლის კათოლიკური ეკლესიების იერსახეს, რაც სახელმწიფოს მხრიდან არ კონტროლდება, მიუხედავად იმისა რომ საკულტო ნაგებობები კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებად არის აღიარებული. მაგალითად, 2012 წელს, სოფელი უდეს კათოლიკურ ეკლესიაში ადგილობრივმა მართლმადიდებელმა სასულიერო პირებმა ტაძრის გუმბათის სარემონტო სამუშაოები თვითნებურად ჩაატარეს. აღნიშნული საკულტო ნაგებობების ისტორიული იერსახის შესანარჩუნებლად სახელმწიფო არანაირ ზომებს არ იღებს.

ბათუმის სომხურ-კათოლიკური ეკლესია აშენდა 1877 წელს. საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ, ეკლესია დაიხურა. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ კი რელიგიურ თემს არ დაუბრუნდა. ეკლესიას კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი აქვს და 2012 წლიდან საქართველოს საპატრიარქოს საკუთრებაშია. 2017 წელს ჩამოინგრა ეკლესიის სახურავი. შენობა მნიშვნელოვნად დაზიანებულია.

ბათუმის ღვთისმშობლის შობის სახელობის საკათედრო ტაძარი ბათუმელი კათოლიკე მრევლისა და მეცენატ სტეფანე ზუბალაშვილის დახმარებით 1897-1902 წლებში აიგო. საბჭოთა წლებში ეკლესია დაიხურა. 80-იანი წლების ბო-

ლოს ტაძარს რესტავრაცია ჩაუტარდა და მოხატულობა პირვანდელი სახით აღდგა. 1989 წლიდან ეკლესია საქართველოს საპატრიარქოს საკუთრებაა. ეკლესიაში კათოლიკეებს წირვა-ლოცვის ჩატარების შესაძლებლობა არ ეძლევათ. ტაძარში ფრესკების ნაწილი დაზიანებულია, კედლისა და სვეტების მოხატულობა კი მოშლილი. ტაძარს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი აქვს. კათოლიკე ეკლესია მის კონსერვაციასა და ისტორიული იერსახის შენარჩუნებას ითხოვს თუმცა, უშედეგოდ.

ევანგელურ-ლუთერული ეკლესია

ევანგელურ-ლუთერული რელიგიური ნაგებობების არსებობა საქართველოში 1817-1818 წლიდან საქართველოში ჩამოსახლებულ გერმანელ კოლონისტებს უკავშირდება²³⁹. გერმანელებმა დასახლებისთანავე დაიწყეს ეკლესიებისა და დაწყებითი სკოლების შენება. მაგალითად, ნოი-ტიფლისში 1834 წლიდან მცირე ლუთერული ტაძარი ფუნქციონირებდა, მოგვიანებით კი მის სიახლოვეს დაიწყო დიდი ლუთერული ტაძრის მშენებლობა. 1819 წლის ბოლოსთვის საქართველოში უკვე რამდენიმე დასახლება არსებობდა: მარიენფელდი, ნოი-ტიფლისი, ალექსანდერსდორფი, პეტერსდორფი, ელიზაბეტთალი, კატარინენფელდი. შემდეგ წლებში, საქართველოში სხვა გერმანული დასახლებებიც გაჩნდა.

საბჭოთა ხელისუფლების დროს, ლუთერული სამრევლოები დროთა განმავლობაში დაიშალა, გერმანელი კოლონისტების მიერ აშენებული ეკლესიები დაანგრის ან სხვადასხვა ფუნქციის მქონე შენობებად გადააკეთეს. დღეს ევანგელურ-ლუთერული ეკლესიის ცნობით, ეკლესიის წევრი დაახლოებით 500 ადამიანია, რომელთა უმრავლესობა თბილისსა და ბოლნისის მუნიციპალიტეტში ცხოვრობს.

დღეის მდგომარეობით, საქართველოში შემორჩენილია რამდენიმე შენობა ან მისი ნანგრევი, რომელიც კონფესიურად ევანგელურ-ლუთერული წარმოშობისაა და საქართველოში მცხოვრები გერმანელების საერთო საკუთრებას წარმოადგენდა საბჭოთა ოკუპაციამდე. ევანგელურ-ლუთერული ეკლესია საკუთარი

239 ევანგელურ-ლუთერული ეკლესიები საქართველოში, ნესტან თათარაშვილი, საქართველოსა და სამხრეთ კავკასიის ევანგელურ-ლუთერული ეკლესიის 200 წლის იუბილე, გვ. 82.

ისტორიული ქონების დაბრუნებას საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენიდან მოყოლებული ითხოვს. ეკლესიის ცნობით, 2015 წელს სსიპ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მიაწოდეს მათი ისტორიული ძეგლების ნუსხა და სახელმწიფოს მათი დაბრუნების ან კომპენსაციის მიღების თხოვნით მიმართეს, თუმცა წერილზე პასუხი არ მიუღიათ.

თბილისში, მარჯანიშვილის მოედანზე დღეს არსებული საცხოვრებელი სახლის ნაცვლად, 1897 წლიდან ფუნქციონირებდა **ნოი ტიფლისის პეტრე-პავლეს ტაძარი**, რომელიც 1946 წელს საბჭოთა ხელისუფლებამ ჯერ დახურა, ხოლო შემდეგ გერმანულ ტყვეებს დაანგრევინა. თბილისში აღარ არსებობს მე-19 საუკუნეში მოქმედი **ალექსანდერსდორფის წმ. პავლეს ლუთერული ეკლესია**. გარდაბნის მუნიციპალიტეტის სოფელ სართიჭალაში შემორჩენილია **მარიენფელდის** ეკლესიის ნაგებობა, თუმცა მისი ამოცნობა რთულია, იერსახე შეცვლილია და დაკარგული აქვს ავთენტურობა. თეთრიწყაროს მუნიციპალიტეტის სოფელ ასურეთში შემორჩენილია **ელიზაბეტალის** ლუთერული ეკლესია და გერმანული სასაფლაო. ეკლესიას მინიჭებული აქვს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლის სტატუსი. შენობის ნაწილს ღვთისმსახურებისთვის მართლმადიდებელი ეკლესია იყენებს. საქართველოს ევანგელურ-ლუთერული ეკლესიის ხელმძღვანელობის თქმით, 2009 წელს მათ საქართველოს საპატრიარქოს ასურეთის ეკლესიის სარეაბილიტაციო ერთობლივ პროექტზე მუშაობა შესთავაზეს, რომლის მიხედვითაც, აღდგენილ ეკლესიაში სამლოცველო კუთხე ორივე დენომინაციის წარმომადგენლებისთვის გამოიყოფოდა. თუმცა, საქართველოს საპატრიარქომ შეთავაზებაზე უარი განაცხადა. ნალკის მუნიციპალიტეტის სოფელ თრიალეთში არსებული **ალექსანდერსჰილფის ლუთერულ ეკლესიას** 2017 წელს, გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ფინანსური დახმარებით „სამხრეთ კავკასიაში გერმანული კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის კავშირმა“ სახურავის რეაბილიტაცია ჩაუტარა. ბოლნისში, **კატარინენფელდის ლუთერული ეკლესია** მუნიციპალურ საკუთრებაშია. მარნეულის მუნიციპალიტეტის სოფელ თამარისში კი, **ტრაუბენბერგის ლუთერული ეკლესიის** სამლოცველოსა და სათემო სახლის შენობაში დღეს კულტურის სახლია განთავსებული. აქვე შემორჩენილია გერმანული სასაფლაოც.

მუსლიმები

მუსლიმებს საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის დროს მრავალი საკულტო ნაგებობა ჩამოერთვათ. მათგან ნაწილი ამ დროისთვის დანგრეულია ან შენობას დანიშნულება აქვს შეცვლილი. მაგალითად, თბილისში შაჰ-ისმაილის „ცისფერი მეჩეთი“ 1951 წელს დაანგრიეს მეტეხის ძველ ხიდთან ერთად. ის მეჩეთები, რომლებიც დღესაც შემორჩენილია, უმეტესად სახელმწიფო ბალანსზეა.

საბჭოთა ოკუპაციამდე, შიიტურ მეჩეთთან ერთად, თბილისში შვიდი მეჩეთი ფუნქციონირებდა. დღეს, მათგან მხოლოდ სუნიტური, «ჯუმა მეჩეთია» დარჩენილი (ბოტანიკური ქ.). მასში სუნიტი და შიიტი მუსლიმები ერთად ლოცულობენ.

სსიპ რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს 2016-2017 წლის ანგარიშის თანახმად, 2014-2017 წლებში სახელმწიფომ მუსლიმ თემს 170 მეჩეთი დაუბრუნა მთელი საქართველოს მასშტაბით.²⁴⁰ სააგენტოს აღნიშნული შეფასება ცალსახად მცდარია და ფაქტობრივი გარემოებების არასწორ ინტერპრეტაციას ახდენს. რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო „გადაცემა/დაბრუნებაში“ გულისხმობს ქონების სარგებლობის და არა საკუთრების უფლებით გადაცემას. ამ პირობებში, რელიგიურ გაერთიანებას ქონების განკარგვა შეზღუდული აქვს (მგ. მისი რეალიზაცია და რესტავრაცია). ასევე, სახელმწიფოს შეუძლია სარგებლობაში გადაცემული ქონება უკანვე დაიბრუნოს.

მუსლიმებისთვის პრობლემურია სამცხე-ჯავახეთსა და აჭარაში მდებარე 20-მდე უფუნქციო საკულტო ნაგებობების მდგომარეობაც, რომლებიც სარგებლობაში არ აქვთ გადაცემული. ისინი მეთვალყურეობის გარეშეა დარჩენილი და ინგრევა.

რესტიტუციის პოლიტიკის კონტექსტში, განსაკუთრებით საყურადღებოა 2014 წლიდან ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ მოხეს მეჩეთის ირგვლივ განვითარებული პროცესები.

240 რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს წლიური ანგარიში 2016-2017 წლების ანგარიში, თბილისი, 2018.

სოფელ მოხეში სადავო ნაგებობის დაბრუნების პრობლემა

მოხეს მეჩეთი მე-20 საუკუნის პირველ ნახევარში მესხი მუსლიმების მიერ აშენდა. მასზე შემორჩენილია ისლამური სალოცავებისათვის მახასიათებელი არქიტექტურული დეტალები. საბჭოთა პერიოდში იგი დიდი ხნის განმავლობაში სანყობად, ბიბლიოთეკად და სოფლის კლუბად გამოიყენებოდა. 2007 წლიდან შენობა ადიგენის მუნიციპალიტეტის ბალანსზე ირიცხებოდა.

მუსლიმებმა მეჩეთის შენობის კონსერვაციის ან რესტავრაციის თხოვნით 90-იანი წლებიდან მოყოლებული ხელისუფლებას რამდენჯერმე მიმართეს, მაგრამ მათ თხოვნას კონკრეტული შედეგი არ მოჰყოლია. მუსლიმები შენობის საკუთრებაში გადაცემასთან ერთად, უპირველეს ყოვლისა, შენობის კონსერვაციას, შემოღობვასა და დაცვას ითხოვდნენ. სანაცვლოდ 2014 წელს ადგილობრივმა ხელისუფლებამ შენობის გარემონტება და იქ მუსიკალური, ქორეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული ცენტრის გახსნა გადაწყვიტა.

2014 წლის 18 ოქტომბერს, მუნიციპალიტეტის მიერ გამოცხადებულ ტენდერში გამარჯვებულმა კომპანიამ შენობის დანგრევა დაიწყო, თუმცა მუსლიმების პროტესტის შემდეგ დემონტაჟი დროებით შეწყვიტა. 2014 წლის 22 ოქტომბერს მეჩეთის დანგრევა განახლდა. სამოქალაქო პროტესტის დროს, სამართალდამცავებმა მუსლიმ მოქალაქეებს სავარაუდოდ ფიზიკური და სიტყვიერი შეურაცხყოფა მიაყენეს. შსს-მ 14 მუსლიმი მოქალაქე დააკავა²⁴¹.

2014 წლის ოქტომბრის მოვლენების შემდეგ, სადავო შენობაზე პრეტენზია საქართველოს საპატრიარქომ განაცხადა. მათი თქმით, მე-18 საუკუნეში აღნიშნულ ადგილას ქრისტიანული ტაძარი იყო. საპატრიარქოს მეორე ვერსიით კი, მეჩეთი ეკლესიის ქვებითაა აგებული. აღსანიშნავია, რომ საპატრიარქოს არ წარუდგენია ისტორიული ან/და საექსპერტო დასკვნა, რომელიც მათ ვარაუდს გაამყარებდა.

2014 წელს, სადავო შენობის წარმომავლობის დადგენის საბაბით, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს გადაწყვეტილებით შეიქმნა „ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ მოხეში მდებარე კლუბის სტატუსით რიცხულ შენობასთან

241 ვრცლად იხილეთ თავი IV – რელიგიური შეუწყნარებლობით მოტივირებული დანაშაული და სახელმწიფო პოლიტიკა.

დაკავშირებით არსებული გარემოებების შემსწავლელი კომისია“, რომელიც დაკომპლექტდა ქრისტიანი და მუსლიმი თემის, ადგილობრივი ხელისუფლების, კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროსა და თავად რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს წარმომადგენლებით. მუსლიმი თემის მოთხოვნის მიუხედავად, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტომ უარი განაცხადა პროცესში დამკვირვებლის სტატუსით დამოუკიდებელი ექსპერტებისა და სახალხო დამცველის ჩართვაზე. კომისიის ორწლიანმა მუშაობამ აჩვენა, რომ შექმნის დღიდან კომისიას დასახული არც ერთი მიზნისთვის არ მიუღწევია და არც რაიმე შედეგზე ორიენტირებული ნაბიჯი გადაუდგამს. 2017 წლის 11 მაისს კომისიამ საბოლოო გადანაცვტილება მიიღო,²⁴² რომლის თანახმადაც, შენობა ისტორიულ მესაკუთრეს არ გადაეცა, მუნიციპალიტეტის საკუთრებიდან გადავიდა სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტოს საკუთრებაში და შევიდა კულტურული მემკვიდრეობის ობიექტთა ნუსხაში, სტატუსით „სადავო ნაგებობა“. კომისიის გადანაცვტილება ასევე შეიცავდა პირობას, რომ სსიპ სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს საკუთრებაში უნდა გადასცემოდა მიწის ნაკვეთი სოფელ მოხეში, რომელზეც უნდა აშენებულიყო ახალი მეჩეთი.

2018 წელს ადგილობრივმა მუსლიმებმა, მოხის ისტორიული მეჩეთის საქმეზე გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტს მიმართეს²⁴³. 2020 წლის იანვრის მდგომარეობით, საქმეზე წარმოება გრძელდება.

იუდაური თემი

სხვა რელიგიური გაერთიანებების მსგავსად, იუდაურმა თემმა საბჭოთა რეჟიმის დროს დაკარგა რელიგიური ქონება. ამ დრომდე, სახელმწიფოს მათთვის ქონება საკუთრებაში არ გადაუცია. იუდაური თემის საკულტო ნაგებობები, რომლებიც საბჭოთა ტოტალიტარულ რეჟიმს დანგრევისგან გადაურჩა, სახელმწიფო საკუთრებაშია.

242 რელიგიის სახელმწიფო სააგენტოს განცხადება იხილეთ აქ: <http://religion.geo.gov.ge/geo/news/moxes-komisi-am-gadatsyvetileba-miigho>

243 ადამიანის უფლებათა სწავლების და მონიტორინგის ცენტრის განცხადება – მოხის ისტორიული მეჩეთის საქმეზე EMC-იმ გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტში საჩივარი წარადგინა; 13 აპრილი, 2018.

<https://emc.org.ge/ka/products/mokhis-istoriuli-mechetis-sakmeze-emc-im-gaeros-adamianis-uflebata-komitetshi-sachivari-tsaradgina>

თბილისის დიდი სინაგოგა სახელმწიფოს ეკუთვნის. სსიპ საქართველოს ებრაელთა კავშირი მის მოსარგებლედ არის დარეგისტრირებული. ასეთივე სამართლებრივ მოცემულობაშია გორის, ახალციხის, ონის, საჩხერის, ბათუმის (ვაჟა-ფშაველას 33), მარტვილის, სენაკის სინაგოგები. სახელმწიფო საკუთრებაშია ბათუმის (9 მარტის ქ. N6) სინაგოგაც, რომელიც წლების განმავლობაში მძიმედ იყო დაზიანებული. 2015 წლის თებერვალში კი, მისი ნაწილი ჩამოიშრა. 2015 წლის ივლისში ის სსიპ ებრაელთა კავშირს გადაეცა სარგებლობის უფლებით. ახალციხის მეორე სინაგოგა კი (გურამიშვილის ქ.) საბჭოთა პერიოდში, 1953 წელს გაუქმდა და მასში ჯერ ბიბლიოთეკა მოეწყო, შემდეგ კი, სპორტული დარბაზი. დღესდღეობით ნაგებობა დაზიანებული და უმოქმედოა.

იუდაური თემის რელიგიური ქონება კერძო პირების მფლობელობაშიცაა. მაგალითად, თბილისში მდებარე სინაგოგას დანიშნულება აქვს შეცვლილი და დღესდღეობით იქ სამეფო უბნის თეატრი ფუნქციონირებს. 1988 წლიდან შენობა სახელმწიფო დრამატულ თეატრს ჰქონდა გადაცემული ფლობისა და სარგებლობის უფლებით. 2001 წელს, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილებით, ებრაელთა რელიგიურ საზოგადოებას აღნიშნული შენობა ნაწილობრივი თანასაკუთრების უფლებით გადაეცა. თუმცა, ებრაელთა რელიგიურმა საზოგადოებამ შენობა თეატრალურ დასს დაუთმო.²⁴⁴ ამ გადაწყვეტილებას არ იზიარებს ებრაული თემის დიდი ნაწილი და ისინი შენობის დაბრუნებას ითხოვენ.

იუდაურ თემს არ დაბრუნებია საკუთრებაში ებრაული მუზეუმის შენობაც, რომელიც წარსულში სინაგოგა იყო (თბილისი, ანტონ კათალიკოსის ქ. N3). მასში განთავსებულია ებრაელთა ისტორიის მუზეუმი და არის სახელმწიფო ბალანსზე.

5.2. ახალი საკულტო ნაგებობების მშენებლობასთან დაკავშირებული დაბრკოლებები

რელიგიის თავისუფლების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი არის უფლება, ადამიანებმა თავისუფლად აღასრულონ ან/და მიიღონ მონაწილეობა

244 ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი, რელიგიურ გაერთიანებათა საჭიროების კვლევა საქართველოში, გვ.37, თბილისი, 2014. http://tdi.ge/sites/default/files/religiuri-gaertianebebis-sachiroebepis-kvleva-sakartveloshi_0.pdf

რელიგიურ რიტუალში და იქონიონ შესაბამისი სივრცე ამ უფლების რეალიზაციისთვის. საქართველოს კანონმდებლობა ერთიან სტანდარტს აწესებს ნებისმიერი სახის ობიექტის მშენებლობისთვის, გარდა ვინრო სპეციალური დანიშნულების ნაგებობებისა (მაგ. ელექტროსადგური, ავტოგასამართი სადგური და ა.შ.). საკულტო ნაგებობებზე ისევე, როგორც მაგალითად, საცხოვრებელ სახლებზე, მშენებლობის ნებართვის გაცემის ზოგადი წესი ვრცელდება.

მშენებლობის ნებართვის გაცემის საკითხები რეგულირდება საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე აქტების ერთობლიობით. იმის მიუხედავად, რომ კანონი თანასწორ პირობებს უყენებს მშენებლობის განმახორციელებელ სუბიექტს, არადომინანტი რელიგიური ჯგუფების წარმომადგენლები ხშირად დისკრიმინაციას განიცდიან.

მშენებლობის ნებართვებს ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები გასცემენ. საკულტო ნაგებობების მშენებლობისას ადგილობრივი თვითმმართველობები ხშირად დისკრიმინაციულად ეპყრობიან რელიგიურ უმცირესობებს, როდესაც მართლმადიდებელი მრევლისა და სასულიერო პირების პროტესტის საფუძველზე არ გასცემენ, ან უკანონოდ აჩერებენ მშენებლობის ნებართვებს. პრობლემურია რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს როლიც რელიგიური უმცირესობებისთვის საკულტო ნაგებობების მშენებლობის ნებართვის მოპოვების პროცესში. სააგენტო ლეგიტიმური მიზნისა და სამართლებრივი საფუძვლის გარეშე არამართლზომიერად ერევა ადგილობრივი თვითმმართველობის კომპეტენციაში.

წინამდებარე თავში განხილულია ის ხელოვნური დაბრკოლებები, რომლებიც რელიგიურ უმცირესობათა ორგანიზაციების ექმნებათ სახელმწიფოს დისკრიმინაციული მიდგომის გამო.

მაცხოვრის ბიბლიური ეკლესიის საქმე

სსიპ „მაცხოვრის ბიბლიური ეკლესიის“ მიერ მშენებლობის ნებართვის მოპოვების პროცესი ერთ-ერთი სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე საქმეა და მიზნად ისახავს ადმინისტრაციული ორგანოების დისკრიმინაციული პრაქტიკისა და რე-

ლიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მიერ მშენებლობის საკითხში უკანონო ჩარევის აღმოფხვრას. რელიგიური გაერთიანების ინტერესებს ადმინისტრაციულ ორგანოებსა და სასამართლოში TDI იცავდა.

გაერთიანებამ თბილისის მერიის არქიტექტურის სამსახურს 2015 წლის 19 ივნისს მიმართა განცხადებით და მოითხოვა მიწის ნაკვეთის სამშენებლოდ გამოყენების პირობების დადგენა. აღნიშნული განცხადების საფუძველზე დაიწყო ადმინისტრაციული წარმოება, რომელიც მიზნად ისახავდა განმცხადებლის მიერ საკუთრებაში არსებულ მიწის ნაკვეთზე მშენებლობის ნებართვის მოპოვებას. განცხადება 2015 წლის 18 ოქტომბრის ბრძანებით დაკმაყოფილდა და ქალაქ თბილისის მუნიციპალიტეტის არქიტექტურის სამსახურმა დაადგინა მშენებლობისთვის საჭირო კონკრეტული პირობები.

საქართველოს მთავრობის N57 დადგენილების თანახმად, მშენებლობის ნებართვის მიღება მოიცავს სამ სტადიას: I სტადია – ქალაქმშენებლობითი პირობების დადგენა (მიწის ნაკვეთის სამშენებლოდ გამოყენების პირობების დამტკიცება); II სტადია – არქიტექტურულ-სამშენებლო პროექტის შეთანხმება (არქიტექტურული პროექტის, კონსტრუქციული ან/და ტექნოლოგიური სქემის შეთანხმება); III სტადია – მშენებლობის ნებართვის გაცემა.

შესაბამისად, მეორე ეტაპის გავლის მიზნით, რელიგიურმა გაერთიანებამ 2016 წლის 16 მარტს მიმართა ქალაქ თბილისის მუნიციპალიტეტის არქიტექტურის სამსახურს განცხადებით, რომელსაც ადმინისტრაციულმა ორგანომ 2016 წლის 22 აპრილს შუალედური პასუხი გასცა და უარი განაცხადა მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე. კერძოდ, განცხადების განხილვის გასაგრძელებლად, არქიტექტურის სამსახურმა სხვა ადმინისტრაციული ორგანოს, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მიერ გაცემული რეკომენდაცია მოითხოვა.

რელიგიურმა ორგანიზაციამ გადაწყვეტილება 2016 წლის 25 მაისს თბილისის მერთან გაასაჩივრა, თუმცა 2016 წლის 17 ივნისს გამართულ ადმინისტრაციული საჩივრის განხილვაზე მერიის არქიტექტურის სამსახურის წარმომადგენელი არ გამოცხადდა. ადმინისტრაციული საჩივრის განხილვიდან კანონით გათვალისწინებული ერთთვიანი ვადის გასვლის შემდეგ, რელიგიურმა გაერთიანებამ წარადგინა სარჩელი თბილისის საქალაქო სასამართლოში, 2016 წლის

22 აპრილის ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის (შუალედური პასუხის) ბათილად ცნობისა და ახალი აქტის გამოცემის მოთხოვნით.

2017 წლის 31 იანვარს სასამართლომ სასარჩელო მოთხოვნა დააკმაყოფილა და განმარტა, რომ 1. საქართველოს ადმინისტრაციული კანონმდებლობის თანახმად, ადმინისტრაციული ორგანო არ იყო უფლებამოსილი მოეთხოვა განმცხადებლისგან, წარედგინა სხვა რაიმე დამატებითი საბუთი ან ინფორმაცია (მათ შორის, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს რეკომენდაცია), გარდა კანონით გათვალისწინებული საბუთისა ან ინფორმაციისა; 2. თბილისის არქიტექტურის სამსახურს არ ჰქონდა განმცხადებლისთვის ამგვარი დოკუმენტის წარდგენის დავალდებულების უფლება. მსგავსი დასკვნის (რეკომენდაციის) სურვილის შემთხვევაში, ადმინისტრაციულ ორგანოს შეეძლო თავად მიემართა შესაბამისი უწყებისთვის; 3. თბილისის მუნიციპალიტეტის მერის ბრძანება გამოტანილი იყო კანონის არასწორი გამოყენებით და ამგვარად, შეიზღუდა მოსარჩელის უფლება კუთვნილი მიწის ნაკვეთის სამშენებლოდ და საექსპლუატაციოდ სარგებლობისთვის.

საქალაქო სასამართლოს პოზიცია გაიზიარა როგორც სააპელაციო სასამართლომ (2017 წლის 5 დეკემბრის გადაწყვეტილება), ისე უზენაესმა სასამართლომ (2018 წლის 19 აპრილის განჩინება) და ძალაში დატოვა აღნიშნული გადაწყვეტილება.

მოცემულ საქმეში კიდევ ერთხელ გამოიკვეთა პრობლემა, რაზეც რელიგიური გაერთიანებები და არასამთავრობო ორგანიზაციები დიდი ხანია საუბრობენ. რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მანდატის ბუნდოვანებამ და მისი ფუნქციების დაუზუსტებლობამ ადმინისტრაციულ ორგანოებს გაუჩინა საფუძველი, დაბრკოლებები შეუქმნან რელიგიურ გაერთიანებებს. როგორც „მაცხოვრის ბიბლიური ეკლესიის“ საქმის სასამართლო განხილვის დროს და არაერთ მსგავს საქმეში გამოიკვეთა, რელიგიის საკითხთა სააგენტომ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებისგან რელიგიური გაერთიანებების საკულტო ნაგებობების მშენებლობაზე გადაწყვეტილების მიღებამდე კონსულტაციების მასთან გავლა და ყოველ კონკრეტულ საკითხზე რეკომენდაციების მიღება მოითხოვა. ამ შინაარსის წერილი მოპასუხემ სასამართლო სხდომაზე წარმოადგინა.

ბათუმში ახალი მეჩეთის მშენებლობის საკითხი

მუსლიმები მრავალი წელია ქალაქ ბათუმში ახალი მეჩეთის საჭიროებაზე საუბრობენ. ქალაქში არსებული ერთადერთი მეჩეთი მლოცველებს ვერ იტევს და მათ ხშირად გარეთ, ქუჩაში უწევთ რელიგიური რიტუალების აღსრულება.

წლების განმავლობაში მუსლიმებმა ხელისუფლებისგან არაერთი დაპირება მიიღეს მეჩეთთან დაკავშირებით. 2013 წლის 5 ოქტომბერს „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს“ წარმომადგენლებთან შეხვედრაზე იმჟამინდელმა პრემიერ-მინისტრმა ბიძინა ივანიშვილმა განაცხადა, რომ მეჩეთის მშენებლობას პირადად დააფინანსებდა²⁴⁵.

ხელისუფლების არცერთი დაპირება არ შესრულდა. პირიქით, მუსლიმები ახალი მეჩეთის ასაშენებლად წინააღმდეგობას სწორედ ხელისუფლებისგან აწყდებიან. 2014 წლის ოქტომბერში „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველომ“ პრემიერ-მინისტრს წერილობით მიმართა. ხელმომწერები უარს აცხადებდნენ ბათუმში ახალი მეჩეთის აშენებაზე და არსებული მეჩეთის (ორთა ჭამეს) გაფართოებასთან ერთად, სამმართველოს რეზიდენციისა და მედრესესთვის შენობის გადაცემას ითხოვდნენ. თუმცა, ეს მიმართვა არ გამოხატავდა მუსლიმი თემის უმრავლესობის მოსაზრებასა და ინტერესებს. ისინი სამმართველოს განცხადების შინაარსს და მოთხოვნებს არ იზიარებდნენ. მათი თქმით, ტექსტი დანერგილი იყო რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს უშუალო ჩარევით და მუსლიმი თემის წარმომადგენლებს მის შედგენაში მონაწილეობა პრაქტიკულად არ მიუღიათ²⁴⁶.

სწორედ აღნიშნული მიმართვის საფუძველზე სახელმწიფომ, ფაქტობრივად, უარი განაცხადა ბათუმში ახალი მეჩეთის აშენებაზე და სანაცვლოდ, 2015 წელს „სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს“ მეფთის რეზიდენციისა და მედრესესთვის 4,486,400 ლარის ქონება სარგებლობის უფლებით

245 იხ. ნეტგაზეთი „ახალი მეჩეთი – პრემიერის გადაწყვეტილება და აჭარის მთავრობის თავსატეხი“, 2013 წლის 7 ოქტომბერი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://netgazeti.ge/news/26029/>

246 ქართველ მუსლიმთა კავშირის მიერ გავრცელებული ვიდეო, ბათუმში ახალი მეჩეთის მშენებლობის შესახებ ქრონოლოგიური მიმოხილვა, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://www.youtube.com/watch?v=M1i7wDyRXYM&t=1s>

გადასცა²⁴⁷. ერთ-ერთი პირობა არსებული მეჩეთის გაფართოებაც იყო, რაც საბოლოოდ შეუძლებელი აღმოჩნდა.

ხელისუფლების მხრიდან მრავალჯერადი, უშედეგო დაპირების შემდეგ, „ბათუმში მეჩეთის მშენებლობის საინიციატივო ჯგუფმა“ 2016 წელს 12 000-ზე მეტი მოქალაქის ხელმოწერა შეაგროვა და მეჩეთისათვის მიწის გამოყოფის თხოვნით აჭარის მთავრობას, ბათუმის მერიასა და საქართველოს მთავრობას მიმართა, თუმცა არც ადგილობრივ და არც ცენტრალურ ხელისუფლებას ამ საკითხთან დაკავშირებით შემხვედრი ნაბიჯები არ გადაუდგამს.

ამის შემდეგ, „ბათუმში ახალი მეჩეთის მშენებლობის ფონდმა“ საკუთარი სახსრებით მიწის ნაკვეთი შეისყიდა და მეჩეთის მშენებლობის ნებართვის მოთხოვნით 2017 წლის 8 თებერვალს ბათუმის მუნიციპალიტეტის მერიას მიმართა. 2017 წლის 5 მაისს ადგილობრივმა თვითმმართველობამ მუსლიმებს უარი უთხრა მშენებლობის ნებართვის გაცემაზე. მერიის გადაწყვეტილება ძირითადად ორ არგუმენტს ეყრდნობოდა: *1. სამშენებლო მიწის ნაკვეთი მდებარეობს საცხოვრებელ ზონა 6-ში, რომელიც არის მაღალი ინტენსივობის საცხოვრებელი ზონა, სადაც ძირითადად საცხოვრებელი სახლები მდებარეობს; 2. საკულტო ნაგებობას ესაჭიროება განსაკუთრებული ინფრასტრუქტურა გადაადგილების, ავტოტრანსპორტის მოძრაობის, გაჩერების და სხვა თვალსაზრისით, რომლის მოწყობის შესაძლებლობა მითითებულ მიწის ნაკვეთზე რთულია.*

მერიამ აღნიშნული არგუმენტაცია გამოიყენა იმ პირობებში, როდესაც ქალაქ ბათუმში, მათ შორის საცხოვრებელ ზონა 6-ში, ბოლო წლებში არაერთი საეკლესიო ნაგებობაა აშენებული და ზოგიერთ შემთხვევაში მშენებლობისთვის საჭირო მიწის ნაკვეთი მართლმადიდებელ ეკლესიას სწორედ ადგილობრივმა მუნიციპალიტეტმა გადასცა. მერიამ უარის საფუძველად სამომავლოდ ტერიტორიის საცხოვრებელი კომპლექსებით განვითარების აბსტრაქტული ინტერესი დაასახელა, რელიგიის თავისუფლების, საკუთრების უფლების დაცვისა და დისკრიმინაციის აკრძალვის არსებითი ინტერესი კი უგულებელყო.

247 იხ. ნეტგაზეთი, „უმაღლესი საბჭოსგან გადარჩენილი მთავრობა და აუთვისებელი მილიონები“, 2015 წლის 11 სექტემბერი, ხელმისაწვდომია: <http://batumelebi.netgazeti.ge/news/11647/#sthash.15pYhTJV.dpbs>, [10.04.2017]

პარალელურად, 2017 წლის ივნისიდან მოყოლებული ასეულობით ადგილობრივი მუსლიმი რეგულარულად იკრიბება მათ მიერ შეძენილ მიწის ნაკვეთზე და ლოცულობს. მოგვიანებით მათ ტერიტორიაზე მსუბუქი ხის კონსტრუქციაც ააგეს და სამლოცველო ღია ცის ქვეშ მოაწყვეს.

2017 წლის 10 ივნისს²⁴⁸ მეჩეთის მშენებლობის ფონდმა მერიის გადაწყვეტილება ბათუმის საქალაქო სასამართლოში გაასაჩივრა²⁴⁹. სარჩელის ძირითადი მოთხოვნა მუსლიმი თემის მიერ შეძენილ მიწის ნაკვეთზე მშენებლობის ნებართვის პირველი სტადიის დაკმაყოფილებაზე ბათუმის მერიის **უარის ბათილად ცნობა, მერიისათვის მიწის ნაკვეთის სამშენებლოდ გამოყენების პირობების დადგენის დავალება, და ასევე რელიგიური ნიშნით დისკრიმინაციის ფაქტის დადგენა და მისი შედეგების აღმოფხვრა იყო.**

ბათუმის მერიის გადაწყვეტილების კანონიერება 2017 წელს სახალხო დამცველმა შეისწავლა და დაადგინა²⁵⁰, რომ გადაწყვეტილება საქმისთვის მნიშვნელოვანი გარემოებების გამოკვლევისა და სათანადო დასაბუთების გარეშე იყო მიღებული. სახალხო დამცველმა რეკომენდაციით მიმართა ბათუმის მერიას, მშენებლობის ნებართვაზე უარის შესახებ მიღებული გადაწყვეტილებების ბათილად ცნობა და, საქმისათვის მნიშვნელოვანი გარემოებების გათვალისწინებით, ახალი დასაბუთებული გადაწყვეტილების მიღება მოითხოვა.

საქმის განხილვა ბათუმის საქალაქო სასამართლოში ორ წელზე მეტ ხანს გაჭიანურდა. 2019 წლის 12 ივნისის სხდომაზე სასამართლომ მხარეებს შესთავაზა მორიგება და მოლაპარაკებებისთვის დრო გამოუყო. მორიგების მიზნით მოლაპარაკებები მხარეებს შორის 2019 წლის 21 ივნისსა და 8 ივლისს შედგა. შეხვედრას ესწრებოდა რელიგიის საკითხთა სააგენტოს წარმომადგენელიც.

მოლაპარაკებები უშედეგო აღმოჩნდა. ბათუმის მერმა განაცხადა, რომ თუკი ახალი მეჩეთის მშენებლობის ფონდი უარს იტყოდა სასამართლო დავაზე და

248 ბათუმში მეჩეთის მშენებლობის ნებართვაზე TDI-მ და EMC-მ სასამართლოს მიმართეს, ხელმისაწვდომია: <https://tdi.ge/ge/news/433-batumshi-mechetis-msheneblobis-nebartvaze-tdi-m-da-emc-m-sasamartlos-mimartes>

249 ბათუმში ახალი მეჩეთის მშენებლობის ფონდის და მუსლიმი თემის ინტერესებს TDI და EMC იცავენ.

250 საქართველოს სახალხო დამცველის ანგარიში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ, 2018 <http://www.ombudsman.ge/res/docs/2019042620571319466.pdf>

მის საკუთრებაში არსებულ მიწის ნაკვეთს გადასცემდა სსიპ სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს, მერია ამ შემთხვევაში განიხილავდა ახალი მეჩეთის მშენებლობისათვის ნებართვის გაცემის საკითხს. მერის პოზიცია კიდევ ერთხელ ცხადყოფს, რომ სახელმწიფო ხელოვნურად უქმნის დაბრკოლებას მუსლიმ თემს, ააშენოს ახალი მეჩეთი. შეთავაზება კი, რომ მეჩეთის მშენებლობის ფონდმა დათმოს საკუთარი სახსრებით შეძენილი მიწა, ლახავს მუსლიმთა როგორც რელიგიის თავისუფლების, ისე საკუთრების უფლებას. რადგან მოსარჩელე მხარემ ვერ მიიღო სახელმწიფოსგან სამართლიანი შეთავაზება, საქმის განხილვა კვლავ სასამართლოში გაგრძელდა.

2019 წლის 30 სექტემბერს, ბათუმის საქალაქო სასამართლომ ბათუმში ახალი მეჩეთის მშენებლობის საქმესთან დაკავშირებით გადაწყვეტილება გამოაცხადა – ბათუმში ახალი მეჩეთის მშენებლობის ფონდის სასარჩელო მოთხოვნები ნაწილობრივ დაკმაყოფილდა. სასამართლომ დაადგინა დისკრიმინაცია. მოსამართლემ აღნიშნა, რომ მერიის მიდგომა ორი სხვადასხვა რელიგიური ჯგუფის მიმართ უთანასწოროა, რადგან იგივე საცხოვრებელ ზონაში შვიდი მართლმადიდებლური ეკლესიაა აშენებული, მათ შორის რამდენიმე მუნიციპალიტეტის საკუთრებაში არსებულ მიწაზე. სასამართლომ ასევე ბათილად ცნო ბათუმის მერიის გადაწყვეტილება მშენებლობის ნებართვის პირველი სტადიის გაცემაზე უარის შესახებ და საქმე ხელახლა განსახილველად ბათუმის მერიას დაუბრუნა. სასამართლომ არ დააკმაყოფილა მოსარჩელე მხარის მოთხოვნა, პირდაპირ დავალებოდა ბათუმის მერიას მშენებლობის ნებართვის პირველი სტადიის დაკმაყოფილების შესახებ აქტის გამოცემა.

ბათუმის მუნიციპალიტეტის მერიამ აღნიშნული სასამართლო გადაწყვეტილება გაასაჩივრა ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოში. 2019 წლის 4 დეკემბერს „ბათუმში ახალი მეჩეთის მშენებლობის ფონდმა“ ასევე წარადგინა სააპელაციო საჩივარი, რომლითაც ის მერიისთვის მშენებლობის ნებართვის პირველ სტადიაზე გაცემის პირდაპირ დავალდებულებას ითხოვს²⁵¹. 2020 წლის იანვრის მდგომარეობით საქმეზე სასამართლო წარმოება გრძელდება.

251 ბათუმის მერიამ ახალი მეჩეთის მშენებლობის საქმეზე საქალაქო სასამართლოს გადაწყვეტილება გაასაჩივრა, ტოლერანტობის და მრავალფეროვნების ინსტიტუტი, 2019 <http://tdi.ge/ge/news/743-batumis-meriam-batumshi-axali-mechetis-msheneblobis-sakmeze-sakalako-sasamartlos>

კათოლიკე ეკლესიისთვის ქალაქ რუსთავში ტაძრის მშენებლობისას შექმნილი სირთულეები

სსიპ „ლათინ კათოლიკეთა კავკასიის სამოციქულო ადმინისტრაციას“ რუსთავში ეკლესიის ასაშენებლად ნებართვის მოპოვების პროცესში არაერთი სირთულე შეხვდა. 2013 წლის 16 აპრილს კათოლიკე ეკლესიამ საკუთრებაში არსებულ მიწის ნაკვეთზე საკულტო ნაგებობის მშენებლობის ნებართვის მიღების განაცხადით მიმართა რუსთავის მუნიციპალიტეტის მერიას. 2013 წლის 21 მაისს რუსთავის მუნიციპალიტეტის საკრებულომ ნებართვის გაცემის პირველ სტადიაზე გამოსცა ბრძანება, რომლითაც დამტკიცდა მიწის სამშენებლოდ გამოყენების პირობები. კანონმდებლობის შესაბამისად, კათოლიკე ეკლესიამ 2013 წლის 26 ივნისს, მშენებლობის ნებართვის მეორე სტადიაზე, უშუალოდ სანებართვო მოწმობის გაცემის მოთხოვნით მიმართა მერიას. ადგილობრივმა თვითმმართველობამ არ გამოსცა არც მოთხოვნის დამაკმაყოფილებელი აქტი და არც უარის შესახებ შეუტყობინებია განმცხადებლისთვის.

„ლათინ კათოლიკეთა კავკასიის სამოციქულო ადმინისტრაციამ“ ქალაქ რუსთავის მუნიციპალიტეტის მერიის წინააღმდეგ სასამართლოში ადმინისტრაციული სარჩელი წარადგინა. ეკლესია მერიისთვის მშენებლობის ნებართვის გაცემის დავალდებულებას ითხოვდა. რუსთავის საქალაქო სასამართლომ 2014 წლის 7 ივლისის გადაწყვეტილებაში აღნიშნა, რომ ვინაიდან ადმინისტრაციულმა ორგანომ მოსარჩელეს დადგენილ ვადაში არ აცნობა უარის შესახებ, ნებართვა გაცემულად ითვლება. ამ გადაწყვეტილების საფუძველზე, კათოლიკე ეკლესიამ კიდევ რამდენჯერმე მიმართა რუსთავის ადგილობრივ თვითმმართველობას და სასამართლოს გადაწყვეტილების შესაბამისად, მოითხოვა მშენებლობის სანებართვო მოწმობის გაცემა. რუსთავის მერიამ კი განცხადებები კვლავაც უპასუხოდ დატოვა.²⁵²

ამის შემდეგ „ლათინ კათოლიკეთა კავკასიის სამოციქულო ადმინისტრაციამ“ 2015 წლის 13 ნოემბერს რუსთავის საქალაქო სასამართლოს ხელახლა მიმართა სარჩელით, *სანებართვო მოწმობის გაცემის, დისკრიმინაციის ფაქტის დადგენისა და დისკრიმინაციული ქმედების შედეგის აღმოფხვრის* მოთხოვნით. სარჩელის

252 საქართველოს სახალხო დამცველის სასამართლო მეგობრის (Amicus Curiae) მოსაზრება, ხელმისაწვდომია ვებ-გვერდზე: <http://www.ombudsman.ge/res/docs/2019032916312322275.pdf>

განხილვისას სასამართლომ დააცალკევა მოსარჩელის მოთხოვნები და „დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“ საქართველოს კანონის საფუძველზე დაყენებული მოთხოვნები გამოჰყო ადმინისტრაციული დავის ფარგლებიდან, რის შემდეგაც კათოლიკე ეკლესიამ უარი თქვა დისკრიმინაციული მოპყრობის ფაქტის დადგენისა და მისი შედეგების აღმოფხვრის მოთხოვნებზე და განხილვა მხოლოდ მშენებლობის მოწმობის გაცემის მოთხოვნის ფარგლებში გაგრძელდა.

2016 წლის 6 ივნისის გადაწყვეტილებით, რუსთავის საქალაქო სასამართლომ დააკმაყოფილა მოსარჩელის მოთხოვნა და ქალაქ რუსთავის მუნიციპალიტეტის მერიას დაავალა „ლათინ კათოლიკეთა კავკასიის სამოციქულო ადმინისტრაციის“ საკუთრებაში მდებარე მიწის ნაკვეთზე საკულტო ნაგებობის მშენებლობაზე ნებართვა გაცემა. თუმცა მერიამ სასამართლოს გადაწყვეტილება თბილისის სააპელაციო სასამართლოში გაასაჩივრა.

აღნიშნულ საქმეში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ადგილობრივმა თვითმმართველობამ მის ხელთ არსებული ყველა საშუალება გამოიყენა, რათა ხელოვნურად დაებრკოლებინა მშენებლობის ნებართვის გაცემა. ამასთან, საქართველოს სახალხო დამცველის წარმომადგენლების მიერ ქვემო ქართლის გუბერნატორთან გასაუბრების ოქმით ირკვევა, რომ ქალაქ რუსთავის მერია შეხვდა მართლმადიდებელ მოსახლეობასა და სასულიერო პირებს, რომლებთან ერთად განიხილა მშენებლობის ნებართვის გაცემის მიზანშეწონილობა. ასევე, მერიამ მიიღო დადგენილება, რომლითაც მოსარჩელის საკუთრებაში არსებულ მიწის ნაკვეთს მიანიჭა იმ ტიპის მიწის ნაკვეთის სტატუსი, რომელზეც საკულტო ნაგებობის მშენებლობა მოითხოვდა სპეციალურ, ზონალურ შეთანხმებას.

სასამართლო დავის პარალელურად, 2016 წლის სექტემბერში, საქართველოში რომის პაპის ვიზიტამდე, ადგილობრივი და ცენტრალური მთავრობის ჩართულობით, კათოლიკე ეკლესიას მშენებლობისთვის შესთავაზეს მათ საკუთრებაში არსებული მიწის ნაკვეთის გაცემა რუსთავში სხვა ტერიტორიაზე, რომელიც მათი თქმით, მართლმადიდებლების მხრიდან უკმაყოფილებას არ გამოიწვევდა. ოთხნობიანი სასამართლო დავისა და წინააღმდეგობის შემდეგ, კათოლიკე ეკლესიამ მიიღო გადაწყვეტილება, მიწის გაცვლის დისკრიმინაციულ შეთავაზებას დათანხმებოდა. საბოლოოდ, რუსთავში ახალი ტაძარი 2018 წლის ოქტომბერში გაიხსნა.

იეჰოვას მოწმეებისთვის შექმნილი დაბრკოლებები თერჯოლაში

თერჯოლის მუნიციპალიტეტში, მუნიციპალიტეტის საკრებულოს თავმჯდომარის 2014 წლის 19 თებერვლის ბრძანებით, განმცხადებელს, არარეგისტრირებულ კავშირს „თერჯოლა“, მიენიჭა საკუთრებაში არსებულ მიწის ნაკვეთზე მშენებლობის უფლება.

მშენებლობის დაწყებას ადგილობრივი მართლმადიდებელი ეკლესიის წარმომადგენლებისა და მართლმადიდებელი მოსახლეობის ნაწილის პროტესტი მოჰყვა. იეჰოვას მოწმეთა კუთვნილი ნაკვეთის მეზობლად მდებარე უძრავი ქონების მესაკუთრემ 2014 წლის 3 ივნისს მუნიციპალიტეტის გამგებელს მიმართა და მოითხოვა მშენებლობის ნებართვის შეჩერება, იმ საბაბით, რომ მშენებლობა საფრთხეს უქმნიდა მისი საცხოვრებელი სახლისა და მიმდებარე საავტომობილო გზების მთლიანობასა და მდგრადობას. განცხადების მიღების დღესვე მუნიციპალიტეტის საკრებულოს თავმჯდომარემ გამოსცა ბრძანება N244²⁵³, რომლის თანახმადაც, მშენებლობის ნებართვის მოქმედება შეჩერდა.

ბრძანების გამოცემას წინ უძღოდა ადგილობრივი მართლმადიდებელი სასულიერო პირისა და მრევლის საპროტესტო აქციები იეჰოვას მოწმეების წინააღმდეგ. აქციებში მონაწილეობდნენ ადგილობრივი საჯარო სკოლის დირექტორი, მასწავლებლები და მოსწავლეები. მართლმადიდებლების პროტესტმა, სავარაუდოდ, გავლენა მოახდინა სახელმწიფოს გადაწყვეტილებაზე.

ადმინისტრაციული საჩივრის განხილვის დროს არარეგისტრირებულმა კავშირმა „თერჯოლა“ წარადგინა ჩატარებული საინჟინრო-გეოლოგიური ექსპერტიზის შედეგები, რომლის თანახმადაც, მშენებლობას გარემოზე უარყოფითი გავლენა არ მოუხდენია და ის არავითარ საფრთხეს არ უქმნიდა მიმდებარე საავტომობილო გზებსა და სხვა უძრავ ქონებას²⁵⁴. იმავე შინაარსის დასკვნა მოამზადა სსიპ ლევან სამხარაულის სახელობის სასამართლო ექსპერტიზის ეროვნულმა ბიურომ. მიუხედავად აღნიშნული გარემოებებისა, თვითმმართველობის ორგანომ არ გამოსცა აქტი ნებართვის მოქმედების გაგრძელების შესახებ.

253 თერჯოლის მუნიციპალიტეტის 2014 წლის 3 ივნისის ბრძანება N244.

254 იხ. სახალხო დამცველის ანგარიში საქართველოში ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ, 2014 წ., ხელმისაწვდომია: https://drive.google.com/file/d/1Tyor20tgcN9rhR4kfRuFzVRO3CroM_Q5/view

აღსანიშნავია, რომ ადგილობრივმა თვითმმართველობამ ადმინისტრაციული წარმოების ვადები დაარღვია, რადგან რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოსგან ელოდებოდა შესაბამის რეკომენდაციას. ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილებაში, ფაქტობრივი გარემოებების აღწერისას აღნიშნულია, რომ საჩივარზე ადგილობრივ თვითმმართველობას გადაწყვეტილება არ მიუღია, რადგან „საქმის შესწავლისა და რეკომენდაციების მიღების მიზნით, მასალები გადაგზავნილი იყო რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოში“.²⁵⁵

არარეგისტრირებულმა კავშირმა „თერჯოლა“ ადმინისტრაციული ორგანოს გადაწყვეტილება გაასაჩივრა ზესტაფონის რაიონულ სასამართლოში, რომელმაც 2015 წლის 19 მარტის გადაწყვეტილებით ნაწილობრივ დააკმაყოფილა მოთხოვნები და მოპასუხეს (მუნიციპალიტეტის საკრებულოს) არ დააკისრა მატერიალური და მორალური ზიანის ანაზღაურება, თუმცა დაავალა ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტის გამოცემა 2014 წლის 19 თებერვლის მშენებლობის ნებართვის მოქმედების გაგრძელების შესახებ.

სასამართლო დავის პარალელურად, 2015 წლის აპრილში, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტო, ადგილობრივი მართლმადიდებელი სასულიერო პირები და მრევლი თერჯოლაში შეიკრიბნენ. აღნიშნულ შეხვედრაზე რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტომ თერჯოლის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს მისცა რეკომენდაცია, „მშვიდობიანი თანაცხოვრების მიზნით“, იეჰოვას მოწმეთა მშენებლობისთვის გამოეყოთ ალტერნატიული ადგილი²⁵⁶.

ზესტაფონის რაიონული სასამართლოს გადაწყვეტილება გასაჩივრდა ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოში, რომელმაც 2015 წლის 16 ივლისის გადაწყვეტილებით ადმინისტრაციულ ორგანოს დააკისრა 1,420 ლარის ოდენობით ზიანის ანაზღაურება. აღნიშნული გადაწყვეტილებაც გასაჩივრდა საქართველოს უზენაეს სასამართლოში, თუმცა უზენაესმა სასამართლომ საჩივარი დაუშვებლად ცნო და უცვლელად დატოვა ქუთაისის სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილება.

255 ქუთაისის სააპელაციო სასამართლო გადაწყვეტილება, საქმე #3/ბ-221-15წ.

256 Mariam Gvartadze and Eka Chitanava, GEORGIA: State obstructs building new non-Georgian Orthodox places of worship, Forum 18. http://www.forum18.org/archive.php?article_id=2118

თავი VI. რელიგია საჯარო სკოლებში

6.1. რელიგიური ნეიტრალობის დარღვევა და დისკრიმინაცია საჯარო სკოლებში

2005 წელს მიღებულმა კანონმა ზოგადი განათლების შესახებ საჯარო სკოლის ერთ-ერთ მთავარ პრინციპად რელიგიური ნეიტრალობა და არადისკრიმინაციულობა განსაზღვრა. კანონი მიზნად ისახავს ყველა მოსწავლისათვის სეკულარული და თანასწორობის პრინციპზე დაფუძნებული სასწავლო გარემოს შექმნას. ამის მიუხედავად, საჯარო სკოლებში რელიგიური ინდოქტრინაცია და პროპაგანდა დღემდე პრობლემად რჩება.

საჯარო სკოლებში ხშირია რელიგიური სიმბოლიკის არააკადემიური დანიშნულებით გამოყენების შემთხვევები. არადომინანტი რელიგიური გაერთიანების წარმომადგენლები TDI-სთან საუბარში აცხადებენ, რომ სასწავლო დაწესებულებაში ასევე ხშირია მოსწავლეების რელიგიური ნიშნით დიფერენციაცია და შეურაცხმყოფელი ტერმინოლოგიის გამოყენება კონკრეტული რელიგიური ჯგუფების/კონფესიების მისამართით.

2019 წელს TDI-მ კვლევის საფუძველზე მოამზადა გზამკვლევი სკოლის მასწავლებლებისთვის: ტოლერანტობის გაკვეთილები²⁵⁷. გზამკვლევის მიზანია საქართველოს საჯარო სკოლებში რელიგიის თავისუფლებასა და ეთნიკურ მრავალფეროვნებასთან დაკავშირებული პრობლემატიკის წარმოჩენა და გადაჭრის გზების შეთავაზება.

რელიგიური უმცირესობების ნაწილისათვის პრობლემურია შაბათ დღეს ცენტრალიზებული გამოცდებისა და ოლიმპიადების ჩატარება. „მეშვიდე დღის ქრისტიან-ადვენტიტთა ეკლესიის“ წარმომადგენლები აღნიშნავენ, რომ ადვენტიტი მოსწავლეებისთვის დაბრკოლებას ქმნის შაბათობით ღონისძიებების, სასკოლო ტურებისა და დამამთავრებელი კლასის მოსწავლეთათვის გამოსაშვები გამოცდების დანიშვნა. იმავე პრობლემას აწყდებიან იუდაური თემის წარმომადგენლები. საქართველოს სახალხო დამცველთან არსებულმა რელიგიათა საბჭომ

257 ტოლერანტობის გაკვეთილები, TDI, 2019 http://tdi.ge/sites/default/files/tolerantobis_gakvetelebi_0.pdf

განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს, რეკომენდაციით მიმართა²⁵⁸, შეეცვალა პოლიტიკა და გაეთვალისწინებინა სხვადასხვა კონფესიის რელიგიური ინტერესი სასწავლო კალენდრის შედგენისას, თუმცა ამ მიმართულებით ქმედითი ნაბიჯი დღემდე არ გადადგმულა. საქართველოს კანონმდებლობით უქმედდოდ ასევე არ არის გამოცხადებული არცერთი რელიგიური უმცირესობის დღესასწაული, რაც მათ მიმართ დიფერენცირებულ მოპყრობად შეიძლება შეფასდეს.

განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტის მუშაობის ხარვეზები

საჯარო სკოლების საქმიანობისა და ზოგადსაგანმანათლებლო აქტების დაცვის კონტროლის²⁵⁹ ვალდებულება კანონით განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტს ეკისრება. ინსპექტირების ჩატარებაზე გადანყვეტილებას იღებს მინისტრი დეპარტამენტის უფროსის წარდგინებით. ინსპექტირების დაწყების საფუძველი შეიძლება იყოს დაინტერესებული პირის განცხადება²⁶⁰. განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს განმარტებით²⁶¹, აუდიტის დეპარტამენტი განცხადებაზე წარმოებას შესაძლო სამართალდარღვევის ან დისციპლინური გადაცდომის გამოვლენის მიზნით იწყებს როგორც ცხელი ხაზით შესული შეტყობინებების, ასევე სხვა ფორმით მოწოდებული ინფორმაციის საფუძველზე.

სამინისტროს ინფორმაციით, 2017-2018 წლებში შიდა აუდიტის დეპარტამენტში რელიგიური ინდოქტრინაციის, პროპაგანდისა და დისკრიმინაციული მოპყრობის თაობაზე შევიდა 10 განცხადება, აქედან ინსპექტირება დაიწყო ორ საქმეზე და მომზადდა რვა დასკვნა. რელიგიური ნეიტრალიზების დარღვევის ფაქტი დადასტურდა ორ შემთხვევაში და სკოლებს მიეცათ მითითება, რეაგირება მოახდინონ დასკვნაში მითითებულ დარღვევებზე. 2019 წელს შიდა აუდიტის

258 იხ: „საქართველოს სახალხო დამცველთან არსებული რელიგიათა საბჭოს რეკომენდაციები“ (2017), გვ. 20, რეკომენდაციები ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: http://tolerantoba.ge/index.php?id=1281619908&sub_id=1345202134

259 საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის ბრძანება (N89/6) საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტის დებულება, მუხლი 6, „ნ“ ქვეპუნქტი.

260 იქვე: მუხლი 19, მე-3 ნაწილი.

261 განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს წერილი (MES 8 17 00205897) 02/03/2017).

დეპარტამენტში რელიგიური ნეიტრალობის დარღვევის ნიშნით არცერთი განცხადება არ შესულა²⁶².

სამინისტროს ასევე შეუძლია პროაქტიულად, საკუთარი ინიციატივით შეამოწმოს, რამდენად დაცულია „ზოგადი განათლების შესახებ კანონი“ საჯარო სკოლებში და გამოავლინოს მოსწავლეების უფლებების დარღვევის ფაქტები²⁶³. იმის გათვალისწინებით, რომ სახალხო დამცველის, საერთაშორისო და ადგილობრივი ორგანიზაციების ანგარიშებში მუდმივად საუბარია რელიგიური ნიშნით მოსწავლეების დისკრიმინაციასა და საჯარო სკოლებში ნეიტრალობის დარღვევის სისტემურ შემთხვევებზე, განათლების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტს აქვს საკმარისი საფუძველი, რომ საჯარო სკოლებში არსებული მდგომარეობით პროაქტიულად დაინტერესდეს და განახორციელოს შესაბამისი წარმოება, თუმცა დეპარტამენტს არცერთხელ ჩაუტარებია მასშტაბური კვლევა სკოლაში რელიგიური ნეიტრალიტეტის დარღვევის, ინდოქტრინაციის, პროპაგანდის შემთხვევების გამოსავლენად.

ბოლო წლებში საზოგადოებისთვის ცნობილი გახდა საჯარო სკოლებში კანონის სავარაუდო დარღვევის რამდენიმე გახმაურებული შემთხვევა, რომელსაც სახელმწიფოს მხრიდან შესაბამისი რეაგირება არ მოჰყოლია.

მაგალითად, 2014 წლის ოქტომბერში თბილისის ერთ-ერთ საჯარო სკოლაში არასრულწლოვანმა მოსწავლეებმა თანატოლს რელიგიური შეუწყნარებლობის მოტივით სცემეს, რადგან მოსწავლემ ქრისტიანული სასწავლებელი მითად მოიხსენია. აღნიშნული ფაქტის შესახებ მედიას მოსწავლის ძმამ უამბო. ფიზიკური ძალადობა და ბულინგი განათლების სამინისტროს მიერ „ერთეულ შემთხვევად“ შეფასდა²⁶⁴. განათლების იმდროინდელმა მინისტრმა, თამარ სანიკიძემ²⁶⁵ მედიასთან კომენტარში აღნიშნა: „მე ვერ ვიტყვი, რომ ამ მხრივ საგანგაშო მდგომარეობა არ არსებობს“.

262 საქართველოს განათლების, მეცნიერების, კულტურის და სპორტის სამინისტროს 2019 წლის 31 დეკემბრის წერილი N MES 1 19 01783229.

263 საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტის დებულების დამტკიცების შესახებ საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრის ბრძანება #89/ნ, მუხლი 12, პუნქტი 1.

264 იხ. ტაბულა „არასრულწლოვნები სკოლაში რელიგიური ბულინგისა და ინდოქტრინაციის პირისპირ“ 2014 წლის 14 ოქტომბერი ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://www.tabula.ge/ge/story/88966-arasrultslovnebi-skolashi-religiuri-bulingisa-da-indoqtrinaciis-pirispir>

265 საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების მინისტრი 2013-2016 წლებში.

მარეობა ან რამე სტატისტიკაა გაზრდილი. ვფიქრობ, სკოლაში ნამდვილად არ არის დიდად ყურადღება გასამახვილებელი რელიგიური ნიშნით ბუღინგზე”²⁶⁶.

2014 წლის 1 ივნისს თერჯოლაში ადგილობრივმა ქრისტიანებმა იეჰოვას მოწმეების მიერ სამეფო დარბაზის მშენებლობა გააპროტესტეს. საპროტესტო აქცია სასკოლო საათებში, დღის პირველ ნახევარში მიმდინარეობდა და მონაწილეობდნენ თერჯოლის მე-2 საჯარო სკოლის მასწავლებლები, მათ შორის, სკოლის დირექტორი და 8-13 წლამდე ასაკის მოსწავლეები²⁶⁷. აქციის ორგანიზატორების მიერ სოციალურ ქსელში გავრცელებულ ვიდეოჩანაწერში ჩანდა, რომ მართლმადიდებელი სასულიერო პირი მადლობას უხდოდა სკოლის დირექტორს მხარდაჭერისა და იეჰოვას მოწმეების წინააღმდეგ ხელმძღვრეების შეგროვებაში გაწეული დახმარებისთვის²⁶⁸. განათლების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტის დასკვნით, მოსწავლეები აქციაში საკუთარი სურვილით მონაწილეობდნენ და მასწავლებლების მხრიდან ინდოქტრინაციას ან პროზელიტობას ადგილი არ ჰქონია. ამიტომ განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტმა აღნიშნული ფაქტი არ მიიჩნია კანონის დარღვევად. თუმცა მოსწავლეების მიერ ორგანიზებული ფორმით აქციაში მონაწილეობა, დირექტორის მიერ საჯაროდ გამოხატული მართლმადიდებელი მრევლის მხარდაჭერა და აქციის გამართვაში გაწეული დახმარება, სადაც იეჰოვას მოწმეების მიმართ სიძულვილის ენას იყენებდნენ, უნდა გამხდარიყო შესაბამისი განხილვისა და რეაგირების საგანი.

სოფელ მოხეში მუსლიმი მოსწავლის საჯარაუდო დისკრიმინაციისა და უფლებების დარღვევის ფაქტი

2016-2017 წლებში ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ მოხეში გამოვლინდა მუსლიმი მოსწავლის დისკრიმინაციისა და უფლებების დარღვევის საჯარაუდო ფაქტი, რომელსაც განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს ადევკატური შე-

266 ინფორმაცია ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://www.tabula.ge/ge/story/88966-arasrultslovnebi-skolashi-religiuri-bulingisa-da-indoqtrinaciis-pirispir>

267 იხ. „ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრის“ (EMC) განცხადება, თერჯოლაში გამოვლენილი რელიგიური დაპირისპირების სამართლებრივი ანალიზი, 2014 წლის 25 ივნისი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: https://emc.org.ge/2014/06/25/terjolshi_gamovlenili_religiuri_dapirispireba/

268 აქციის ვიდეოჩანაწერი ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://www.facebook.com/378911675552081/videos/608770665899513/>

ფასება არ მოჰყოლია. სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტმა ინსპექტირების დასკვნით, ფაქტობრივად, გაამართლა სკოლის ადმინისტრაციის მიერ მუსლიმი მოსწავლისთვის თავსაბურავის (ჰიჯაბი) ტარების აკრძალვის მცდელობა.

2016 წლის 11 დეკემბერს, ბათუმის ერთ-ერთი საჯარო სკოლის მე-12 კლასის მოსწავლემ, თ.ბ.-მ ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ მოხეს საჯარო სკოლაში მობილობის წესით გადასვლის მიზნით, წარადგინა შესაბამისი დოკუმენტაცია. 22 დეკემბერს მოსწავლემ სკოლისგან გაფრთხილება მიიღო, რომ მას არ ჩარიცხავდნენ, თუ იგი სკოლაში თავსაფრთით გააგრძელებდა სიარულს. ასეთი მოთხოვნა სკოლის ადმინისტრაციამ ახსნა სკოლის შინაგანწესით, რომელიც, მათი განმარტებით, კრძალავს სკოლაში თავსაბურავით სიარულს²⁶⁹. სკოლის დირექტორის მხრიდან დიფერენცირებული მოპყრობა მოსწავლის ჩარიცხვის შემდეგაც გაგრძელდა.²⁷⁰

აღსანიშნავია, რომ იმავე პერიოდში, სკოლის დირექტორი, როგორც მართლმადიდებელი ეკლესიის წევრი და მხარდამჭერი, აქტიურად მონაწილეობდა მოხეს სადავო ნაგებობის საკითხთან დაკავშირებულ აქციებში და მუსლიმების წინააღმდეგ საჯარო განცხადებებს აკეთებდა²⁷¹.

2017 წლის 27 თებერვალს TDI-სთვის მიწოდებული ინფორმაციით, განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტის მიერ ჩატარებული მოკვლევის საფუძველზე, მოხეს საჯარო სკოლაში თ.ბ.-ს მიმართ დისკრიმინაციისა და მისი უფლებების დარღვევის სავარაუდო ფაქტი არ დადგინდა.²⁷²

თუმცა საყურადღებოა, რომ შიდა აუდიტის დეპარტამენტმა ზოგადი განათლების შესახებ კანონი არასწორად განმარტა. მაგალითად, თავსაბურავი გააიგივა

269 იხ: „ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტის“ (TDI) განცხადება „საჯარო სკოლაზე შიდა აუდიტის დასკვნის შეფასება“, 2017 წლის 7 მარტი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://tdi.ge/ge/statement/moxes-sajaro-skolaze-shida-audit-daskvnis-shepaseba>

270 იხ: ინფრომაცია „ადამიანის უფლებების სწავლებისა და მონიტორინგის ცენტრის“ (EMC) განცხადებები, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://emc.org.ge/2017/02/08/emc-213/>

271 მოხეს სადავო ნაგებობასთან დაკავშირებით დეტალურად იხილეთ ქვეთავები „2012-2016 წლებში მუსლიმთა უფლებების დარღვევის ფაქტების გამოძიება“ და „საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული ქონების რესტიტუციის პრობლემა“.

272 საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტის დასკვნა #0902171610.

იმ რელიგიურ ნივთებთან, რომელთა განთავსებაც ადმინისტრაციის მიერ სკოლის საჯარო სივრცეში კანონით აკრძალულია (მე-18 მუხლი). თავსაბურავით სიარულის და ზოგადად, მოსწავლის მიერ რელიგიური ატრიბუტიკის ტარების შემზღუდავი რეგულაციები არც სკოლის შინაგანაწესში და არც კანონში გვხვდება. აუდიტის დასკვნის მიხედვით, მიუხედავად იმისა, რომ სკოლის შინაგანაწესი არ კრძალავს კონკრეტულად თავსაფრის ტარებას, ასეთი შემზღუდავი მაინც შეიძლება დაწესდეს სხვა ჩანაწერებით გათვალისწინებული მიზნებიდან გამომდინარე, როგორცაა მაგალითად მოსწავლისთვის შეღებილი თმით სიარულის აკრძალვა.

დასკვნა თავსაფრის ტარების აკრძალვას ამართლებს „ეთნიკური ან რელიგიური შუღლის გაღვივების თავიდან არიდების“ არგუმენტითაც: „სასკოლო სივრცეში მყოფ პირთა ნაწილი თავსაფრის ტარების თემას უკავშირებს სასკოლო სივრცის გარეთ მიმდინარე პროცესებს, კერძოდ, ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ მოხეში რელიგიური მნიშვნელობის ობიექტის მშენებლობის საკითხს, შესაბამისად, სკოლაში საგანმანათლებლო პროცესის შეუფერხებლად და რაიმე ნიშნით დაპირისპირების გარეშე წარმართვის უზრუნველსაყოფად სკოლა უფლებამოსილია, იმსჯელოს და კანონით დადგენილი წესით დაადგინოს დაპირისპირების გამომწვევი შესაძლო მიზეზების შემზღუდველი ნორმები და მოსთხოვოს შინაგანაწესის რეგულაციებს დაქვემდებარებულ პირებს ამ შემზღუდვების დაცვა“.

TDI-ის შეფასებით, სოფელ მოხეს ე.წ. სადავო ნაგებობასთან დაკავშირებული მოვლენების კონტექსტში კონკრეტული მოსწავლისთვის რელიგიის თავისუფლების შემზღუდვის გამართლება დაუშვებელია.²⁷³ ადამიანის ფუნდამენტური უფლებებით სარგებლობა, მათ შორის რელიგიური თვითგამოხატვა, არ შეიძლება კონფლიქტის მაპროვოცირებელ გარემოებად განიხილებოდეს.

2017 წლის 21 სექტემბერს, საქართველოს სახალხო დამცველმა საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს მიმართა ზოგადი წინადადებით, რომლითაც მოუწოდა გაეტარებინა ეფექტური ღონისძიებები საქართველოს

273 დანვრილებით სოფელ მოხეში სადავო მეჩეთთან დაკავშირებით განვითარებულ მოვლენებზე იხილეთ თავი 4.2. 2012-2016 წლებში მუსლიმთა უფლებების დარღვევის ფაქტების გამოძიება და თავი 5.1. საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული ქონების რესტიტუციის პრობლემა.

საჯარო სკოლებში რელიგიური ნეიტრალიტეტის, ასევე, სკოლის მოსწავლეთა მიერ მათი რელიგიური იდენტობის გამოხატვის უფლების უზრუნველყოფისა და რელიგიური დისკრიმინაციის მომავალში გამორიცხვის მიზნით.²⁷⁴

მუსლიმი მოსწავლის მიმართ სავარაუდო დისკრიმინაცია თავსაბურავის ტარების გამო, 2017 წელს თელავის მუნიციპალიტეტის სოფელ ყარაჯალაშიც გამოვლინდა²⁷⁵.

6.2. სკოლის მასწავლებლების მონაწილეობა „ღვთისმშობლის წილხვდომილობის“ შესახებ ლექციებში

2019 წლის 8 ივნისს, მედიასა და სოციალური ქსელებში გავრცელდა ინფორმაცია, რომ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში საჯარო სკოლების ასეულობით მასწავლებელს ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღესასწაულის შესახებ თეოლოგიური ლექციები ჩაუტარეს.²⁷⁶

გავრცელებული ინფორმაციით, პედაგოგების ნაწილს ლექციაზე დასწრება დაავალეს²⁷⁷ და განსახილველი თემის შესახებ წინასწარ არ შეატყობინეს.²⁷⁸ პედაგოგებმა აღნიშნეს, რომ ლექციები დაეთმო ქრისტიანობისა და სახარების არსზე საუბარს და არ ყოფილა ინტერაქტიული. ამასთან, საყურადღებოა, რომ წალკის რაიონიდან რუსთავში ლექციაზე დასასწრებად ჩასული პედაგოგების უმრავლესობა მუსლიმი იყო. პედაგოგებს დაგეგმილი ღონისძიების მიზნისა და შინაარსის შესახებ წინასწარ არ მიეწოდათ შესაბამისი ინფორმაცია.

274 სახალხო დამცველის ზოგადი წინადადება, 2017 წლის 21 სექტემბერი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://www.ombudsman.ge/geo/zogadi-tsinadadeba/saqartvelos-saxalxo-damcvelisadjaro-skolebshi-moswavleta-indoqtrinaciis-faqtebs-exmianebs>

275 იხ. ინფორმაცია „ყარაჯალის სკოლის დირექტორმა მოსწავლე ჰიჯაბის გამო სკოლაში არ შეუშვა“, 2017 წლის 26 სექტემბერი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://bit.ly/30smChE>

276 იხ. ინფორმაცია «მხოლოდ მორჩილად სმენის უფლება გვექნა, ამრი არავის უკითხავს» – პედაგოგებს წილხვდომილობაზე ლექცია ჩაუტარეს“, 2019 წლის 8 ივნისი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://bit.ly/2tj1Q7K>

277 იხ. ინფორმაცია „პედაგოგების ნაწილის თქმით, წილხვდომილობის ლექციებზე სამინისტრომ იძულებით წაიყვანა“, 2019 წლის 8 ივნისი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://bit.ly/2FOuXTj>

278 იხ. ინფორმაცია „გორელ პედაგოგებს წილხვდომილობის შესახებ ლექცია ჩაუტარეს“, 2019 წლის 8 ივნისი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://bit.ly/35WXH6X>

რელიგიური ნეიტრალიზაციის სავარაუდო დარღვევას ასევე ადგილი ჰქონდა 2019 წლის ოქტომბერში, როდესაც სხალთის ეპარქიის სასულიერო პირები ქედის რესურსცენტრის შენობაში შეხვედნენ წმ. ტბელ აბუსერიძის სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტის პროფესორებსა და ქედის მუნიციპალიტეტის სკოლის დირექტორებს. ეს შეხვედრაც სწორედ ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღის აღნიშვნის საკითხს უკავშირდებოდა. საჯარო სკოლის დირექტორები აღმსარებლობითი შინაარსის ღონისძიებაში აღმოჩნდნენ ჩართულები. მეტიც, გავრცელებული ინფორმაციით, სასულიერო პირებმა სკოლის დირექტორებს დაავალეს სკოლებში ესაუბრათ აჭარის ქრისტიანული წარსულის შესახებ²⁷⁹.

2019 წლის 8 მაისს, საქართველოს პარლამენტმა 12 მაისი ღვთისმშობლისადმი საქართველოს წილხვდომილობის დღედ, რიგგარეშე სხდომაზე²⁸⁰ დაქარაუბრებული წესით გამოაცხადა.²⁸¹ საქართველოს პარლამენტმა ამ გზით საქართველოს საპატრიარქოს ინიციატივას უპასუხა.²⁸² საქართველოს მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან კი დღესასწაულის აღსანიშნავად და სხვადასხვა ღონისძიების ორგანიზებისთვის 900 ათას ლარამდე თანხა გამოიყო.²⁸³ მთავრობის მიერ დამტკიცებული სამოქმედო გეგმის მიხედვით, თბილისსა და რეგიონებში წილხვდომილობის დღესთან დაკავშირებით, ლიტერატურული საღამოები, კონფერენციები, კინოჩვენებები, სპექტაკლები, ფოლკლორული ანსამბლების ტურნეები უნდა ჩატარებულიყო.²⁸⁴

როგორც აღინიშნა, საჯარო სკოლებში რელიგიური ნეიტრალიტეტის დაცვა და დისკრიმინაციის აღმოფხვრა წლების განმავლობაში მოუგვარებელი პრობლემაა. ნაცვლად იმისა, რომ სახელმწიფო ხელს უწყობდეს საჯარო საგანმანათ-

279 იხ. განცხადება „EMC მაღალმთიან აჭარაში საჯარო სკოლების რელიგიური ინდოქტრინაციის ფაქტის ემხიანება“, 2019 წლის 1 ნოემბერი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://bit.ly/2RhGq36>

280 იხ. ინფორმაცია „8 მაისს პარლამენტის რიგგარეშე სხდომა გაიმართება“, 2019 წლის 6 ივნისის საქართველოს პარლამენტის ანონსი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://bit.ly/2uTcyCz>

281 იხ. ტაბულა, „96 მომხრე, 0 - წინააღმდეგი, პარლამენტმა 12 მაისი ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღედ გამოაცხადა“, 2019 წლის 8 მაისი, <http://www.tabula.ge/ge/story/148379-96-momxre-0-tsinaaghmdagi-parlamentma-12-maisi-ghvtismshoblis-tsilxvdomilobis-dghed>

282 იხ. პირველი არხი, „12 მაისი საქართველოს ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღედ დადგინდა და ეროვნულ დღესასწაულად გამოცხადდა“ 2018 წლის 28 დეკემბერი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://bit.ly/30ntfBC>

283 იხ. ტაბულა, „მთავრობამ ღვთისმშობლის წილხვდომილობის სადღესასწაულო ღონისძიებებისთვის 694 000 ლარი გამოყო“ 2019 წლის 10 მაისი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://bit.ly/2FOtIZA>

284 იხ. პირველი არხი, ღვთისმშობლის წილხვდომილობის სადღესასწაულო ღონისძიებებისთვის მთავრობამ 694 ათასი ლარი გამოყო, 2019 წლის 10 მაისი ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <https://bit.ly/2FQSIQ7>

ლებლო სივრცეში დისკრიმინაციის აღმოფხვრას, ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ხელშეწყობასა და ამ კუთხით პედაგოგების ცოდნის გაღრმავებასა და უნარ-ჩვევების გაუმჯობესებას, მასწავლებლებს მონაწილეობის მიღება უნევთ მართლმადიდებელი ეკლესიის რელიგიური შინაარსის ღონისძიებებში.

ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღესთან დაკავშირებულ ღონისძიებებში პედაგოგების ჩართვა, ეწინააღმდეგება სახელმწიფოსა და რელიგიის გამიჯვნის კონსტიტუციურ პრინციპს. ასევე ირღვევა „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მოთხოვნები: სახელმწიფო ზოგადი განათლების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის ერთ-ერთ ძირითად მიზნად აცხადებს რელიგიური და პოლიტიკური გაერთიანებებისაგან საჯარო სკოლის დამოუკიდებლობას (მუხლი 3); დაუშვებელია საჯარო სკოლაში სასწავლო პროცესის რელიგიური ინდოქტრინაციის, პროზელიტიზმის ან იძულებითი ასიმილაციის მიზნებისათვის გამოყენება. დაუშვებელია სკოლის მიერ საკუთარი უფლებამოსილებისა და რესურსების იმგვარად გამოყენება, რამაც შეიძლება პირდაპირ ან ირიბად გამოიწვიოს მოსწავლის, მშობლის და მასწავლებლის, აგრეთვე მათი გაერთიანებების რაიმე დისკრიმინაცია (მუხლი 13); დაუშვებელია, მოსწავლეს, მშობელს და მასწავლებელს დაეკისროთ ისეთი ვალდებულებების შესრულება, რომლებიც ძირეულად ეწინააღმდეგება მათ რწმენას, აღმსარებლობას ან სინდისს (მუხლი 18).

6.3. სასკოლო სახელმძღვანელოებში რელიგიური/ კულტურული მრავალფეროვნების ასახვის პრობლემა და არათოლერანტული განწყობები

მოქმედი სასკოლო სახელმძღვანელოების შინაარსი

საჯარო სკოლებში არათოლერანტული გარემოს ჩამოყალიბებას, მასწავლებლებსა თუ ადმინისტრაციული პერსონალის არადამაკმაყოფილებელი კვალიფიკაციისა და რელიგიური ნეიტრალობის დაცვაში განათლების სამინისტროს არაეფექტიანი პოლიტიკის გარდა, ხელს უწყობს სასკოლო სახელმძღვანელოებიც. TDI-ის მიერ 2016 წელს ჩატარებული კვლევის მიხედვით²⁸⁵, მე-9-12 კლასების ქართული ენისა

285 იხ. „ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების ინსტიტუტის“ (TDI) კვლევა (2016) „რელიგიური და ეთნიკური მრავალფეროვნების ასახვა სასკოლო სახელმძღვანელოებში“. კვლევის შემოკლებული ვერსია ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: http://tdi.ge/sites/default/files/saxelmzgvaneloebis_analizi_tdi_2016.pdf

და ლიტერატურის, ისტორიისა და სამოქალაქო განათლების სახელმძღვანელოები ვერ პასუხობს საქართველოს ზოგადი განათლების ეროვნული მიზნებით დასახულ იმ ამოცანებს, რომლებიც ტოლერანტი მოქალაქის აღზრდას გულისხმობს.

სახელმძღვანელოების ტექსტების ანალიზით ირკვევა, რომ უმეტესწილად ისინი დაწერილია ეთნიკური და რელიგიური უმრავლესობის პოზიციიდან. განსაკუთრებით თვალშისაცემია, რომ საქართველოს ისტორიის ნაწილი გააზრებულია უმთავრესად მონორელიგიურ და ეთნოცენტრისტულ კონტექსტში. შესაბამისად, სახელმძღვანელოების ძირითადი დისკურსი აუდიტორიად მოიაზრებს მხოლოდ ეთნიკურ და რელიგიურ უმრავლესობას მაშინ, როდესაც ამ სახელმძღვანელოების მკითხველი არა მხოლოდ ეთნიკური ქართველი და მართლმადიდებელი ქრისტიანია.

როდესაც სახელმძღვანელოებში ლაპარაკია ქრისტიანობაზე, მართლმადიდებლობაზე ან ეთნიკურ ქართველებზე, თხრობა, ზოგიერთ შემთხვევაში, პირველ პირში მიმდინარეობს.

„კაპადოკიიდან იყო წმინდა გიორგიც – ჩვენი ერთ-ერთი უდიდესი, შეიძლება ითქვას, ყველაზე დიდი საპატიცემულო წმინდანი..“.

ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება. საქართველოს ისტორია, 9 კლასი

სახელმძღვანელოებში გვხვდება ტექსტები, სადაც ეთნიკური ქართველები და სხვა ეთნოსის წარმომადგენლები, მართლმადიდებლები და სხვა აღმსარებლობის მოქალაქეები წარმოჩენილი არიან „სტუმრისა და მასპინძლის“, „ჩვენ“ და „ისინი“ კონტექსტში – იმის მიხედვით, თუ ვინ არის მკვიდრი ქართველი ერი და ვინ – „შემოკედლებული“. საქართველოს ისტორიის სწავლების მიზნის ამ ჭრილში განხილვა, ეწინააღმდეგება როგორც სამართლებრივ მიდგომას, ასევე სამოქალაქო ინტეგრაციისა და ტოლერანტობის კულტურის ხელშეწყობის ინტერესს.

„ქართველი ხალხი მშვიდობიანად თანაცხოვრობდა სხვა ეთნოსების წარმომადგენლებთან – ებრაელებთან, ბერძნებთან, სომხებთან და სხვა, რომლებიც ისტორიული ქარტეხილების დროს, საქართველოს შემოეკედლნენ და მისი ჭირისა და ღვინის თანაზიარნი გახდნენ“.

საქართველის ისტორია, მე-9 კლასი

როგორც ქართული ლიტერატურის, ასევე ისტორიის სახელმძღვანელოების ზოგიერთ თავში გვხვდება ქსენოფობიური მიმართებები, რასაც არ ახლავს სახელმძღვანელოების შემდგენლების ან ავტორების შესაბამისი კომენტარები, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში შემდგენელთა შეკითხვები და კომენტარები თავად წარმოდგენენ მიკერძოებული და ქსენოფობიური თხრობის ნიმუშებს.

ასევე ვაწყდებით სტერეოტიპულ წარმოდგენებზე აგებულ ტექსტებს. ეს განზოგადებული სტერეოტიპული ნიშან-თვისებები მიენერება ამა თუ იმ ეთნიკურ ან რელიგიურ ჯგუფს და წარმოჩენილია როგორც მათი საერთო ნეგატიური მახასიათებელი.

„ქურთები. ოფლის სუნი ისეთი: თითქოს ჰებრაელთა „მიკვას“ გვერდით მიდიოდე. ნუ თუ ყველაფერს ჯიში ეკარგება ტფილისში?!“

„აისორი მეეზოვე“ – ქალები ტანსაცმელში ჩაგოდრილან: თითქოს ერთბაშად ჩაუცვამთ ყველა საცმელი – შეგეფეთებიან – ოფლის ცხარე სუნი გეცემათ პირველად. ...ასურეთი ახრჩობს ირანის ლომს. მისი ნაშიერი მეეზოვეა ტფილისში. მისი მოდგმა ფეხსაცმლის მწმენდელია.

დავალება: გაანალიზე მოცემული ნაწყვეტი და შექმენი ამ მონაკვეთში აღწერილი ადამიანების „პორტრეტი“. აღწერე მათი გარეგნობა, ჩაცმულობა, საქმიანობა, ხასიათი, ეროვნება, პროფესია და ა. შ“.

სამოქალაქო განათლება, მე-10 კლასი

სახელმძღვანელოებში ვაწყდებით განსხვავებული იდენტობის მატარებელი ჯგუფების, ისტორიული პერსონაჟების, ავტორების როლის დაფარვას ისტორიულ თუ ლიტერატურულ პროცესში. ტექსტებში არასაკმარისად არის წარმოჩენილი განსხვავებული ეთნიკური და რელიგიური იდენტობის პერსონაჟები და ავტორები (მაგალითად, კათოლიკური აღმსარებლობის კონტექსტში არაფერია ნათქვამი სულხან-საბა ორბელიანზე, სათანადოდ არ არის ასახული კათოლიკე მისიონერთა და მეცნიერთა მოღვაწეობა, სომეხი მეცენატებისა თუ გერმანელების როლი კულტურისა და ქალაქური ცხოვრების, არქიტექტურის, საქველმოქმედო საქმიანობის განვითარების საქმეში, მუსლიმი ქართველების როლი საქართველოს დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლაში და აშ.)

ზოგადი განათლების შესახებ კანონის მიხედვით, საჯარო სასკოლო განათლება უნდა ატარებდეს აკადემიურ ხასიათს და ასევე სასწავლო პროცესი (რაც სახელმძღვანელოს ენასა და დისკურსსაც გულისხმობს) გამიჯნული უნდა იყოს რელიგიისგან. თუმცა, ისტორიისა და ლიტერატურის ტექსტებში სახელმძღვანელოს ავტორები ხშირად იყენებენ არააკადემიურ ენას. არის შემთხვევები, როდესაც საეკლესიო გადმოცემები და ლეგენდები წარმოდგენილია აკადემიური დისტანცირების გარეშე. მაგალითად, მეფე მირიანის სასწაული, კერპების დანგრევა, ქრისტიანობის ქადაგება ანდრია პირველწოდებულის მიერ, მოწოდებულია როგორც ისტორიული, მეცნიერულად დადასტურებული ფაქტი, და არა საეკლესიო გადმოცემა.

ასევე, ტექსტებში ზოგჯერ ვხვდებით მცდარ, დამაკნინებელ, არააკადემიურ ტერმინოლოგიას სხვადასხვა რელიგიური თუ ეთნიკური ჯგუფის აღწერისას (მაგალითად, გრიგორიანული ეკლესია, სექტა და სექტანტები, თათრები აზერბაიჯანელი ქართველების ნაცვლად და აშ.).

სასკოლო სახელმძღვანელოების გრიფირების პროცესი

2017-2018 წლებში განათლების სამინისტრომ ჩაატარა 1-6-ე კლასების ახალი სახელმძღვანელოების გრიფირება. 2019 წლიდან კი დაიწყო და გრძელდება სასკოლო საბაზო საფეხურის ახალი სახელმძღვანელოების გრიფირება.

მისასალმებელია, რომ 2019 წელს განათლების სამინისტრომ საბაზო საფეხურის VII კლასის ყველა სახელმძღვანელოს გრიფირების პროცესში, კონკურსში წარმოდგენილი სახელმძღვანელოების შეფასებისას, დარგობრივ სპეციალისტებთან ერთად, საქართველოს სახალხო დამცველის კოორდინაციით, ჩართო ადამიანის უფლებების ექსპერტები. ადამიანის უფლებებისა და დისკრიმინაციის აკრძალვის კრიტერიუმი ითვალისწინებდა სახელმძღვანელოების შინაარსის შეფასებას ტოლერანტობისა და მრავალფეროვნების კულტურის ასახვის კუთხითაც. 2020 წელსაც იგეგმება VIII კლასის სახელმძღვანელოების შეფასება ექსპერტების ჩართულობით.

2018 წელს, TDI-მ მოამზადა გამამკვლევ სახელმძღვანელოების ავტორებისთვის, რომელშიც წარმოდგენილია რეკომენდაციები სახელმძღვანელოებში გამოვლენილი ხარვეზებისა და შეცდომების თავიდან ასარიდებლად. გამამკვლე-

ვი არ ფოკუსირდება რომელიმე კონკრეტული კლასის ან საფეხურის სასწავლო გეგმაზე, არამედ ყურადღება გამახვილებულია ზოგად ტენდენციებზე, რომელსაც უნდა ითვალისწინებდეს ქართული ენისა და ლიტერატურის, ისტორიის და სამოქალაქო განათლების სახელმძღვანელოები, რათა ზოგადი განათლების შესახებ კანონსა და ეროვნულ სასწავლო მიზნებს მიესადაგებოდეს. მისი გამოყენება შესაძლებელია ნებისმიერი კლასისა და საფეხურის სახელმძღვანელოების შემუშავების პროცესში²⁸⁶. 2018-2019 წლებში TDI-მ აქტიურად ითანამშრომლა ავტორთა და გამომცემელთა ჯგუფებთან, და მათ გზამკვლევი და მათში წარმოდგენილი რეკომენდაციები გააცნო.

„მე და საზოგადოება“: საგნის სტანდარტის განხილვა და მასში შესული ცვლილებები

2018-2019 სასწავლო წლიდან საქართველოს საჯარო სკოლებში მე-3 და მე-4 კლასის მოსწავლეები ახალ საგანს, „მე და საზოგადოებას“ გადიან.²⁸⁷ საგნის სტანდარტზე მუშაობა 2014 წელს დაიწყო და 2016 წლის 18 მაისს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრომ ხმაურიანი განხილვების შემდეგ დაამტკიცა²⁸⁸. საგნის სწავლების მიზანი დაწყებითი კლასებიდანვე მოსწავლეებისთვის დემოკრატიულ ღირებულებებზე დაფუძნებული სამოქალაქო ცნობიერების ჩამოყალიბება და საზოგადოებრივი მეცნიერებების ინტეგრირებულად დაწყებით საფეხურშივე გაცნობაა. საგნის სტანდარტის შემუშავებაში მასწავლებლები, ექსპერტები და ფსიქოლოგები მონაწილეობდნენ.

განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს ინიციატივა მართლმადიდებელმა სასულიერო პირებმა და მათმა მხარდამჭერმა საზოგადოებრივმა ჯგუფებმა ეროვნულ ტრადიციებზე თავდასხმად შეაფასეს. სტანდარტის თავდაპირველ სამუშაო ვერსიაში შედიოდა თავი, სათაურით „რისი მწამს და რისი მჯერა“, ასევე სადისკუსიო თემები „რატომ არ შეიძლება რელიგიის სახელით ძალადობა, რატომ უნდა ვცეთ პატივი განსხვავებული რწმენის ადამიანს“ და ა.შ., ტერმინები:

286 გზამკვლევი სახელმძღვანელოების ავტორებისთვის, ტოლერანტობის და მრავალაფეროვნების ინსტიტუტი (TDI), 2018 http://tdi.ge/sites/default/files/tdi_brochure.pdf

287 საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს 2017 წლის 24 ნოემბერის წერილი MES 11701438459.

288 იქვე.

„ტოლერანტობა“, „უმცირესობა“, „გენდერი“ – თუმცა დამტკიცებულ დოკუმენტში ეს საკითხები აღარ გვხვდება.

ერთი წლის შემდეგ, 2016 წლის თებერვალში, განათლებისა და მეცნიერების მინისტრმა თამარ სანიკიძემ განაცხადა, რომ წიგნის სტანდარტში არსებულ „რელიგიისა“ და „ოჯახის“ თავებზე საპატრიარქოსთან გადიოდა კონსულტაციებს.²⁸⁹

საბოლოოდ, საგნის „მე და საზოგადოება“ სტანდარტების დადგენის პროცესში სამინისტრომ მთლიანად ამოიღო თავი „ზნეობა, რწმენა, რელიგია“, რომლის პროექტიც შეიცავდა შემდეგ სადისკუსიო თემებს: „რატომ და როგორ გამოვხატო პატივისცემა სხვა ადამიანების მიმართ, მიუხედავად მათი განსხვავებული რელიგიური მრწამსისა“, „რატომ არ შეიძლება რელიგიის/სარწმუნოების სახელით ძალადობა?“ და სხვა; აღარ გვხვდება შემდეგი ტერმინები: „ტოლერანტობა“, „უმცირესობა“, „გენდერული იდენტობა“²⁹⁰.

განათლებისა და მეცნიერების მინისტრმა თამარ სანიკიძემ საგნის სტანდარტის მომზადებაში საპატრიარქოსთან აქტიური თანამშრომლობის მოტივი სახელმწიფოსა და საპატრიარქოს შორის გაფორმებული კონსტიტუციური შეთანხმებით ახსენა და მიუთითა, რომ თუკი სახელმწიფო მუშაობს რელიგიის საკითხებზე საგანმანათლებლო სფეროში, ამ თემებზე კონსულტაციას გადის საპატრიარქოსთან²⁹¹.

289 იხ. ნეტგაზეთი, „საგნის „მე და საზოგადოება“ სტანდარტზე საბოლოო კონსულტაციებს სამინისტრო საპატრიარქოსთან გადის“ 2016 წლის 11 თებერვალი. ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://netgazeti.ge/news/94841/>

290 იხ. ტაბულა, „საპატრიარქო: სახელმძღვანელოდან ამოვალდებინეთ ტერმინები, მაგ. გენდერული იდენტობა“ 2015 წლის 21 ოქტომბერი. ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://www.tabula.ge/ge/story/100858-sapatriarqo-saxelmdzghvanelodan-amovaghebinet-terminebi-mag-genderuli-identoba>

291 იხ. ტაბულა, „სანიკიძე: საპატრიარქოსთან მუშაობისას ხელშეკრულებას ვეყრდნობით“ 2016 წლის 11 თებერვალი, ხელმისაწვდომია ვებგვერდზე: <http://www.tabula.ge/ge/story/104551-sanikidze-sapatriarqostan-mushaobisas-xelshekrulebas-vekrdnobit>

რეკომენდაციები

საქართველოს მთავრობას, საქართველოს პარლამენტს:

1. საქართველოს პარლამენტმა და მთავრობამ იხელმძღვანელონ სახელმწიფო-სა და რელიგიის გამიჯვნის კონსტიტუციური პრინციპის განუხრელი დაცვით;
2. არ დაუშვან პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებასა და საკანონმდებლო ინიციატივებზე საქართველოს საპატრიარქოს გავლენის შესაძლებლობა;
3. შეიცვალოს სახელმწიფოს მიერ რელიგიური ორგანიზაციების დაფინანსების მოდელი, რომელიც ეწინააღმდეგება სახელმწიფოსა და რელიგიის ურთიერთგამიჯვნის პრინციპს, ფინანსურ და ქონებრივ პრივილეგიებს ანიჭებს დომინანტ რელიგიურ ორგანიზაციასა და უთანასწორო მდგომარეობაში აყენებს სხვა რელიგიურ გაერთიანებებს;
4. აღმოიფხვრას საბჭოთა პერიოდში მიყენებული ზიანის სიმბოლური „კომპენსაციის“ მიზნით რელიგიური ორგანიზაციების დისკრიმინაციული შერჩევისა და დაფინანსების პრაქტიკა. ზიანის ანაზღაურებისთვის, დაზუსტდეს საბჭოთა პერიოდში მატერიალურად და მორალურად დაზარალებულ კონფესიათა სრული ჩამონათვალი და შემუშავდეს ანაზღაურების ობიექტური, განჭვრეტადი და სამართლიანი კრიტერიუმები სახალხო დამცველთან არსებულ რელიგიათა საბჭოსა და არასამთავრობო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობით;
5. გათვალისწინებული და შეფასებული იყოს რელიგიის თავისუფლებისა და თანასწორობის უზრუნველყოფის შეზღუდვასთან დაკავშირებული ყველა რისკი და მათი გათვალისწინებით, ხელისუფლებამ უარი თქვას რელიგიური ორგანიზაციების საქმიანობის რეგულირების შესახებ სპეციალური კანონის შემუშავების ინიციატივებზე, ასევე უარი თქვას საკანონმდებლო აქტებში „რელიგიისა და „რელიგიური ორგანიზაციის ცნებების განსაზღვრაზე.

საქართველოს პარლამენტი:

6. არ დაუშვას ისეთი კანონის მიღების შესაძლებლობა, რომელიც არადომინანტური რელიგიური გაერთიანებების სასულიერო პირებისათვის სამხედრო სავალდებულო სამსახურის გადავადების უფლებას შემზღუდავს;
7. არ დაუშვას გამოხატვის თავისუფლების შემზღუდავი ისეთი საკანონმდებლო რეგულაციების მიღება, რომლებიც მაგალითად „რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფისთვის ადმინისტრაციულ თუ სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას დააწესებს;
8. დაუყოვნებლივ აღმოიფხვრას საქართველოს კანონმდებლობაში არსებული დისკრიმინაცია, რომელიც მხოლოდ მართლმადიდებელ ეკლესიას ანიჭებს უფლებებსა და პრივილეგიებს; გაითვალისწინოს საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2018 წლის 3 ივლისის უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილებები, რომლითაც სასამართლომ დისკრიმინაცია დაადგინა და არაკონსტიტუციურად ცნო სახელმწიფო ქონების შესახებ კანონისა და საგადასახადო კოდექსის ნორმები;
9. რელიგიური გაერთიანებებისთვის თანაბარი პირობების შექმნისა და დისკრიმინაციის აღმოფხვრის მიზნით: „სახელმწიფო ქონების შესახებ საქართველოს კანონში შევიდეს ცვლილებები, რომლის საფუძველზეც, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის მსგავსად სხვა რელიგიურ გაერთიანებებს (როგორც საჯარო სამართლის, ისე კერძო სამართლის იურიდიული პირის ფორმით რეგისტრირებულ ორგანიზაციებს) შესაძლებლობა ექნებათ:
  - ▶ პირდაპირი მიყიდვის გზით შეიძინონ არასასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების სახელმწიფო ქონება (მე-3 მუხლის პირველი პუნქტი);
  - ▶ შეიძინონ სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების სახელმწიფო ქონება როგორც სასყიდლით, ისე უსასყიდლოდ (მე-3 მუხლის მეორე პუნქტი);
  - ▶ ქონების გაცემის გზით (ტოლფასი ქონების სახელმწიფო საკუთრებაში გადაცემის სანაცვლოდ) შეიძინონ სახელმწიფო ქონება; (მე-3 მუხლის მეხუთე პუნქტი);

- ▶ გაუქმდეს სახელმწიფო ქონების შესახებ კანონის ის ნორმა, რომლის მიხედვითაც პრივატიზებას არ ექვემდებარება სახელმწიფოს საკუთრებაში არსებული რელიგიური და საკულტო ნაგებობები (მოქმედი და უმოქმედო), მათი ნანგრევები, აგრეთვე მიწის ნაკვეთები, რომლებზედაც ისინია განთავსებული.; (მე-4 მუხლის პირველი პუნქტის „მ“ ქვეპუნქტი).

10. რელიგიური გაერთიანებებისთვის თანასწორუფლებიანი საგადასახადო რეჟიმის უზრუნველყოფისა და დისკრიმინაციის აღმოფხვრის მიზნით, შევიდეს ცვლილებები საქართველოს საგადასახადო კოდექსში, კერძოდ:

- ▶ შეიცვალოს საქართველოს საგადასახადო კოდექსის ის ნორმა, რომელიც რელიგიურ ორგანიზაციებს არ ათავისუფლებს მიწის გადასახადისგან არაეკონომიკური საქმიანობისთვის გამოყენების შემთხვევაში, განსხვავებით საქართველოს საპატრიარქოსგან (201-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტი);
- ▶ საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ საგადასახადო კოდექსის იმ მუხლის არაკონსტიტუციად ცნობის შემდეგ, რომელიც დამატებული ღირებულების გადასახადისგან ათავისუფლებდა მხოლოდ საქართველოს საპატრიარქოს დაკვეთით ტაძრებისა და ეკლესიების მშენებლობას, რესტავრაციასა და მოხატვას, აღნიშნული უფლება თანაბრად გავრცელდეს საჯარო თუ კერძო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსით რეგისტრირებულ ყველა რელიგიურ ორგანიზაციაზე (168-ე მუხლის მეორე ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტი);
- ▶ შეიცვალოს საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მუხლი, რომელიც დამატებული ღირებულების გადასახადისგან ათავისუფლებს მხოლოდ საპატრიარქოს ჯვრის, სანთლის, ხატის, წიგნის, კალენდრისა და სხვა საღვთისმსახურო საგნების მიწოდებას, თუ ისინი გამოიყენება რელიგიური მიზნით (168-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ვ“ ქვეპუნქტი);
- ▶ შეიცვალოს საქართველოს საგადასახადო კოდექსის მუხლი, რომლის მიხედვით მოგების გადასახადისგან თავისუფლდება მხოლოდ საქართველოს საპატრიარქო, რელიგიური დანიშნულებით გამოყენებული ჯვრების, სანთლების, ხატების, წიგნებისა და კალენდრების რეალიზაციით მიღებული მოგების დროს (99-ე მუხლის I ნაწილის „დ“ ქვეპუნქტი);
- ▶ საღვთისმსახურო პროდუქციის შემოტანისა და მიწოდებისას, იმპორტის გადასახადისგან გათავისუფლების უფლება თანაბრად გავრცელ-

დეს ყველა რელიგიურ ორგანიზაციაზე. საქართველოს საპატრიარქო გათავისუფლებულია იმპორტის გადასახადისგან კონსტიტუციური შეთანხმების საფუძველზე. რაც შეეხება სხვა რელიგიურ ორგანიზაციებს, საგადასახადო კოდექსი მათთვის არ ითვალისწინებს მსგავს შეღავათს.

11. სახელმწიფომ შეიმუშაოს და შექმნას ქონების მესაკუთრეთათვის დაბრუნების (რესტიტუციის) შესაბამისი საკანონმდებლო ჩარჩო. რელიგიურ გაერთიანებებს შესაძლებლობა მიეცეთ მოითხოვონ საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული რელიგიური საკუთრების უკან დაბრუნება ან/და მისი კომპენსაცია;
12. შევიდეს ცვლილებები „უმაღლესი განათლების შესახებ“ კანონში, რომლითაც საქართველოს საპატრიარქოს მსგავსად, სხვა რელიგიურ გაერთიანებებსაც შეეძლებათ უმაღლესი საღვთისმეტყველო საგანმანათლებლო დაწესებულების დაფუძნება და საღვთისმეტყველო პროგრამების განხორციელება;
13. საქართველოს შრომის კოდექსში უქმე დღეებად, მართლმადიდებლურ საეკლესიო დღესასწაულებთან ერთად, ასევე განისაზღვროს საქართველოში მცხოვრები სხვა რელიგიური და ეთნიკური ჯგუფების რელიგიური და კულტურული დღესასწაულები.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლეს საბჭოს:

14. რელიგიური გაერთიანებებისთვის თანაბარი პირობების შექმნისა და დისკრიმინაციის აღმოფხვრის მიზნით, კანონში „აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ქონების მართვისა და განკარგვის შესახებ“ შეიცვალოს ნორმა, რომელიც სახელმწიფო ქონების შეძენის შესაძლებლობას აძლევს მხოლოდ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიას. ეს უფლება გავრცელდეს ყველა რელიგიურ გაერთიანებაზე.

საქართველოს მთავრობას:

15. საქართველოს პრემიერ-მინისტრმა გადახედოს მის დაქვემდებარებაში მოქმედი რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მანდატს, საქმიანობას და მისი არსებობის საჭიროებას, რადგან სააგენტო ვერ პასუხობს

ადამიანის უფლებების, მათ შორის რწმენისა და რელიგიის თავისუფლების დაცვის ფუნდამენტურ პრინციპებს;

16. დაუყოვნებლივ აღმოიფხვრას რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს მიერ რელიგიური უმცირესობების ავტონომიაში ჩარევის პრაქტიკა;
17. საქართველოს მთავრობამ გაითვალისწინოს ავტორიტეტული საერთაშორისო ორგანიზაციების რეკომენდაციები და რელიგიის თავისუფლებასთან დაკავშირებულ საკითხებზე ითანამშრომლოს სახალხო დამცველთან არსებულ რელიგიათა საბჭოსთან;
18. შეისწავლოს საბჭოთა ტოტალიტარული რეჟიმის მიერ რელიგიური გაერთიანებებისთვის მიყენებული ზიანის მასშტაბი, მათ შორის, უზრუნველყოს ჩამორთმეული ქონების აღნუსხვა და დოკუმენტირება;
19. სადავოდ გამხდარი საკულტო ნაგებობების მესაკუთრეების განსაზღვრის მიზნით შექმნას კომპეტენტური კომისია. ამ საკითხის გადაჭრის მიზნით შექმნას შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზა;
20. შეისწავლოს საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული კათოლიკე ეკლესიის შვიდი ტაძრის (გორში, ახალციხის მუნიციპალიტეტის სოფელ ივლიტაში, ადიგენის მუნიციპალიტეტის სოფელ უდესა და ბუზმარეთში, ქუთაისში, ასევე ბათუმში მდებარე ორი ტაძრის) მართლმადიდებელი ეკლესიის საპატრიარქოსთვის გადაცემის კანონიერება და უზრუნველყოს კათოლიკე ეკლესიის უფლების აღდგენა;
21. იმ რელიგიურ ნაგებობებზე, რომელებიც ისტორიულად სხვა გაერთიანების საკუთრებაა და რომლებსაც ამჟამად საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ფლობს, აღიკვეთოს ყველა სახის უკანონო ზემოქმედება, რეკონსტრუქცია, ისტორიულ-კონფესიური იერსახის ცვლილება;
22. შეისწავლოს თბილისში, 2017 წელს აღმაშენებლის #38-ში მდებარე ისტორიულად სომხური „თანდოიანცის ეკლესიის საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისათვის გადაცემის კანონიერება და აღკვეთოს საქართველოს

საპატრიარქოს მიერ აღნიშნულ ნაგებობაზე განხორციელებული ნებისმიერი ტიპის სამშენებლო, არქეოლოგიური და სხვა ტიპის სამუშაოები;

23. უზრუნველყოს რელიგიური გაერთიანებების და მკვლევარების სრული მისაწვდომობა საარქივო მასალებზე, რათა დაუბრკოლებლად შეძლონ მონაცემებისა და შესაბამისი დოკუმენტების შეგროვება მათი ისტორიულ ქონების შესახებ.

24. **საქართველოს მთავრობას, ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს, სსიპ სახელმწიფო ქონების ეროვნული სააგენტოს**

სადავო საკითხების გადაწყვეტამდე შეჩერდეს საქართველოს საპატრიარქოსთვის საკუთრებაში სადავო ქონების გადაცემა;

საბჭოთა პერიოდში ჩამორთმეული, ამჟამად სახელმწიფოს საკუთრებაში არსებული საკულტო ნაგებობები დაუბრუნოს ისტორიულ მესაკუთრეებს: სომეხთა სამოციქულო, ევანგელურ-ლუთერულ ეკლესიებს, მუსლიმებს და იუდაურ თემს.

25. **საქართველოს მთავრობას, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს**

უზრუნველყოს ყველა იმ რელიგიური შენობა-ნაგებობების კონსერვაცია, დაცვა და შესაბამისი მოვლა-პატრონობა, რომლებიც კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებია ან/და ამჟამად სახელმწიფო საკუთრებაში ირიცხება.

26. **საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს, საჯარო რეესტრის ეროვნულ სააგენტოს**

რელიგიური გაერთიანების რეგისტრაციისას იმოქმედოს შერჩევითი, დისკრიმინაციული მიდგომის გარეშე. საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სამართლებრივი ფორმით რელიგიური ორგანიზაციების რეგისტრაციისას, დაიხვეწოს საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს მიერ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 15091 მუხლის გამოყენების პრაქტიკა.

27. საქართველოს მთავრობას, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს

აღმოიფხვრას საჯარო სივრცეში რელიგიური უმცირესობების ხილვადობის შეზღუდვის დისკრიმინაციული პრაქტიკა, რათა მათ მიეცეთ შესაძლებლობა თავისუფლად აღნიშნონ დღესასწაულები თუ ფესტივალები და დაუბრკოლებლად ჩაატარონ სხვადასხვა ღონისძიები საჯარო სივრცეში.

საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს, საქართველოს პროკურატურას:

28. რელიგიური შეუწყნარებლობით მოტივირებულ დანაშაულებზე სახელმწიფომ მოახდინოს თანმიმდევრული, სათანადო და მყისიერი რეაგირება, გამოკვეთოს სიძულვილის მოტივი და იხელმძღვანელოს ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების დაცვის პრინციპით;
29. შინაგან საქმეთა სამინისტრომ და პროკურატურამ შეუწყნარებლობით მოტივირებულ დანაშაულებზე სრულყოფილად აწარმოონ სპეციალური ერთიანი სტატისტიკა, რომელიც თანხვედრაში იქნება ერთმანეთთან და შესაძლებელს გახდის ამგვარი დანაშაულების შესახებ სრულფასოვანი (დანაშაულის შეტყობინებიდან სასამართლო განხილვამდე) ინფორმაციის მიღებას;
30. რელიგიურ უმცირესობათა წინააღმდეგ ჩადენილ დანაშაულებზე გამოძიება წარიმართოს სწორი კვალიფიკაციით – სისხლის სამართლის კოდექსის იმ მუხლებით, რომლებიც რელიგიური შეუწყნარებლობის მოტივს ითვალისწინებს. გამოირიცხო მცდარი კვალიფიკაციის გამო პასუხისმგებლობის შემსუბუქების, გამოძიებაზე უარის თქმის ან შეწყვეტის საფუძველი;
31. ადამიანის უფლებებზე მომუშავე დაინტერესებულ ორგანიზაციებსა და საზოგადოებას პროკურატურამ მიაწოდოს ინფორმაცია მაღალი საზოგადოებრივი ინტერესის საქმეებზე გამოძიების მიმდინარეობის შესახებ, მათ შორის, მოხესა და ჭელაში მუსლიმების მიმართ სამართალდამცველების მიერ უფლებების დარღვევის სავარუალო ფაქტებზე;

32. პროკურატურამ დროულად და ეფექტიანად გამოიძიოს სოფელ ჭელასა (2013 წ.) და მოხეში (2014 წ.) მუსლიმების წინააღმდეგ რელიგიურ საფუძველზე ჩადენილი სავარაუდო დანაშაულები და შესაბამისი რეაგირება მოახდინოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს თანამშრომლების მიერ უფლებამოსილების გადამეტების და/ან მოვალეობის არაჯეროვანი შესრულების ფაქტებზე;
33. სამთაწყაროში (2013 წ.), ქობულეთში (2014 წ.) მუსლიმი მოქალაქეების უფლებების სავარაუდო დარღვევის ფაქტებზე სახელმწიფომ მოახდინოს ეფექტიანი და ადეკვატური რეაგირება და დასრულდეს არაგონივრული ვადით გაჭიანურებული გამოძიება;
34. 2012-2014 წლებში რელიგიური შეუწყნარებლობის მოტივით ჩადენილი დანაშაულების მსხვერპლ მუსლიმებს პროკურატურამ მიანიჭოს დაზარალებულის სტატუსი;
35. სრულიად საქართველოს მუსლიმთა სამმართველოს “ყოფილი შეიხის, ვაგიფ აქპეროვის თანამდებობიდან სავარაუდოდ იძულებით გადაყენების საქმეზე 2016 წლის 27 აპრილს პროკურატურაში დაწყებული გამოძიება წარიმართოს ეფექტიანად და დასრულდეს დროულად, კონკრეტული შედეგით;
36. იეჰოვას მოწმეების უფლებების სავარაუდო დარღვევის თითოეულ ფაქტზე სახელმწიფომ მოახდინოს მყისიერი, ეფექტიანი და ადეკვატური რეაგირება;
37. ფიზიკური ძალადობის მსხვერპლ იეჰოვას მოწმეებს მიენიჭოთ დაზარალებულის სტატუსი;
38. იეჰოვას მოწმეების მიმართ დანაშაულის ჩამდენ პირებს პროკურატურამ ბრალი წარუდგინოს სისხლის სამართლის კანონმდებლობით გათვალისწინებული სათანადო კვალიფიკაციით;
39. უზრუნველყონ გამოძიების ორგანოების თანამშრომელთა ცნობიერების ამაღლება რელიგიური ნეიტრალურობისა და ადამიანის უფლებათა საკითხებზე;

40. შინაგან საქმეთა სამინისტრომ გაითვალისწინოს რასიზმისა და შეუწყნარებლობის წინააღმდეგ ევროპული კომისიის (ECRI) რეკომენდაცია, რომლის თანახმად, შინაგან საქმეთა სამინისტროს ადამიანის უფლებების დეპარტამენტს, უნდა მიენიჭოს გამოძიების ფუნქცია სიძულვილით მოტივირებული დანაშაულების წინააღმდეგ ეფექტიანი რეაგირების მიზნით;
41. შინაგან საქმეთა სამინისტროს და ფინანსთა სამინისტროს შემოსავლების სამსახურის საბაჟო დეპარტამენტს: აღმოიფხვრას სახელმწიფო საზღვრის კვეთისას, რელიგიური ლიტერატურის შემოტანისა და განბაჟების პროცესში რელიგიური უმცირესობების დისკრიმინაცია, მათ შორის არაგონივრული ვადით დაყოვნების, დაუსაბუთებელი ეჭვის საფუძველზე ბარგის დათვალიერების, ლიტერატურის ე.წ. შინაარსობრივი შემოწმებისა და რელიგიური ნივთების იმპორტისათვის სხვა რელიგიური გაერთიანებების წერილობითი ნებართვის წარმოდგენის მოთხოვნის პრაქტიკა;
42. შინაგან საქმეთა სამინისტროს და ფინანსთა სამინისტროს შემოსავლების სამსახურის საბაჟო დეპარტამენტს: სასაზღვრო პოლიციისა და შემოსავლების სამსახურის საბაჟო დეპარტამენტის თანამშრომლები გადამზადდნენ ადამიანის უფლებების, დისკრიმინაციის დაუშვებლობის, რელიგიის თავისუფლებისა და პროფესიული ეთიკის ნორმების საკითხებზე.

საქართველოს უზენაეს სასამართლოს:

43. რელიგიური შეუწყნარებლობის საფუძველზე ჩადენილი დანაშაულის განხილვისა და სასჯელის დანიშვნისას სასამართლომ გაითვალისწინოს სისხლის სამართლის კოდექსის 531-ე მუხლი, რომელიც შეუწყნარებლობის მოტივით დანაშაულის ჩადენას პასუხისმგებლობის დამამძიმებელ გარემოებად განიხილავს;
44. შეუწყნარებლობით მოტივირებულ დანაშაულებზე აწარმოოს საქმეების ერთიანი და სრულყოფილი სტატისტიკა, რომელიც შესაძლებელს გახდის ამგვარი დანაშაულების შესახებ სრულფასოვანი ინფორმაციის მიღებას;
45. დროულად და ეფექტურად, კანონმდებლობით დადგენილ ვადებში, განიხილოს თითოეული საქმე, რათა მხარეს არ დაერღვეს უფლება სწრაფ და ეფექტურ მართლმსაჯულებაზე.

ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს:

46. აღმოფხვრან დისკრიმინაციული მიდგომები რელიგიური გაერთიანებებისთვის მშენებლობის ნებართვის გაცემის პროცესში და აღკვეთონ ხელოვნური ბარიერების შექმნის პრაქტიკა. ასევე, გამოირიცხოს კანონით გაუთვალისწინებელი ორგანოების, მაგალითად, რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს რაიმე ფორმით მონაწილეობა მშენებლობის ნებართვის შესახებ ადმინისტრაციულ წარმოებაში; აღმოფხვრას რელიგიის საკითხთა სახელმწიფო სააგენტოს წერილობითი ნებართვის წარმოდგენის მოთხოვნის პრაქტიკა მშენებლობის ნებართვის მსურველი რელიგიური გაერთიანებებისთვის;
47. რელიგიური ორგანიზაციების დაფინანსებისას, იხელმძღვანელონ რელიგიური ნეიტრალობისა და თანასწორობის პრინციპების დაცვით;
48. ბათუმის მუნიციპალიტეტის მერიას: ბათუმში ახალი მეჩეთის მშენებლობასთან დაკავშირებით, ბათუმის მუნიციპალიტეტის მერიამ გაითვალისწინოს ბათუმის საქალაქო სასამართლოს გადაწყვეტილება, აღმოფხვრას დისკრიმინაციული პრაქტიკა და დაუყოვნებლივ გასცეს მეჩეთის მშენებლობის ნებართვა.

განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის სამინისტროს:

49. განათლების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტმა საჯარო სკოლებში ჩაატაროს მასშტაბური კვლევა და პროაქტიულად განახორციელოს მონიტორინგი სკოლაში რელიგიური ნეიტრალობის დარღვევის, ინდოქტრინაციის, პროპაგანდის შემთხვევების გამოსავლენად, მათ შორის, სასკოლო სივრცეში კანონით აკრძალული რელიგიური სიმბოლოების არააკადემიური მიზნით განთავსებაზე;
50. სამინისტროს სტრუქტურაში შემავალმა შიდა აუდიტის დეპარტამენტმა ეფექტიანად გამოიყენოს მის ხელთ არსებული სამართლებრივი ბერკეტები და მოახდინოს მყისიერი და ადეკვატური რეაგირება რელიგიური ნიშნით სავარაუდო დისკრიმინაციის თითოეულ ფაქტებზე;

51. საჯარო სკოლებში რელიგიური ნიშნით დისკრიმინაციისა და ნეიტრალურობის დარღვევის გამოვლენის მიზნით, განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროში, სახალხო დამცველისა და დაინტერესებული არასამთავრობო ორგანიზაციების მონაწილეობით, შეიქმნას მონიტორინგისა და რეაგირების სპეციალური ჯგუფი;
52. გადამზადდნენ განათლების სამინისტროს შიდა აუდიტის დეპარტამენტის ინსპექტორები, რელიგიის თავისუფლებასა და დისკრიმინაციის დაუშვებლობაზე ცნობიერების ამაღლებისა და მგრძნობელობის გაზრდისთვის;
53. რელიგიის თავისუფლების საკითხებზე მომუშავე არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და ექსპერტების მონაწილეობით, სკოლის ადმინისტრაციისა და მასწავლებლების ცნობიერების ასამაღლებლად, მოამზადოს სახელმძღვანელო პრინციპები, რომლებიც ასახავს „ზოგადი განათლების შესახებ“ საქართველოს კანონის მოთხოვნების, საჯარო სკოლაში რელიგიური ნეიტრალურობის დაცვისა და ტოლერანტული გარემოს ხელშეწყობის საკითხებს;
54. მასწავლებელთა სასერტიფიკაციო გამოცდების ტესტით შეაფასოს ტოლერანტობის კუთხით მასწავლებელთა განწყობები;
55. დირექტორის პროფესიული ეთიკის სტანდარტში ასახოს მოთხოვნა ინტერკულტურული განათლებისა და ტოლერანტული გარემოს შექმნისთვის საჭირო უნარების ფლობის შესახებ;
56. სასკოლო სახელმძღვანელოებში შევიდეს რელიგიური და ეთნიკური მრავალფეროვნებისა და ტოლერანტობის კულტურის ამსახველი ისტორიული მოვლენები, სამოქალაქო ფასეულობები და ლიტერატურული ტექსტები;
57. აღიკვეთოს საჯარო სკოლების მასწავლებლებისა და ადმინისტრაციის იძულებითი მონაწილეობის პრაქტიკა რელიგიური შინაარსის ღონისძიებებში. აღმოიფხვრას პედაგოგების იძულება დაესწრონ მსგავსი ტიპის ღონისძიებებს, როგორც მაგალითად იყო 2019 წელს, საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში „ღვთისმშობლის წილხვდომილობის დღესთან დაკავშირებით გამართული შეხვედრები და ლექციები.

ინტერაქციონისა და ტრანსპორტაციის ინსტიტუტი